

ISTRAŽIVANJE O NASLEDNIM PRAVIMA I STAVOVIMA PREMA NASLEĐIVANJU U SRBIJI

Beograd, septembar 2024.

SADRŽAJ

Sažetak	3
1. Uvod	8
2. Metodologija	11
3. Stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju	13
4. Percepcija porodičnog i društvenog uticaja	23
5. Informisanost o postupku nasleđivanja	26
6. Uticaj ekonomskog faktora na ravnopravnost u nasleđivanju	33
7. Iskustva u ostavinskom postupku	35
8. Iskustva osoba koje su se odrekle nasledstva	39
9. Iskustva osoba koje su prihvatile nasledstvo	48
10. Stavovi osoba koje nisu učestvovale u ostavinskom postupku	55
11. Ključni nalazi i preporuke	64

Sažetak

Istraživanje na temu „*Istraživanje o naslednim pravima i stavovima prema nasleđivanju u Srbiji*“ pripremano je i sprovedeno u periodu od aprila do avgusta 2024. godine. U pitanju je prvo istraživanje na temu prava i prakse nasleđivanja u Srbiji, koje ujedno predstavlja i prvo sveobuhvatno istraživanje na ovu temu u regionu. Javni diskurs malo govori o nasleđivanju jer zakonodavni okvir garantuje ravnopravnost polova, ali običaji često menjaju te norme bez mnogo razumevanja o štetnosti takve praksi. Tako je i oblast nasleđivanja dobar primer raskoraka između uspostavljenih normi i njihove modifikacije pod uticajem društva i porodice, što utiče na ograničenje i ostvarivanje proklamovanih prava, posebno kod žena.

Cilj istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja je da istraži u kojoj meri muškarci i žene uživaju jednaka prava u nasleđivanju, kao i da identifikuje mera i aktivnosti potrebne za smanjenje jaza u ostvarivanju naslednih prava između žena i muškaraca. Konkretni ciljevi istraživanja su da:

- Identifikuje dominantne stavove i trenutne prakse nasleđivanja;
- Istraži razloge zbog kojih žene odustaju od svojih naslednih prava;
- Proceni informisanost žena o posledicama odricanja od nasledstva;
- Identifikuje grupe koje su najviše pogođene štetnim praksama nasleđivanja.

Ovakav, sveobuhvatan pristup razumevanju izazova u nasleđivanju, ne samo da osvetljava postojeće nejednakosti, već i pruža konkretne smernice za unapređenje ravnopravnosti u nasleđivanju, čime se otvara put ka pravednijem društvu.

Metodologija

Kako bi se dobili što potpuniji podaci o percepciji građana u oblasti nasleđivanja, istraživanje je obuhvatilo primenu kako kvantitativnog, tako i kvalitativnog pristupa. Kvantitativno, terensko istraživanje, sprovedeno na osnovu unapred pripremljenog upitnika, na reprezentativnom uzorku od 1196 ispitanika, tokom juna 2024. godine. Kvalitativno istraživanje sprovedeno je putem sedam fokus grupa, koje su održane u periodu od 15. do 30. jula 2024. godine. U fokus grupama su podjednako bile zastupljene žene i muškarci; pripadnici starosnih grupa bili su mladi od 18 do 26 godina, kao i osobe od 40 do 60 godina; bilo je učesnika iz ruralnih i urbanih krajeva u Srbiji, kao i različitog obrazovnog nivoa (niža srednja škola, četvorogodišnja srednja škola i viša škola/fakultet). Fokus grupe vođene su uz pomoć unapred definisanog vodiča. Na fokus grupama učestvovalo je u proseku od 7 do 9 učesnika.

Nalazi

Istraživanje o stavovima o ravnopravnosti u nasleđivanju u Srbiji pokazuje složenost i duboku društvenu dinamiku koja utiče na stavove i praksu u ovoj oblasti. Rezultati ukazuju na značajne razlike u stavovima među ispitanicima po polu, uzrastu, obrazovanju i tipu naselja, uz dominantan nalaz da su tradicionalne vrednosti i običaji i dalje prisutni, posebno u ruralnim krajevima. Većina ispitanika podržava rodnu ravnopravnost u nasleđivanju, ali zabrinjava podatak da skoro 47% smatra da muškarac treba da ima prednost prilikom nasleđivanja, dok jedna trećina (33%) donekle podržava ravnopravnost, ili je neodlučna po ovom pitanju. Muškarci često zadržavaju dominantnu ulogu u procesu nasleđivanja, što dodatno održava rodnu nejednakost.

Posebno je izražen otpor prema ravnopravnosti u oblasti nasleđivanja među starijim generacijama i stanovnicima seoskih sredina, gde je još uvek snažno ukorenjeno očekivanje da se imovina deli prema tradicionalnim normama.

Analiza po polu pruža dodatne uvide, sa značajno većim procentom žena (66%) koje podržavaju punu ravnopravnost u nasljeđivanju u odnosu na muškarce (39%). Ipak, među ženama postoji i određeni deo njih koji se priklanja tradiciji, dok muški ispitanici često smatraju da je rodna ravnopravnost deklarativna bez stvarne primene u praksi.

Generacijski jaz je takođe očigledan; dok mlađu populaciju više zanimaju pitanja ravnopravnosti, njihova podrška punoj jednakosti nije tako visoka kao što bi se očekivalo (43%), delimično zbog tradicionalnog vaspitanja i društvenog okruženja, ali i slabe informisanosti o ovoj temi. Ispitanici uzrasta 26-45 godina pokazuju najveću podršku jednakosti, među kojima dve trećine smatra da muškarci i žene treba da imaju jednaka prava na nasljeđivanje, a 8% da prednost treba da imaju muškarci. Međutim, sa starenjem, podrška punoj jednakosti ponovo opada, dok se povećava podrška tradicionalnim stavovima o prvenstvu muškaraca kod nasljeđivanja. Dok grupa nešto starijih ispitanika od 46 do 55 godina pruža veću podršku ravnopravnosti u nasljeđivanju (51%), ispitanici uzrasta od 56 do 65 godina takvu podršku pružaju u 44%, dok 42% ispitanika starijih od 65 godina smatra da muškarci i žene treba da imaju ista prava na nasljeđivanje, a 24 % smatra da muškarci treba da imaju prvenstvo.

Obrazovanje igra ključnu ulogu, te oni sa višim stepenom obrazovanja pružaju i veću podršku jednakosti. Naime, 60% ispitanika sa visokom stručnom spremom, kao i 62% ispitanika sa višom stručnom spremom podržava potpunu jednakost, u poređenju sa 52% ispitanika sa četvorogodišnjom srednjom školom, 41% sa trogodišnjom srednjom školom i samo 33% ispitanika sa osnovnom školom. Istovremeno, važno je naglasiti da 30% ispitanika sa osnovnom i nezavršenom osnovnom školom podržava prednosti muškaraca kod nasljeđivanja, dok taj procenat značajno opada kod ispitanika sa završenom trogodišnjom srednjom školom (19,7%) i četvorogodišnjom srednjom školom (13,6%). Zanimljiv je podatak da se ispitanici sa višom školom značajno manje slažu sa ovim stavom - njih 5,4% u odnosu na 11,4 % ispitanika sa završenim fakultetom. Tako obrazovanje može da posluži kao indikator da edukacija može doprineti pomaku ka progresivnijem razumevanju prava i ravnopravnosti među polovima.

Stavovi o ravnopravnosti u nasljeđivanju pokazuju značajne razlike u zavisnosti od zanimanja ispitanika. Najveću podršku punoj ravnopravnosti u nasljeđivanju iskazuju visokokvalifikovani radnici, ali i oni u svega 64%. Zanimljivo je da nezaposleni, uprkos svojoj ekonomskoj situaciji, pokazuju visok stepen podrške punoj ravnopravnosti (59%) u odnosu na ostale ispitanike. S druge strane, poljoprivrednici u najmanjoj meri podržavaju ravnopravnost u nasljeđivanju, sa samo 23% ispitanika koji u potpunosti podržavaju ovaj stav. Ovo ne iznenađuje zbog tradicionalne percepcije da zemlju ne treba deliti, te stoga gotovo jedna polovina ispitanika (45%) smatra da muškarci treba da imaju prvenstvo prilikom nasljeđivanja. Učenici i studenti takođe pokazuju niži nivo podrške (33%) u poređenju sa ostalim ispitanicima, ali među njima nešto manji udeo smatra da muškarci treba da imaju prioritet u nasljeđivanju (15%), dok najveću grupu čine oni koji delimično podržavaju jednakost (52%).

Rezultati istraživanja indikativni su u odnosu na tip naselja, kada su u pitanju stavovi o rodnoj ravnopravnosti. Tako, među stanovnicima sela čak 37% smatra da muškarci treba da imaju prednost prilikom nasljeđivanja, dok svega 26% zastupa punu jednakost u ovoj oblasti. U gradovima, posebno većim, situacija je drugačija. U velikim gradovima (preko 100.000 stanovnika) samo 10% ispitanika podržava prvenstvo muškaraca, dok 64% podržava punu jednakost u oblasti nasljeđivanja.

Rezultati istraživanja su pokazali da 37% ispitanika iz ruralnih područja podržava ravnopravnost muškaraca prilikom nasljeđivanja, dok svega 26% daje podršku punoj ravnopravnosti u ovoj oblasti. Detaljnija analiza ukazuje na velike razlike u odnosu na stavove o pravu na nasljeđivanje između muškaraca i žena koji žive u ruralnim područjima. Čak 63% muškaraca podržava nejednakost u nasljeđivanju a tek 8% podržava jednakost, što ukazuje na to da muškarci, koji su najčešće i vlasnici imovine na selu, snažno zastupaju tradicionalne stavove.

S druge strane, 47% žena sa sela smatra da muškarci i žene treba da budu u potpunosti ravnopravni u nasleđivanju, dok 8% smatra da muškarci treba da imaju prvenstvo u odlučivanju. Takođe, čak 57% ispitanika koji žive na selu navodi da se u njihovoj porodici uvek znalo da muškarci imaju prednost u nasleđivanju, u odnosu na 33% koji žive u manjem gradu, i 26% ispitanika koji žive u gradovima srednje veličine i velikim gradovima. Ipak, između ispitanika iz poslednje dve kategorije postoje razlike u tome što se 17% ispitanika iz velikih gradova u potpunosti slažu sa ovom tvrdnjom, a u gradovima srednje veličine 7%. Ovaj podatak ukazuje na manje prisutne tradicionalne stavove u gradovima srednje veličine u odnosu na velike gradove.

Analiza ukazuje i na regionalne razlike u odnosu na stavove prema ravnopravnosti u nasleđivanju. Stanovnici beogradskog regiona u najvećoj meri podržavaju punu jednakost u nasleđivanju (70%), dok je podrška nejednakosti najniža (9%). U regionu Šumadije i Zapadne Srbije podrška punoj jednakosti je najniža (43%), kao i u Vojvodini (42%).

Zabrinjava podatak da je svega 64% ispitanika odgovorilo da zakoni u Srbiji propisuju jednaka prava muškaraca i žena u pogledu nasleđivanja. Ovo ukazuje da čak trećina ispitanika (36%) ili nije upoznata sa zakonskim odredbama, ili smatra da postoji određeni stepen neravnopravnosti koju zakon dozvoljava. Kada je reč o praktičnoj primeni zakona, iako pravni okvir garantuje jednaka prava muškarcima i ženama, tek nešto više od petine ispitanika (23%) smatra da muškarci i žene u potpunosti imaju jednaka prava na nasleđivanje. Dodatnih 30% smatra da uglavnom imaju jednaka prava, a čak 36% smatra da žene nemaju jednaka prava kao muškarci.

Pritisak porodice da se odreknu imovine u situaciji podele nasledstva prisutan je kod oba pola, ali je izraženiji kod žena. Iako većina ispitanika, bez obzira na pol, ne oseća pritisak porodice da se odrekne imovine, rezultati pokazuju da 9% žena oseća snažan pritisak u poređenju sa svega 5% muškaraca. Ova razlika je posebno izražena kod žena sa osnovnim i nezavršenim osnovnim obrazovanjem, kao i kod žena koje žive na selu, gde čak trećina njih navodi da oseća pritisak da se odrekne svog dela nasledstva. Čak 28% ispitanika smatra da žena koja insistira na svom pravu nasleđivanja rizikuje da bude odbačena od strane zajednice, dok dodatnih 25% nije sigurno da li ovaj rizik postoji. Takođe, 29% ispitanika navodi da je u porodici uvek bilo jasno da muškarci imaju prednost nad ženama u nasleđivanju, dok 14% ispitanika oseća snažan pritisak porodice da se odrekne imovine. Nešto veći broj muškaraca se slaže sa stavom da se u porodici uvek znalo da muškarci imaju prednost u nasleđivanju (34% muškaraca u odnosu na 25% žena). Značajne razlike postoje u odnosu na uzrast, te ispitanici stariji od 55 godina u većem procentu smatraju da je u njihovoj porodici bilo jasno da muškarci imaju prednost prilikom nasleđivanja (od 56 do 65 godina slaže se 17% i iznad 65 godina čak 23%, za razliku od uzrasta 25 do 45 godina gde je taj procenat najniži i iznosi nešto više od 9%).

Osim toga, istraživanje je otkrilo i značajne manjkavosti u pogledu informisanosti o zakonskim odredbama vezanim za nasleđivanje, posebno kod žena koje su često manje upoznate sa svojim pravima. Svega 17% ispitanika oba pola smatra da je dobro informisano o propisima koji regulišu nasleđivanje u Srbiji, dok dodatnih 42% smatra da je donekle informisano. Ovde treba naglasiti i da jedna četvrtina ispitanika (25%) smatra da su slabo informisani, kao i gotovo jedna sedmina građana koja smatra da uopšte nije informisana (15%). Drugim rečima, čak 40% ispitanika smatra da nisu dovoljno informisani o svojim pravima u postupku nasleđivanja. Najveći procenat ispitanika, koji smatraju da su veoma dobro informisani, pripada starosnoj grupi od 46 do 55 godina (32%). Nasuprot tome, najniži nivo informisanosti o propisima vezanim za nasleđivanje u Srbiji zabeležen je kod ispitanika mlađih od 25 godina, sa svega 2% koji smatraju da su veoma dobro informisani. Slede stariji od 65 godina sa 9,4% i osobe uzrasta od 26 do 35 godina među kojima tek 10% smatra da su veoma dobro informisani.

Analiza otkriva i složenu dinamiku u procesu donošenja odluka o odricanju od nasleđstva. Tradicionalne i porodične vrednosti najčešće su ključni motivi za odricanje od nasleđstva, pri čemu 59% ispitanika ističe moralnu dužnost, a 51% želi za očuvanjem dobrih porodičnih odnosa. Gotovo jedna petina ispitanika (17%) navodi pritisak porodice kao faktor, što ukazuje na potrebu za unapređenjem zaštite prava nasleđnika. Ovo ukazuje i na snažan uticaj emocionalnih faktora nad materijalnim interesima. U tom kontekstu, ekonomska nezavisnost žena naglašena je kao ključna za povećanje njihove moći i sposobnosti da se bore za svoja prava u oblasti nasleđivanja. Usled pritiska porodice i zajednice, kao i tradicionalnih običaja, najveći deo ispitanica sklon je da se odrekne svog dela nasleđstva iz razloga očuvanja dobrih porodičnih odnosa, naglašavajući moralnu dužnost i tradiciju kao presudne faktore. U zaključku, istraživanje ukazuje na to da su stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju u Srbiji složeni i da je potrebno intenzivno raditi na edukaciji i promovisanju svesti o pravima, kao i na ekonomskom osnaživanju žena, kako bi se postigla veća rodna ravnopravnost i adekvatno nasleđivanje, prema zakonskim propisima koji garantuju ravnopravnost. Fokus grupe su ukazale na nužnost informativnih kampanja i resursa koji bi osnažili žene da se bore za svoja prava.

Retke su oblasti u kojima postoji ovoliki raskorak između norme i stvarnosti, što naglašava potrebu za aktivnijim sprovođenjem pravnih standarda. Takođe, pritisci porodice u kontekstu odricanja od nasleđstva kao načina očuvanja porodičnog mira ukazuju na to koliko su emocionalni i socijalni faktori važni prilikom donošenja ovih odluka. Većina ispitanika, posebno žena, izražava spremnost da se odrekne svog dela nasleđstva kako bi sačuvala porodičnu harmoniju, pritom često stavljajući kolektivne vrednosti iznad svojih individualnih interesa. Ovo dodatno ilustruje potrebu za promenom svesti o važnosti poštovanja ličnih prava i izbora u oblasti nasleđivanja. S obzirom na sve navedeno, preporučuje se da društvo uloži napor na integraciji edukacije o rodnoj ravnopravnosti u obrazovne programe, kao i na povećanju dostupnosti informacija o normama koje regulišu oblast nasleđivanja. Pored toga, ekonomsko osnaživanje žena, uz pružanje pravne podrške i resursa, vitalno je za kreiranje društva gde će svi pojedinci imati jednake mogućnosti u pogledu nasleđa, oslobođeni tradicionalnih pritiska i predrasuda. Ovaj pristup može doneti dugotrajne promene u stavovima i praksama vezanim za ravnopravnost u nasleđivanju, kao i doprineti širem cilju postizanja rodne ravnopravnosti u društvu.

Preporuke

Društveni nivo:

1. Svi relevantni akteri treba da rade na suprotstavljanju negativnim tradicionalnim obrascima ponašanja i podizanju svesti i muškaraca i žena o jednakim pravima propisanim zakonom.
2. Uključiti u obrazovne programe i materijale temu ravnopravnosti, prava žena, značaj nasleđivanja, osnažujući mlade ljude da preispitaju tradicionalne norme i uloge.
3. Pružiti podršku nevladinim organizacijama koje se bave pravima žena i rodnom ravnopravnošću da unaprede svoje programe i usluge.
4. Organizovati javne debate i forume na temu nasleđivanja i rodne ravnopravnosti, gde građani mogu da izraze svoja mišljenja, iskustva i imaju aktivnu ulogu u predlaganju načina za prevazilaženje problema.
5. Snimiti dokumentarni film o temi odricanja od nasleđa i uticaju rodnih stereotipa i važnosti prevazilaženja rodnih stereotipa, radi ostvarenja sopstvenih prava.

Državni nivo:

1. Unaprediti normativu u oblasti nasleđivanja kako bi se osigurao ravnopravan položaj žena u postupku nasleđivanja.
2. Organizovati obuke i kurseve za javne beležnike, sudije i druge profesionalce kako bi se osiguralo da su upoznati sa izazovima u oblasti nasleđivanja i posledicama odricanja od nasleđa, a radi pružanja adekvatne pravne pomoći i zaštite.
3. Pokrenuti nacionalne kampanje za informisanje građana o pravima u oblasti nasleđivanja i važnosti ravnopravnosti, koristeći različite kanale (medije, društvene mreže, javne događaje).
4. Unaprediti sistem besplatne pravne pomoći i osnažiti službenike u jedinicama lokalne samouprave i advokate da u većoj meri štite interes naslednika koji želi ili planira da se odrekne nasleđa.

Lokalni nivo:

1. Podsticati gradove i opštine da organizuju lokalne inicijative i radionice koje se fokusiraju na pružanje potpore ženama u vezi sa pravima u oblasti nasleđivanja.
2. Pružiti lokalne resurse i informacije o postupcima u oblasti nasleđivanja, posebno o pravima žena i drugih manjinskih grupa; ovo podrazumeva i ulaganje većih finansijskih resursa i edukaciju pravnika u službama pravne pomoći u jedinicama lokalne samouprave.
3. Kreirati lokalne programe koji će pružiti podršku ženama (i muškarcima) koje se suočavaju sa izazovima u pogledu nasleđivanja, kao što su pravni saveti, psihološka podrška ili ekonomski resursi.
4. Organizovati grupe u lokalnim sredinama, koje će omogućiti razmenu informacija, posebno o najboljim praksama, izazovima i ograničenjima za žene u oblasti nasleđivanja, gde će osobe otvoreno razgovarati o pitanjima nasleđivanja, rodnim ulogama i pristupu imovini, čime će se smanjiti stigmatizacija i stvoriti prostor za razumevanje.

Zaključak

U Republici Srbiji i dalje postoji veliki uticaj rodnih stereotipa koji, i pored garantovane zakonske jednakosti muškaraca i žena, u praksi dovodi do diskriminacije žena i olakog odricanja od nasleđa, a time i od sopstvenih prava. Prihvatanje gore navedenih preporuka zahteva zajedničko delovanje svih sektora društva i odlučnost vlade, nevladinih organizacija, obrazovnih institucija i lokalnih zajednica da se suoče sa izazovima i unaprede ravnopravnost u oblasti nasleđivanja. Kroz sveobuhvatan pristup, moguće je postići značajnu promenu i stvoriti pravednije društvo za sve.

1. Uvod

Istraživanje na temu " *Istraživanje o naslednim pravima i stavovima prema nasleđivanju u Srbiji*" posvećeno je ispitivanju stavova o ravnopravnom nasleđivanju za muškarce i žene u Srbiji. U pitanju je prvo istraživanje na ovu temu koje se sprovodi za potrebe Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, a uz podršku Nemačke organizacije za međunarodnu saradnju (GIZ). Istraživanje je sprovedeno kako bi se identifikovali izazovi, iskustva i stavovi koje građani i građanke imaju u ovoj oblasti i time verifikovali navodi većeg broja pojedinaca i organizacija, koji su se poslednjih godina obraćali Povereniku za zaštitu ravnopravnosti. Oni su tvrdili da se veliki procenat žena odriče nasleđa, čime ga indirektno prepuštaju muškim naslednicima, ili direktno, prihvatanjem nasleđstva, a onda ustupanjem svog dela braći ili drugim muškim potomcima ostavioca. Zato ovo istraživanje ima za cilj da ukaže na dominantne stavove u oblasti nasleđivanja, koje će pomoći Povereniku da utvrdi stanje, a potom i identifikuje mere i aktivnosti pogodne za unapređenje rodne ravnopravnosti u oblasti nasleđivanja.

Dugo je ovaj problem bio izvan "radara" organa javne vlasti jer zakonodavni okvir u Republici Srbiji garantuje rodnu ravnopravnost. Tako, Ustav Srbije¹ sadrži širok katalog ljudskih prava i garantuje, kao jedno od osnovnih načela, jednakost i zabranu diskriminacije. Opšta antidiskriminaciona ustavna norma, odnosno član 21. Ustava proglašava da su „pred Ustavom i zakonom“ svi jednaki, i da „svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije,“ po bilo kom osnovu, uključujući i pol.

Takođe, opšti antidiskriminacioni zakon, Zakon o zabrani diskriminacije², sadrži antidiskriminacionu klauzulu kojom se izričito zabranjuje diskriminacija po osnovu pola i roda. Zakon uređuje i posebne slučajeve diskriminacije, među kojima i diskriminaciju po osnovu pola i roda³. Pod njom se podrazumeva postupanje „protivno načelu rodne ravnopravnosti, odnosno načelu poštovanja jednakih prava i sloboda žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života.“ Drugim rečima, zabranjena je diskriminacija između muškaraca i žena u oblasti nasleđivanja, iako ona nije izričito pomenuta u Zakonu.

U Republici Srbiji je donet i Zakon o rodnoj ravnopravnosti⁴, specijalizovan zakon koji ima za cilj identifikaciju mera politike za ostvarivanje i unapređenje rodne jednakosti. Zakon takođe zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola i roda, koja se definiše kao svako neopravdano razlikovanje, nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), na otvoren ili prikriven način, u odnosu na lica ili grupe lica, kao i članove njihovih porodica ili njima bliska lica, zasnovano na polu, polnim karakteristikama, odnosno rodu u: političkoj, obrazovnoj, medijskoj i ekonomskoj oblasti; oblasti zapošljavanja, zanimanja i rada, samozapošljavanja, zaštite potrošača (robe i usluge); zdravstvenom osiguranju i zaštiti; socijalnom osiguranju i zaštiti, u braku i porodičnim odnosima; oblasti bezbednosti; ekologiji; oblasti kulture; sportu i rekreaciji; kao i u oblasti javnog oglašavanja i drugim oblastima društvenog života."⁵ Drugim rečima, pod definicijom rodne diskriminacije podrazumeva se svako pravljenje razlike u porodičnim odnosima i ekonomskoj oblasti, a time i u oblasti nasleđivanja.

¹ Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 98/2006.

² Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 22/2009, 52/2021.

³ Član 20. Zakona o zabrani diskriminacije.

⁴ Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 52/2021.

⁵ Član 4. stav 1. Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

Zakon o nasleđivanju predstavlja specijalizovan zakon u ovoj oblasti.⁶ Zakon uređuje nasleđivanje na osnovu zakona i određuje krug zakonskih naslednika u koje spadaju potomci ostavioca, njegovi usvojenici i njihovi potomci, braćni drug, roditelji, usvojioci, braća i sestre i njihovi potomci, dede i babe i njihovi potomci, kao i ostali preci.⁷ Zakon proklamuje jednakost između ženskih i muških potomaka. Takođe, naslednici u ostavinskom postupku imaju punu slobodu da prihvate nasledstvo, te mogu svoj deo da ustupe drugom, ili da ga se odreknu. Iz zakona proizlazi da je to volja naslednika i da oni imaju punu slobodu da donesu odluku tim povodom. Međutim, zakon se ne bavi suptilnim odnosima u porodici i društvu kojima se nameće određeni sistem vrednosti, a time i rizik po rodnu ravnopravnost i njegovu implementaciju u praksi. S druge strane, postojanje tradicionalnog sistema vrednosti i porodični dogovori utiču na žene da se odreknu nasledstva u korist muških srodnika. Pritisci na žene mogu biti direktni u vidu pretnji, ucena i pritisaka članova porodice, ali i indirektni, kroz uticaj duboko ukorenjenih i naučenih obrazaca ponašanja da nasledstvo treba da dobiju muški srodnici.

Srbija je ratifikovala Konvenciju za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena,⁸ koja predstavlja najvažniji katalog ženskih ljudskih prava na globalnom nivou. Ovaj međunarodni instrument nameće posebno važnu obavezu državama u vidu izmene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškaraca i žena kako bi se otklonile predrasude, kao i uobičajena i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola ili tradicionalnoj ulozi muškaraca, odnosno žena.⁹ Navedena obaveza uvedena je i u naše zakone. Tako Zakon o zabrani diskriminacije zabranjuje uskraćivanje prava ili javno ili prikriveno priznavanje pogodnosti u odnosu na pol, odnosno rod, kao i omalovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje s obzirom na pol, odnosno rod, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova.¹⁰ Takođe, Zakon o rodnoj ravnopravnosti definiše rodne stereotipe kao "tradicijom formirane i ukorenjene ideje prema kojima su ženama i muškarcima proizvoljno dodeljene karakteristike i usluge koje određuju i ograničavaju njihove mogućnosti i položaj u društvu."¹¹ Ovim naš domaći zakonodavni okvir pruža dobar osnov za uklanjanje negativnih tradicionalnih obrazaca ponašanja kojima se ženama uskraćuju prava i one dovode u neravnopravan položaj. Međutim, samo uvođenje rodnih stereotipa u konvenciju i zakone podrazumeva da njihove odredbe neće biti primenjeni u praksi, ukoliko ih ne prati društvena prihvaćenost, odnosno izmena rodnih obrazaca i tradicije.

Borba protiv tradicionalnih rodnih stereotipa predstavlja dug proces koji zahteva identifikovanje problema, vreme i dobro osmišljene kampanje i aktivnosti. Od trenutka rođenja, osobe se oblikuju u smislu kako treba da budu tretirane, koje mogućnosti imaju i kako da se ponašaju prema rodnim stereotipima u porodici, zajednici i društvu. Dominantna patrijarhalna matrica koja je postojala kroz vekove i sadržana je još u starim zakonima, posebno se reflektovala u oblasti nasleđivanja. Uloga kulturnih i socijalnih normi protiv prava žena na nasleđivanje ili njihove sposobnosti da upravljaju imovinom je posebno jaka, čime žene postaju zavisne od muških potomaka ili srodnika, a to ih dovodi do smanjenih mogućnosti u društvu, do nižeg obrazovanja, većeg siromaštva, slabijeg zdravlja, a često i do svih oblika nasilja, uključujući ekonomsko nasilje. Drugim rečima, ostvarenje brojnih prava žena je ugroženo odricanjem od nasleđa, što predstavlja ozbiljan problem kojim država mora da se pozabavi, imajući u vidu njenu obavezu poštovanja, ali i ostvarenja i unapređenja ljudskih prava.

⁶ Zakon o nasleđivanju, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 46/95, 101/2003 - odluka US, 6/2015.

⁷ Član 8. stav 1. Zakona o nasleđivanju.

⁸ Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, "Službeni list SFJR - Međunarodni ugovori", br. 11/81.

⁹ Član 5. stav 1. Konvencije.

¹⁰ Član 20. Zakona o zabrani diskriminacije.

¹¹ Član 6. stav 1. tač. 24. Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

Pravo i praksa u različitim zemljama u oblasti prava na imovinu i nasleđe ukazuje na slične kompleksne barijere koje sprečavaju žene da delotvorno ostvaruju ovo pravo. Tako i istraživanja sprovedena u zemljama u regionu ukazuju na slične pojavne oblike, izazove i probleme u oblasti nasleđivanja za žene. Rezultati istraživanja pokazuju da se žene bore sa pritiskom i očekivanjima porodice i sredine da se odreknu nasleđa u korist muških srodnika, najčešće braće i sinova. Ukoliko se suprotstave, mnoge žene trajno narušavaju porodične odnose. Takođe, neka istraživanja u Srbiji pokazuju da se 44% žena odriče nasleđa u korist braće, i pored toga što zakon proklamuje ravnopravnost, što najbolje ilustruje značaj i prisustvo patrijarhalnog vaspitanja u Srbiji.¹² Mnoge žene i dalje prijavljuju da im je teško da izgovore da imaju pravo koje im sleduje, tako da pristaju da zadovolje porodicu, uprkos tome što time smanjuju ekonomske mogućnosti za sebe i svoje potomke. Isto tako, u ruralnim područjima, i dalje vlada stereotip da muška deca ostaju u porodičnim kućama, brinu o roditeljima i produžavaju porodičnu lozu, dok ženska deca udajom odlaze u drugu kuću koja postaje njihova, zbog čega gube pravo da učestvuju u podeli roditeljske imovine. Tako, da bi se preduzeli odgovarajući koraci i implementirala zakonom garantovana prava, neophodno je razmotriti razloge i motive koji dovode do ovakvih stavova i prakse u oblasti nasleđivanja, kao i do identifikovanja strukture ispitanika po odgovarajućim kriterijumima, kako bi se stvorila šira slika uticaja, na koje je moguće delovati. Tome treba da posluži ovo istraživanje, koje treba da ponudi i određene preporuke za postupanje u ovoj oblasti.

¹² Dejana Vukanović, Srbija, žene i imovina: Tradicija jača od zakona više od 44 odsto žena se odriče nasleđivanja u korist brata, BBC News, 25. avgust 2022, dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-62562521>.

2. Metodologija

U okviru istraživanja korišćen je mešoviti metodološki pristup, kombinujući kvantitativne i kvalitativne metode istraživanja. Ovaj pristup omogućava dobijanje sveobuhvatnih podataka i dublji uvid u kompleksnost problema nasleđivanja u Srbiji. Kvantitativni deo istraživanja sproveden je kao terensko istraživanje, koristeći unapred pripremljeni upitnik. Upitnik je bio podeljen u nekoliko ključnih sekcija:

- Stavovi i znanje o naslednom pravu: Ova sekcija je ispitivala stavove ispitanika o ravnopravnosti muškaraca i žena u postupku nasleđivanja, kao i njihovo poznavanje pravnog okvira.
- Učešće u ostavinskom postupku: Ovaj deo se fokusirao na lična iskustva ispitanika sa ostavinskim postupcima i procesom nasleđivanja imovine.
- Pitanja za osobe koje nisu učestvovala u ostavinskom postupku: Ova sekcija je ispitivala stavove i očekivanja osoba koje još nisu bile u situaciji da učestvuju u nasleđivanju imovine.
- Demografija: Prikupljanje osnovnih demografskih podataka o ispitanicima.

Terensko istraživanje sprovedeno je tokom juna 2024. godine. Obučeni anketari su sprovodili intervju licem u lice sa ispitanicima. Istraživanje je sprovedeno na reprezentativnom uzorku od 1196 ispitanika, od čega 46.6% muškaraca i 53.4% žena. Najzastupljenija starosna grupa u uzorku su ispitanici između 36 i 45 godina sa 22.2%, a slede ispitanici između 46 i 55 (18.5%), kao i 26 i 35 godina (18.4%). Najmanje su zastupljeni ispitanici starosti do 25 godina, sa samo 8.9%. Skoro polovina učesnika istraživanja ima završenu četvrogodišnju srednju školu (45.1%), potom fakultet (24.9%), višu školu (13.9%), trogodišnju srednju školu (11.1%), dok je svega 5% ispitanika sa osnovnom i nezavršenom osnovnom školom. Istraživanje obuhvata ispitanike iz mesta različite veličine, pa je tako iz sela 9.6% ispitanika, iz manjih gradova (do 10.000 stanovnika) 8.9% ispitanika, dok je najviše ispitanika iz gradova srednje veličine (10.000 - 100.000) - 46.7%. Iz gradova koji imaju više od 100.000 stanovnika potiče 34.9% ispitanika. Podaci su analizirani koristeći različite statističke metode, uključujući deskriptivnu statistiku, testove značajnosti razlika i korelacione analize.

U okviru kvalitativnog istraživanja održano je sedam fokus grupa u periodu od 15. do 30. jula 2024. godine. Učesnici su birani tako da predstavljaju različite demografske grupe:

- Pol: podjednaka zastupljenost žena i muškaraca
- Starost: mladi od 18 do 26 godina, kao i osobe od 40 do 60 godina
- Mesto stanovanja: učesnici iz ruralnih i urbanih krajeva Srbije
- Nivo obrazovanja: niža srednja škola, četvorogodišnja srednja škola, viša škola/fakultet

Za potrebe kvalitativnog dela istraživanja korišćen je detaljno strukturiran vodič za fokus grupe. Ovaj vodič je dizajniran da omogući dubinsko istraživanje stavova, iskustava i percepcija učesnika o pitanjima nasleđivanja i rodne ravnopravnosti. Vodič je bio podeljen u nekoliko ključnih sekcija:

- Uvod: Uključivao je dobrodošlicu, objašnjenje svrhe istraživanja, pravila diskusije i predstavljanje učesnika.
- Informisanost o pravnom okviru: Ispitivao je nivo poznavanja pravnog okvira vezanog za nasleđivanje i načine informisanja građana.
- Iskustva i prakse u porodici i zajednici: Fokusirao se na tipične prakse nasleđivanja u porodicama i zajednicama učesnika.
- Stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju: Istraživao je percepcije učesnika o ravnopravnosti u nasleđivanju i preprekama sa kojima se žene suočavaju.

- Razlozi odricanja od nasledstva: Diskutovao je o razlozima zbog kojih se žene i muškarci odriču nasledstva.
- Uticaj ekonomske samostalnosti na odluku o nasledstvu: Ispitivao je vezu između ekonomske nezavisnosti žena i njihovih odluka o nasledstvu.
- Zaključna pitanja: Omogućavao je učesnicima da sumiraju svoje stavove i dodaju eventualne propuštene teme.
- Zatvaranje fokus grupe: Uključivalo je zahvalnost učesnicima i podsećanje na poverljivost diskusije.

Vodič je sadržao otvorena pitanja i podsticaje za diskusiju, omogućavajući moderatoru da dublje istraži odgovore učesnika i podstakne grupnu interakciju. Posebna pažnja je posvećena formulaciji pitanja koja bi omogućila uvid u lična iskustva i stavove učesnika, kao i njihove percepcije o širim društvenim normama i praksama vezanim za nasleđivanje. Na fokus grupama učestvovalo je u proseku od 7 do 9 učesnika.

U fokus grupama su učestvovali:

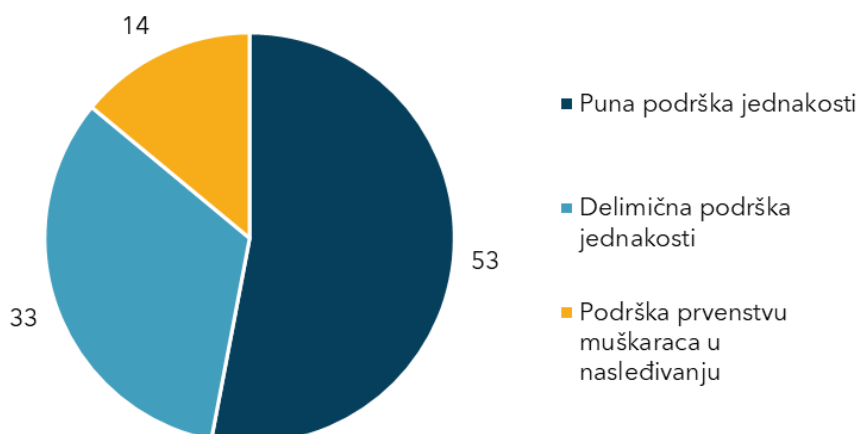
1. Grupa "Mladi iz urbane sredine" - mladići i devojke starosti od 18 do 26 godina iz urbane sredine (Beograd: centar grada). Učesnici su uglavnom završili srednju školu i jedan deo ispitanika završava ili je završio fakultet.
2. Grupa "Mladi iz urbane sredine" - mladići i devojke starosti od 18 do 26 godina iz urbane sredine (Beograd: perifera). Učesnici su uglavnom završili srednju školu i jedan deo ispitanika završava ili je završio fakultet.
3. Grupa „Muškarci i žene iz urbanih sredina koji nemaju tradicionalne vredosti“ - grupa je obuhvatala muškarce i žene starosti 40 do 60 godina iz urbanih sredina koji ne dele tradicionalne vrednosti i prihvataju modernije i manje tradicionalne stavove.
4. Muškarci iz Niša starosti od 40 do 60 godina koji imaju stavove zasnovane na tradicionalnim vrednostima.
5. Žene iz Niša starosti od 40 do 60 godina koji imaju stavove zasnovane na tradicionalnim vrednostima.
6. pa žene sa i bez iskustva odricanja od nasledstva iz ruralnih krajeva, starosti od 40 do 60 godina iz Kolubarskog okruga.
7. Grupa muškarci sa i bez iskustva odricanja od nasledstva iz ruralnih krajeva, starosti od 40 do 60 godina iz Pčinjskog okruga.

Konačno, važno je naglasiti da svi izrazi koji se koriste u ovom izveštaju, a koji su izraženi u gramatičkom muškom rodu podrazumevaju muški i ženski rod lica na koje se odnose.

3. Stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju

Analiza stavova o nasleđivanju ukazuje da jedna polovina ispitanika (53%) potpuno podržava jednakost muškaraca i žena u nasleđivanju, 33% donekle podržava ili je neodlučna po ovom pitanju, dok 14% smatra da muškarci treba da imaju prednost u nasleđivanju. Kako se radi o ravnopravnosti, samo puna podrška može se prihvatiti kao pozitivan nalaz jer treba imati u vidu da čak 47% ispitanika u manjoj ili većoj meri ima predrasude u pogledu prava na nasleđivanje.

Stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju

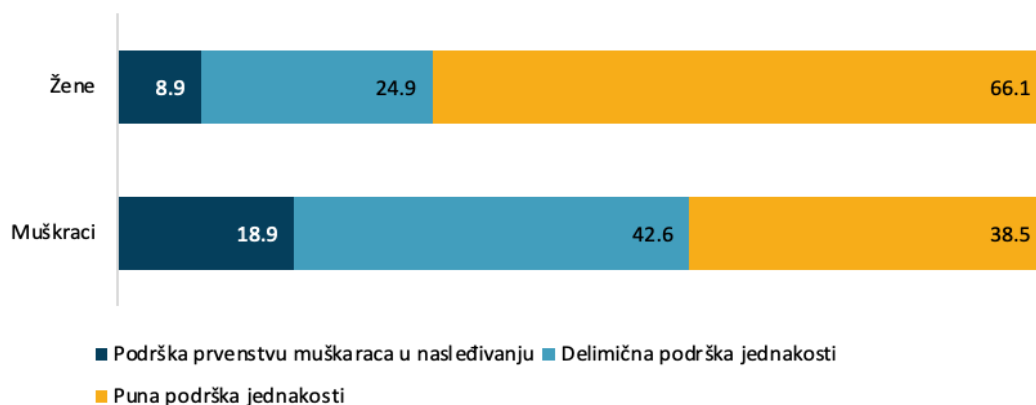
Fokus grupa sa mladima je pokazala da oni smatraju da su ove brojke očekivane i da nisu velike, te da najverovatnije odražavaju stav koji i dalje dominira u ruralnim krajevima, gde su jače tradicionalne vrednosti. Međutim, važno je primetiti da su uglavnom mladići smatrali da je ovaj procenat realan, dok je jedna devojka naglasila da je ovaj broj i dalje veliki i da veruje da su to mahom starije generacije iz manjih mesta. S druge strane, muškarci srednjih godina iz urbanih sredina koji dele tradicionalne vrednosti smatraju da je visok procenat onih koji podržavaju rodnu ravnopravnost u nasleđivanju deklarativno, ali da to nije tako u praksi, aludirajući da je broj mnogo veći. Žene iz iste grupe podržavaju ravnopravnost, ali navode da u životu to nije tako, te da se u mnogim porodicama imovina deli prema običajima i tradiciji. Takođe, i žene i muškarci iz seoskih sredina smatraju da je daleko veći broj onih koji u praksi nasleđuju prema običajima, a ne po zakonu. Oni smatraju da se ravnopravno nasleđuje samo u porodicama koje imaju dosta imovine koja može da zadovolji i zbrine sve naslednike, ili u većim gradovima, prvenstveno u Beogradu, u kojima savremeni način života potiskuje tradicionalni sistem vrednosti. Dakle, iako brojke pokazuju određeni stepen podrške rodnoj ravnopravnosti u nasleđivanju, fokus grupe ukazuju da potencijalno postoji odstupanje između deklarativnih stavova i stvarne prakse. Praktična primena ravnopravnosti u nasleđivanju posebno je izazovna u ruralnim sredinama, gde tradicionalni običaji i dalje imaju snažan uticaj. Ovaj zaključak naglašava potrebu za daljom edukacijom i promenom svesti kako bi se osigurala prava ravnopravnost u praksi.

Analiza stavova o nasleđivanju u odnosu na pol ukazuje na postojanje značajnih razlika između muškaraca i žena. Većina žena (66%) podržava punu ravnopravnost u nasleđivanju, dok je taj procenat među muškarcima znatno niži (39%).

“Svi će reći jednako da se deli, ali kada dođe podela, muškarci očekuju da kao sinovi dobiju sve ili bar više od sestara.” - Muškarac, 48 godina

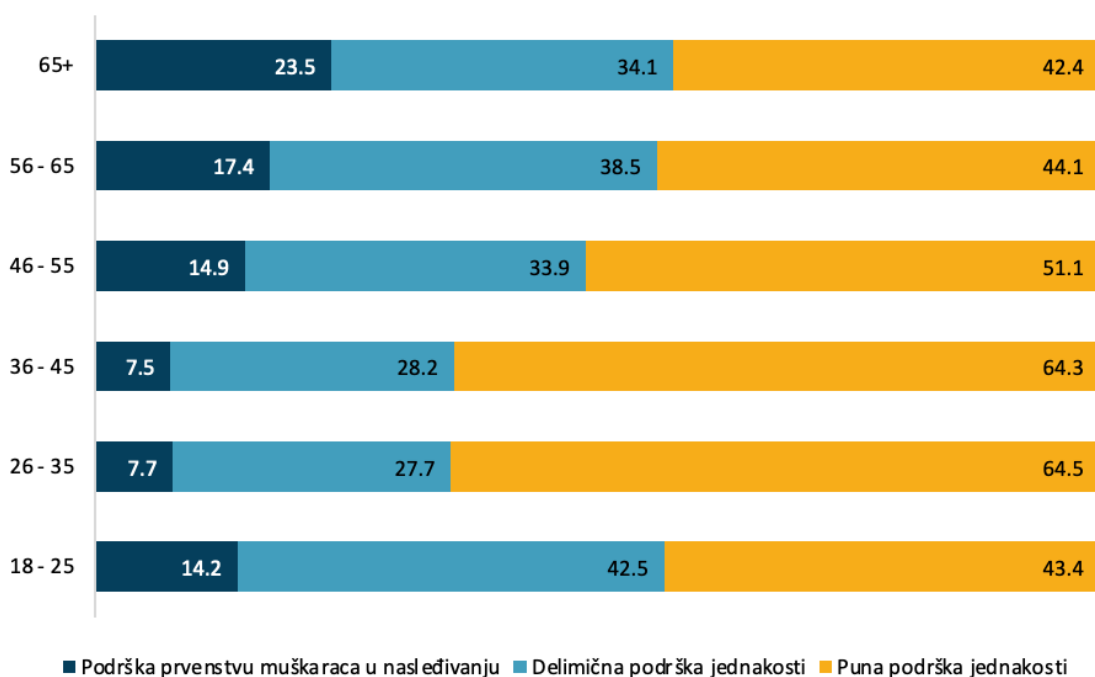
Među muškarcima, najveća grupa ispitanika (43%) delimično podržava rodnu ravnopravnost, što ukazuje da iako postoji otpor prema punoj ravnopravnosti u oblasti nasleđivanja, značajan deo muškaraca preispituje tradicionalne norme i veruje da je u redu da žene naslede deo imovine. Isto tako, iako najveći deo žena podržava punu rodnu ravnopravnost, važno je naglasiti da nije zanemariv ni udeo žena (9%) koje podržavaju prvenstvo muškaraca u nasleđivanju, odnosno delimično podržavaju ravnopravnost u nasleđivanju (25%). Ovo ukazuje da razumevanje tradicionalnih rodni uloga opstaje u manjoj ili većoj meri kod čak 34% žena.

Stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju, prikazano po polu

Analiza povezanosti uzrasta i stavova prema jednakosti ukazuje na značajne razlike među generacijama. Mlađi ispitanici (do 25 godina) i stariji od 55 godina pokazuju nižu podršku punoj jednakosti u oblasti nasleđivanja u odnosu na ostale grupe. Ispitanici uzrasta 26-45 godina pokazuju najveću podršku jednakosti, među kojima dve trećine smatra da muškarci i žene treba da imaju jednaka prava na nasleđivanje.

Stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju, prikazano po uzrastu

Podaci iz fokus grupa sa mladima pružaju dodatni uvid u stavove o ravnopravnosti u nasleđivanju. Primećena je određena razlika u stavovima između mladića i devojaka, koje su često svesnije i osetljivije na pitanja ravnopravnosti zbog ličnih i socijalnih iskustava. Isto tako, i u okviru fokus grupa sa osobama uzrasta od 40 do 60 godina, iako su muškarci uglavnom podržavali i zastupali stav o ravnopravnosti o nasleđivanju, muški deo ispitanika je pokazivao određenu rezervisanost prema stavovima ispitanica i dozu rezerve uz obrazloženje da u posebnim situacijama može da se postupi i drugačije u odnosu na ono kako propisuje zakon. Kao "posebne situacije" navodili su sledeće razloge:

"Ukoliko se nasleđuje samo jedan objekat, logično je da se onda on podeli tako što će muški naslednik da ostvari malo veće pravo." - Muškarac, 43 godine

"Ako je predmet nasleđivanja imanje koje žene ne mogu da obrađuju, da se ženi kupi stan u gradu, a muškom nasledniku da se ostavi porodično imanje." - Muškarac, 53 godine

Fokus grupe doprinele su i boljem razumevanju faktora koji oblikuju stavove o ravnopravnosti u nasleđivanju, ističući uticaj sredine, porodičnih odnosa i stepena obrazovanja na stavove žena. Ispitanici su posebno ukazali da tradicionalne vrednosti članova porodice mogu da imaju snažan uticaj na prihvatanja neravnopravnog položaja od strane žena, naročito u ruralnim sredinama.

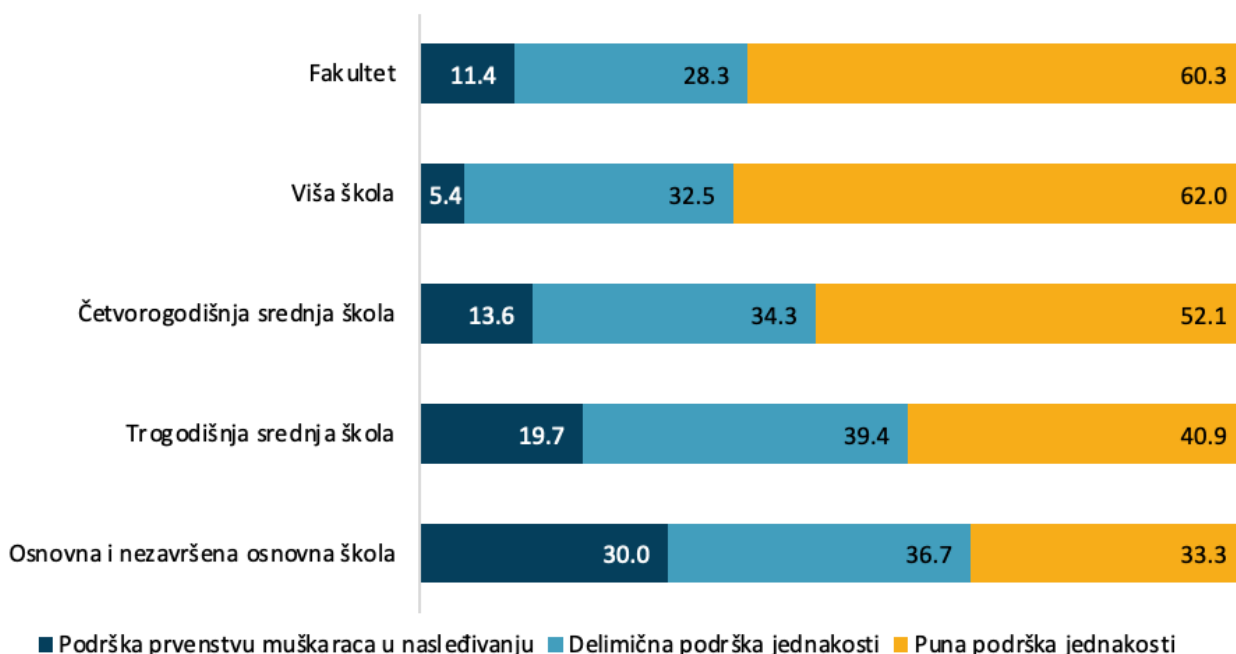
"To su oni na koje utiče okolina, odnos, šta im se nameće, stepen obrazovanja. Mislim da sve zavisi gde žive, kako žive, kako je bilo u muževljevoj porodici... ako je ona imala primer kod oca da sve ostaje bratu znači ona se samim tim prilagođava novoj porodici i pristaje na to da je to tako." - Žena 53 godine

"S obzirom na starije generacije i na ruralnu sredinu koja prevladava, mislim da je veći procenat u pitanju." - Žena, 24 godine

"Mislim da je realan odnos to pola-pola, stepen obrazovanja nema nikakvog uticaja na to već odnos u porodici." - Žena, 43 godine

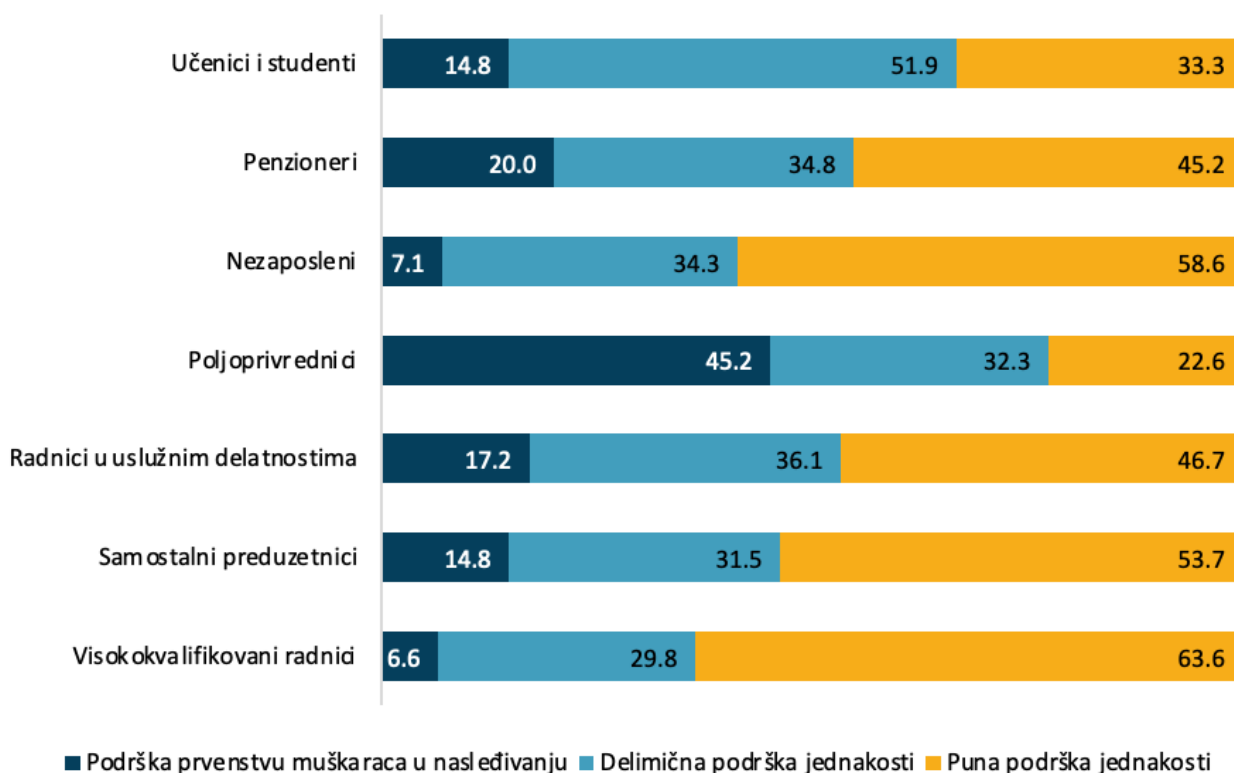
Analiza povezanosti obrazovanja i stavova prema jednakosti u nasleđivanju ukazuje na značajnu povezanost između ova dva faktora. Podaci pokazuju da ispitanici sa višim stepenom obrazovanja iskazuju veću podršku jednakosti u nasleđivanju. Naime, 60% ispitanika sa visokom stručnom spremom, kao i 62% ispitanika sa višom stručnom spremom podržava potpunu jednakost u oblasti nasleđivanja, u poređenju sa 52% ispitanika sa četvorogodišnjom srednjom školom, 41% sa trogodišnjom srednjom školom i svega 33% ispitanika sa osnovnom školom. Istovremeno, važno je naglasiti da 30% ispitanika sa osnovnom i nezavršenom osnovnom školom podržava prednost muškaraca kod nasleđivanja, dok taj procenat značajno opada kod ispitanika sa završenom trogodišnjom srednjom školom (19,7%) i četvorogodišnjom srednjom školom (13,6%). Zanimljiv je podatak da se ispitanici sa višom školom značajno manje slažu sa ovim stavom - njih 5,4% u odnosu na 11,4 % ispitanika sa završenim fakultetom. Dakle, treba primetiti da svaki deseti građanin u Srbiji smatra da treba dati prednost muškarcima kod nasleđivanja, gde treba uzeti u obzir i 28,3% onih koji daju delimičnu podršku jednakosti u nasleđivanju.

Stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju, prikazano po obrazovanju

Stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju pokazuju značajne razlike u zavisnosti od zanimanja ispitanika. Najveću podršku punoj ravnopravnosti u nasleđivanju iskazuju visokokvalifikovani radnici, ali i oni u svega 64%. Zanimljiv je podatak da nezaposleni, uprkos svojoj ekonomskoj situaciji, pokazuju visok stepen podrške punoj ravnopravnosti (59%) u odnosu na ostale ispitanike. S druge strane, poljoprivrednici u najmanjoj meri podržavaju ravnopravnost u nasleđivanju, sa samo 23% ispitanika koji u potpunosti podržavaju ovaj stav. Ovo ne iznenađuje, imajući u vidu tradicionalnu percepciju da zemlju ne treba deliti, te stoga gotovo jedna polovina ispitanika (45%) smatra da muškarci treba da imaju prvenstvo prilikom nasleđivanja. Učenici i studenti takođe pokazuju niži nivo podrške (33%) u poređenju sa ostalim ispitanicima, ali među njima nešto manji udeo smatra da muškarci treba da imaju prioritet pri nasleđivanju (15%), dok najveću grupu čine oni koji delimično podržavaju jednakost u oblasti nasleđivanja (52%).

Stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju, prikazano po zanimanju

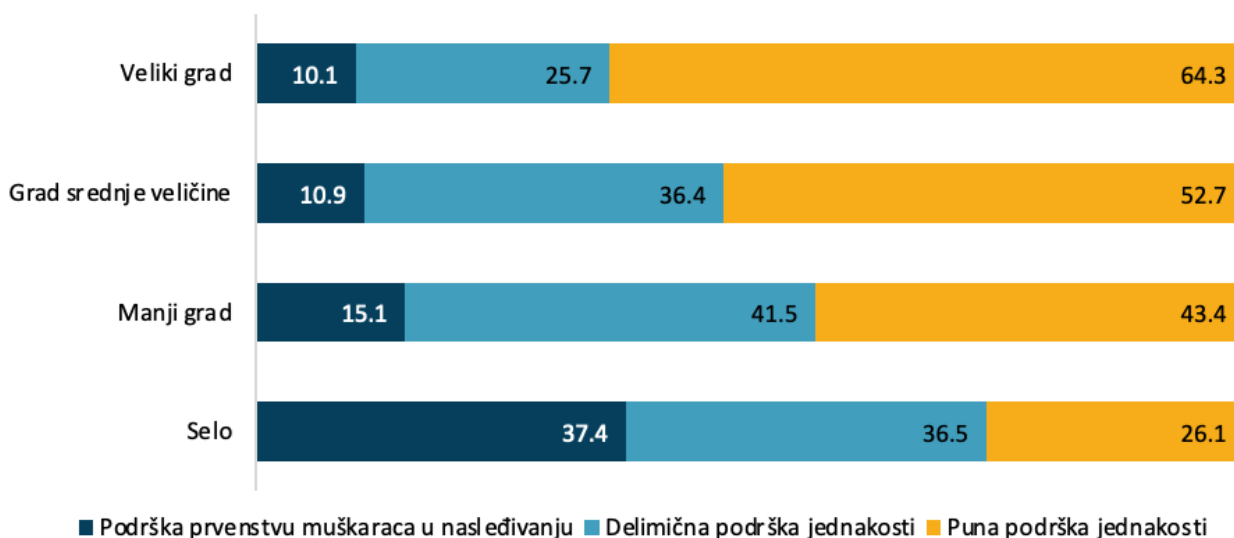
Rezultati istraživanja ukazuju i na snažnu povezanost u odnosu na tip naselja, kada su u pitanju stavovi o rodnoj ravnopravnosti. Tako, među stanovnicima sela čak 37% smatra da muškarci treba da imaju prednost prilikom nasleđivanja, dok svega 26% zastupa punu jednakost u ovoj oblasti. U gradovima, posebno većim, situacija je drugačija. U velikim gradovima (preko 100.000 stanovnika) samo 10% ispitanika podržava prvenstvo muškaraca, dok 64% podržava punu jednakost u oblasti nasleđivanja.

Ovim je potvrđen i nalaz fokus grupa, posebno kod mladih i osoba od 40 do 60 godina koje ne usvajaju tradicionalne vrednosti, a koje smatraju da je ravnopravnost kod nasleđivanja daleko veća u gradovima, te da i dalje postoji u ruralnim krajevima. Fokus grupa osoba od 40 do 60 godina koja pripada urbanom gradskom okruženju u kome su promene u društvenim i kulturnim stavovima često brže i izraženije, ističu da se u njihovoj porodici i okruženju akcenat stavlja na individualna prava, obrazovanje i ravnopravnost. Ipak, pored insistiranja na ravnopravnosti, jedan deo učesnika ističe da je veoma važno da se prilikom podele imovine mora uzeti kao važan faktor i porodična situacija i očuvanje dobrih porodičnih odnosa, kako bi se imovina podelila pravično:

“Ja bih isto rekao ujednačeno, ali bih dodao da ukoliko je jedan naslednik u boljoj finansiskoj situaciji od drugog, nezavisno od pola, može se u vidu nekog dogovora drugačije rasporediti nasledstvo” - Muškarac, 47 godina

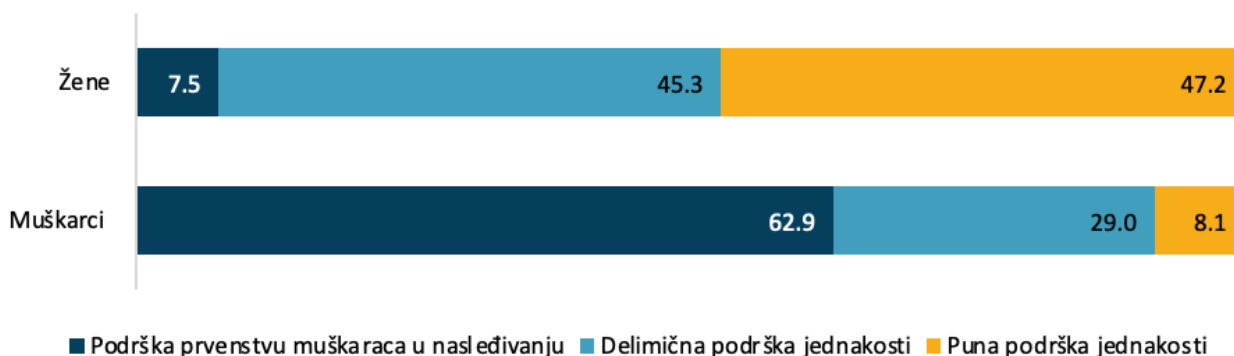
Rezultati pokazuju da nema mnogo razlike u stavovima u pogledu stanovnika velikih gradova i gradova srednje veličine u pogledu davanja prvenstva muškarcima prilikom nasleđivanja (10% prema 11%), ali je razlika vidljivija kada se radi o davanju pune podrške ravnopravnosti u oblasti nasleđivanja (64% u odnosu na 53%), što treba posebno uzeti u obzir.

Stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju, prikazano po tipu naselja

Već je spomenuto da na selu čak 37% ispitanika podržava ravnopravnost muškaraca prilikom nasleđivanja, dok svega 26% daje podršku punoj ravnopravnosti u ovoj oblasti. Detaljnija analiza ukazuje na velike razlike u odnosu na stavove o pravu na nasleđivanje između muškaraca i žena koji žive u ruralnim područjima. Čak 63% muškaraca podržava nejednakost u nasleđivanju a tek 8% podržava jednakost, što ukazuje na to da muškarci, koji su najčešće i vlasnici imovine na selu, snažno zastupaju tradicionalne stavove. S druge strane, 47% žena sa sela smatra da muškarci i žene treba da budu u potpunosti ravnopravni u nasleđivanju, dok 8% smatra da muškarci treba da imaju prvenstvo u odlučivanju. Ovaj podatak je posebno značajan jer pokazuje da, uprkos dominantno patrijarhalnim vrednostima koje imaju muškarci u ruralnim sredinama, žene na selu ne podržavaju diskriminaciju u nasleđivanju u većoj meri od žena u urbanim sredinama. Ovim se ilustruje snažan otpor žena kada je u pitanju praksa kojom se priznaje dominantna uloga muškaraca kod ostvarivanja prava na nasleđivanje i njihova težnja ka ravnopravnosti, bez obzira na okruženje u kojem žive.

Stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju ispitanika koji žive na selu, prikazano po polu [N=115]

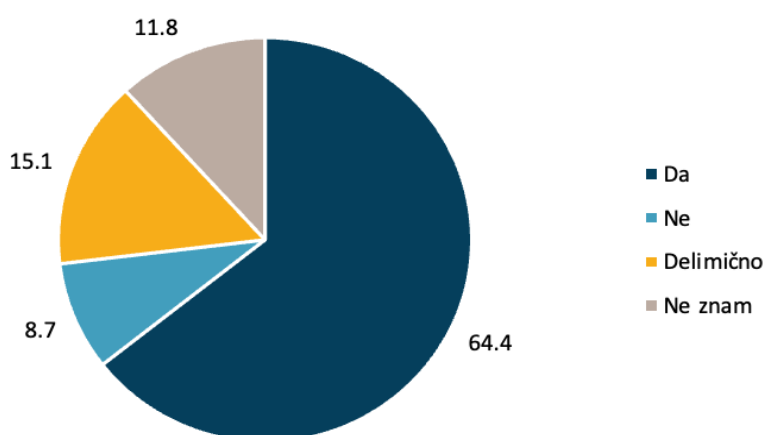

Analiza ukazuje i na regionalne razlike u odnosu na stavove prema ravnopravnosti u nasleđivanju. Stanovnici Beogradskog regiona u najvećoj meri podržavaju punu jednakost u nasleđivanju (70%), dok je podrška nejednakosti najniža (9%).

U regionu Šumadije i Zapadne Srbije podrška punoj jednakosti je najniža (43%), kao i u Vojvodini (42%). Ovakvi nalazi poklapaju se i sa drugim istraživanjima i izveštajima Poverenika za zaštitu ravnopravnosti.

Zabrinjava podatak da je na pitanje da li po njihovom mišljenju zakoni u Srbiji propisuju jednaka prava muškaraca i žena u pogledu nasleđivanja, tek 64% odgovorilo pozitivno. Ovo ukazuje da čak trećina ispitanika (36%) ili nije upoznata sa zakonskim odredbama, ili smatra da postoji određeni stepen neravnopravnosti koji zakon dozvoljava. Fokus grupe su pokazale da su žene iz svih generacija manje informisane o ovoj temi i slabije poznaju zakonske odredbe, ali ih se one i manje tiču jer dominantno smatraju da se nasleđuje po običajnim, a ne zakonskim normama. Ne iznenađuje podatak da značajno veći udeo muškaraca (74%) smatra da zakoni u Srbiji propisuju jednaka prava muškaraca i žena u pogledu nasleđivanja u odnosu na žene (57%) jer su fokus grupe pokazale da su bolje informisani na ovu temu od žena.

Po Vašem mišljenju, da li zakoni u Srbiji propisuju jednaka prava muškaraca i žena u pogledu nasleđivanja?

Fokus grupe sa mladima su pokazale da mladi znaju da je pravo nasleđivanja jednako za muškarce i za žene, iako su slabo informisani o temi i za nju nisu posebno zainteresovani. S druge strane, zabrinjavajući je nalaz ankete da je najniži procenat onih koji smatraju da zakoni u Srbiji propisuju jednaka prava muškaraca i žena na nasleđivanje upravo među mladima. Tako 53% smatra da muškarci i žene imaju jednaka prava, 9% navodi da nemaju, a čak 25% navodi da ne zna odgovor na ovo pitanje. Ovo ima veze i sa njihovom smanjenom zainteresovanošću za temu. Ipak, treba naglasiti i da osobe uzrasta od 40 do 60 godina nisu mnogo informisane o temi, iako veruju da zakon propisuje ravnopravnost u oblasti nasleđivanja:

„Mislim da postoji Zakon, trebalo bi da on podrazumeva ravnopravnost među polovima, mada uglavnom nije tako u praksi. Uglavnom ljudi misle da više trebaju da naslede muški naslednici. Trebalo bi se informisati ranije, ali svi kažemo uvek, ima vremena, ima vremena, i kad se stigne do toga tek onda počnemo da se informišemo.” - Muškarac, 18 godina

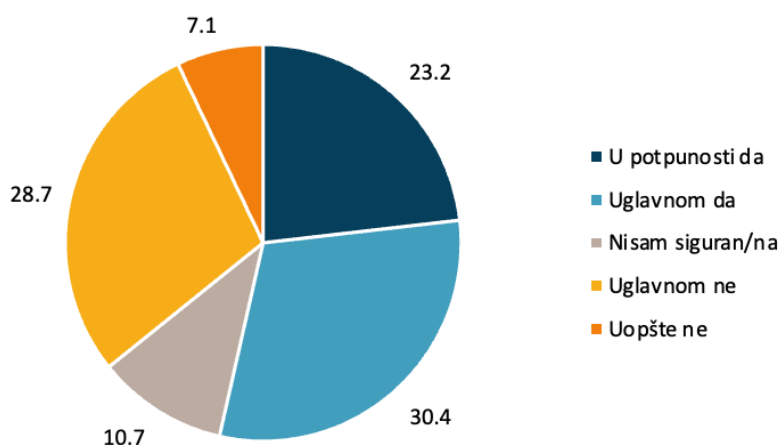
Istovremeno, svi muškarci i žene iz ruralnih krajeva uzrasta od 40 do 60 godina navode da su upoznati sa time da su po zakonu ravnopravni u pogledu nasleđivanja.

Takođe, postoje razlike u informisanosti o zakonskim odredbama u odnosu na zanimanje, pa su o ravnopravnosti u pogledu nasleđivanja najmanje informisane osobe koje se bave poljoprivredom (36%) i nezaposleni (56%). Regionalne razlike su takođe prisutne, a nešto manji udeo ispitanika smatra da pravni okvir propisuje ravnopravnost muškaraca i žena u postupku nasleđivanja u Beogradskom regionu (60%) i regionu Vojvodine (48%).

Iznenadjujuće, istraživanje ukazuje da informisanost o tome da pravni okvir propisuje jednaka prava muškaraca i žena nije povezana sa stavovima o ravnopravnosti u nasleđivanju. Ovo sugeriše da su stavovi duboko ukorenjeni i da puko informisanje građana nije dovoljno, već da je potrebno raditi na nivou opšte ravnopravnosti muškaraca i žena u svim oblastima života kako bi se postigle suštinske promene.

Kada je reč o praktičnoj primeni zakona, iako pravni okvir garantuje jednaka prava muškarcima i ženama, tek nešto više od petine ispitanika (23%) smatra da muškarci i žene u potpunosti imaju jednaka prava na nasleđivanje. Dodatnih 30% smatra da uglavnom imaju jednaka prava, a čak 36% smatra da žene nemaju jednaka prava kao muškarci.

U kojoj meri smatrate da muškarci i žene u praksi imaju jednaka prava u pogledu nasleđivanja?

Analiza ukazuje na duboke rodne razlike u percepciji stvarne ravnopravnosti u nasleđivanju. Tako čak 64% muškaraca smatra da u praksi muškarci i žene imaju jednaka prava na nasleđivanje, u odnosu na 45% žena. Generacijski jaz je takođe evidentan. Mlađi ispitanici, posebno oni do 25 godina (48%) i oni između 26 i 35 godina (46%), manje veruju u praktičnu ravnopravnost u nasleđivanju u odnosu na starije generacije. S druge strane, fokus grupa je pokazala da mladi smatraju da nema toliko žena koje ne mogu da ostvare ravnopravnost u nasleđivanju:

“Procenat je previsok, i ne smatram da postoji ovoliko veliki broj žena i muškaraca koji se nalaze u neravnopravnom položaju kada je nasleđivanje u pitanju” - Muškarac, 20 godina

Ipak, znaju da u Srbiji postoji praksa da se imovina deli u odnosu na pol, odnosno da muški naslednici dobijaju više od ženskih. Oni ističu da je u njihovom okruženju bilo slučajeva kada su ženski naslednici dobijali “poklone”, kola, određeni novčani iznos, kako bi sva ostala imovina pripala muškom članu porodice, te smatraju da je ovakvo ponašanje i dalje prisutno, kako kod porodica koje poznaju, tako i generalno u društvu, posebno u ruralnim krajevima. Stav mladih je da ovakvo ponašanje dominira u manjim i patrijarhalnijim sredinama, gde se porodične kuće i zemlja ne dele, već ostavljaju sinovima koji ostaju na porodičnom imanju i nastavljaju da održavaju porodičnu tradiciju. Neki od ispitanika smatraju da žene nisu ni radile na njivama i bile vezane za zemlju, da je bilo teško razdeliti imovinu na jednake delove, ali da su žene zauzvrat dobijale miraz. Takođe, jedan učesnik fokus grupe je naglasio da je upoznat sa tim da muškarci nasleđuju više, dok žena odlazi u muževljevu kuću gde je samim tim osigurana, ali se on lično zalaže za ravnopravnost:

“Čuo sam. U ovo vreme se više brakova završi razvodom, po mom mišljenju je to loše, jer muškarac dobije sve, a ženi ne ostane ništa. Imam konkretan primer. Takav je stav mojih rođaka. Nakon što se udala ćerka otišla je iz kuće i brat joj je rekao da u tom slučaju njoj ne treba imovina i ostalo je sve njemu.” - Muškarac, 23 godine

Isto tako, mladi naglašavaju da je institucija braka prevaziđena, te da je danas sve više vanbračnih zajednica i neudatih žena, odnosno neoženjenih muškaraca, zbog čega je raniji običaj ostavljanja nasleđstva sinu jer će se ćerka udati, neprimenjiv:

„Ne slažem se jer postoji dosta momaka i devojaka koje se nisu oženili i udale...zašto bi to bilo neko pravilo.” - Žena, 19 godina

Osobe od 40 do 60 godina koje ne dele tradicionalne vrednosti ukazuju na to da je u njihovim porodicama ostvaren princip ravnopravnosti i da se on primenjuje u praksi. Međutim, jedna učesnica je podelila svoje iskustvo kada je otac testamentom celokupnu imovinu ostavio sinu:

“Otac je sve prepisao našem bratu od druge majke. Mi smo to sasvim slučajno saznale. Nismo bile obaveštene iako imamo prava na nužni deo. Sa njim smo u okej odnosima, a on nas nije obavestio o tome. I to znači da smo mi ženska deca koja ne treba ništa da dobiju. Otac ima stan na Dedinju koji nije uopšte mali, spojena su dva stana. Mi ne želimo da dobijemo pola jer nam je okej da naš brat dobije većinu, jer se brine o ocu. Ali smo se nadale bar nužnom delu, jednoj osmini, a nismo dobile apsolutno ništa. Kasnije je brat rekao da se ne svađamo sa ocem i da će kada otac umre on da nama da deo. Međutim, mi sad ne znamo da li možemo da se oslonimo na njega.” - Žena, 54 godina

Ispitanici iz ove grupe smatraju da se neravnopravna praksan nasleđivanja zadržala jedino još u seoskim sredinama na jugu i istoku zemlje, odnosno u nerazvijenim krajevima gde je pretežno starije stanovništvo, koje teško menja svoje odnose i način života. Zanimljiv je podatak da su po njihovoj tvrdnji i njihovi roditelji ostvarili ravnopravnosti prilikom nasleđivanja:

“Ne vidim razliku između moje generacije i generacije mojih roditelja. Ne znam da li postoji razlike u generacijama mojih roditelja i mojih baka i deka... ali sigurno da bi se pričalo o tim nekim nepravilnostima.” - Žena, 54 godina

Rezultati istraživanja pokazuju da dok u Vojvodini čak 72% ispitanika veruje u ravnopravnost u nasleđivanju, u Beogradskom regionu taj procenat pada na svega 40%, ali on može ukazati na duboko ukorenjeno verovanje da ravnopravnost u praksi ne postoji u ruralnim sredinama, što su pokazali i rezultati fokus grupe. Značajan je podatak da među osobama koje se bave poljoprivredom samo 26% smatra da postoji ravnopravnost u nasleđivanju, što se može obrazložiti i nalazima fokus grupa da je ravnopravnost u praksi najmanja upravo u ruralnim sredinama.

Svakako podaci ukazuju na postojanje značajnih regionalnih specifičnosti i potrebu za prilagođenim pristupima u promovisanju rodne ravnopravnosti u nasleđivanju. U Vranjskom kraju još uvek je običaj da muški naslednici ostaju na imanju svojih roditelja i samim tim imaju pravo da naslede porodičnu kuću, obradivu zemlju. Ženama se u nasleđe ostavlja simbolični deo porodičnog imanja, kako bi bar nešto ponele sa sobom iz kuće iz koje su otišle:

“Dogovor je da brat nasledi dedovinu, ja sam se udala, razvela, sama za sebe snašla ponovo, nisam odlazila u roditeljsku kuću sa sinom nakon razvoda, jer tu živi moj brat sa ženom i decom i podrazumeva se da ta kuća ostaje njemu. Mogla bih da ostanem privremeno dok se ne snađem, ali to mi svakako nije trajno rešenje.” - Žena, 41 godina

Takođe, ćerke su često zbrinute određenim delom imovine, po volji oca i majke koji su vlasnici dobara koja se nasleđuju. Ispitanice iz sela koja pripadaju Kolubarskom okrugu podelile su slična iskustva, ukoliko su u porodici naslednici oba pola, muškarac nasleđuje veći deo imanja, dok se ženskim članovima porodice ostavlja neki deo ukupne imovine, koji je značajno manji. Dok muškarci pod jednakim pravima podrazumevaju da je dovoljno da ženski naslednici ne budu potpuno isključeni iz naslednog postupka, za žene jednakost podrazumeva podelu po zakonu.

Muškarci i žene uzrasta od 40 do 60 godina iz urbanih sredina koji dele tradicionalne vrednosti znaju da zakon propisuje ravnopravnost u oblasti nasleđivanja, ali da to ne znači da su ravnopravne, cenjene i uvažene u svojim porodicama:

“Svi imaju ista prava, samo je moje pravo malo veće” - Muškarac, 45 godina

“Imam starijeg brata i slušam priču od roditelja da smo jednaki u svemu od rođenja, ali kada se priča o podeli imovine podrazumeva se da ona ostaje bratu.” - Žena, 48 godina

Njihovo iskustvo pokazuje da su muškraci glavni naslednici imovine, da su odgovorni za upravljanje imovinom i nastavak porodične linije, što im daje prednost. Porodični običaji i pravila određuju dogovor i način raspodele imovine i pravo na nasleđe u porodicama ispitanika:

“Sestra nije ni pomislila da treba da se prihvati nasledstva posle smrti roditelja, želja oca i dogovor dok je bio živ jeste da braća podele sve među sobom i obezbede određenu nadoknadu za sestru kako ne bi ostala bez ičega.” - Muškarac, 47 godina

Žene iz ove grupe smatraju da je ovakvo ponašanje očekivano i da se odnos u kome su muška deca u porodici privilegovana u odnosu na žensku gaji od “malih nogu.” Žene posebno naglašavaju da je lakše urediti neka druga pitanja koja su podložna kontroli od strane države i institucija i javnosti, ali ne i porodične odnose koji su utemeljeni na posebnim pravima i običajima koji su specifični i posebni za svaku porodicu.

Muškarci i žene uzrasta od 40 do 60 godina iz ruralnih krajeva sa i bez iskustva nasleđivanja naglašavaju da nepokretnosti poput zemlje, kuće i stana nasleđuju uglavnom muški srodnici, oko koje se najviše i spore. Oni naglašavaju da do konflikata između naslednika dolazi onda kada u sudskom postupku ne postoji mogućnost za prevazilaženje kolizije između običaja i zakona. Iako su žene najviše pogođene običajem i uglavnom ostaju bez imovine, ispitanici ističu da je u njihovim porodicama najučestalija pojava konflikata između naslednika istog pola koji imaju ista nasledna prava i poziciju prilikom raspodele očeve i majčine zaostavštine:

“Dugo godina sam na sudu oko raspodele imovine, stričevi su hteli da uzmu sve najbolje za sebe, a meni i bratu, kao naslednicima očevog dela imovine podele neke njive i zemlju koja je bezvredna, to su objašnjavali željom moga dede i dogovorom sa mojim ocem. Za nas dvojicu je to neprihvatljivo i zbog toga smo na sudu, ali taj postupak ide jako sporo i godinama se ne pomera sa mrtve tačke.” - Muškarac, 52 godine

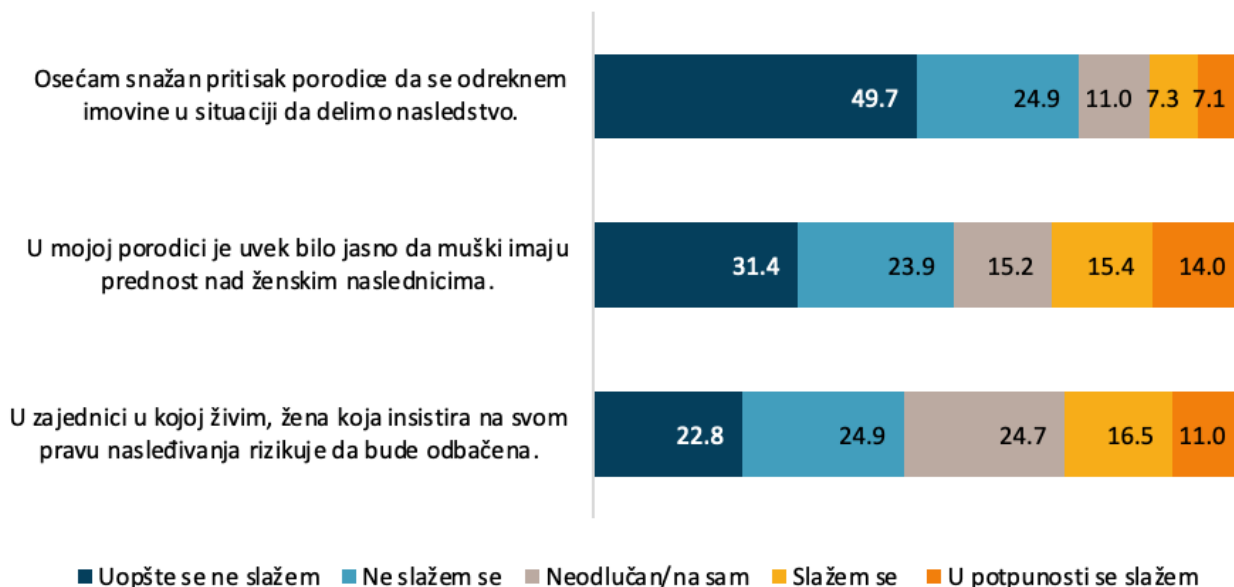
Muški ispitanici takođe naglašavaju da će oni nastaviti tradiciju i da će svojoj deci deliti imovinu prema svojim pravilima, gde će sinovi naslediti nekretninu u kojoj žive roditelji, a ćerke neku drugu nepokretnost ukoliko postoji ili će dobiti od roditelja novčani poklon, pomoć kako bi i one bile uključene u postupak nasleđivanja:

“Ne znam kako će moja deca da se podele, ali dogovor je da kuća ostane sinu, nadam se da će sve da bude u dogovoru i da se neće svađati oko imovine.” - Muškarac, 57 godina

4. Percepcija porodičnog i društvenog uticaja

U skladu sa zastupljenošću stavova o ravnopravnosti u nasleđivanju, čak 28% ispitanika smatra da žena koja insistira na svom pravu nasleđivanja rizikuje da bude odbačena od strane zajednice, dok dodatnih 25% nije sigurno da li ovaj rizik postoji. Kada govorimo o porukama koje prenosi porodica, 29% ispitanika navodi da je u porodici uvek bilo jasno da muškarci imaju prednost nad ženama u nasleđivanju, a dodatnih 15% navodi da nije sigurno u odgovor. Konačno, 14% ispitanika oseća snažan pritisak porodice da se odrekne imovine, što je svaki sedmi građanin.

Percepcija porodičnog i društvenog uticaja na rodnu nejednakost u nasleđivanju

Iako ne postoji razlika u percepciji odnosa zajednice prema ženama koje insistiraju na svom naslednom pravu, stavovi se ipak razlikuju u odnosu na obrazovanje i tip naselja. Naime, 43% žena sa osnovnom školom i isto toliko onih koje žive na selu smatra da bi zajednica odbacila ženu koje traži svoj deo nasledstva, što može da ukazuje na specifična iskustva sa kojima se suočavaju ove grupe žena.

Kada govorimo o percepciji stavova porodice, nešto veći broj muškaraca se slaže sa stavom da se u porodici uvek znalo da muškarci imaju prednost u nasleđivanju (34% muškaraca u odnosu na 25% žena). Značajne razlike postoje u odnosu na uzrast, te ispitanici stariji od 55 godina u većem procentu smatraju da je u njihovoj porodici bilo jasno da muškarci imaju prednost prilikom nasleđivanja (od 56 do 65 godina slaže se 17% i iznad 65 godina čak 23%, za razliku od uzrasta 25 do 45 godina gde je taj procenat najniži i iznosi nešto više od 9%). Ovakvo mišljenje izraženo je i među ženama iz grupe 40 do 60 godina iz urbanih krajeva koje dele tradicionalne vrednosti:

“Podrazumeva se da porodičnu kuću ostavljamo bratu, sestra i ja nikada nismo ni pitale roditelje zbog čega je to tako.” - Žena, 48 godina

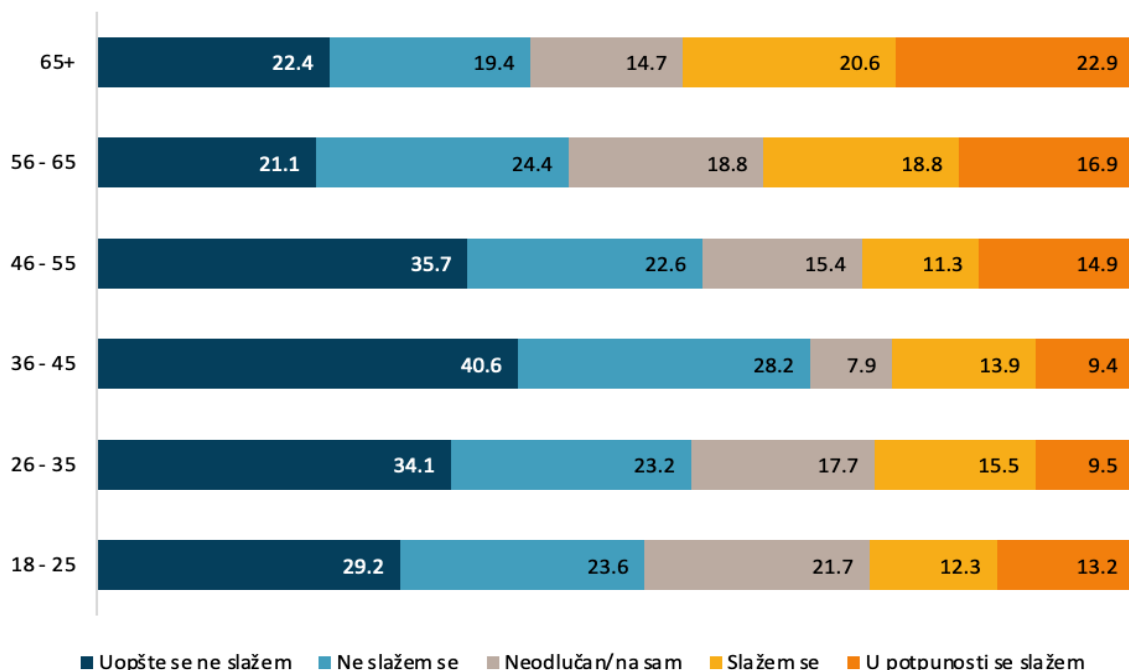
One, isto tako, smatraju da žena udajom odlazi u drugu kuću i svojim brakom rešava svoja egzistencijalna pitanja, ali da to ne bi trebalo da se posmatra kao u prošlim vremenima, jer danas brakovi ne traju kao što je to ranije bio slučaj:

“Danas brak ne traje kao ranije, muškarci ne plaćaju alimentaciju za decu, a kamoli da ženu obezbede stambeno ili na bilo koji način, kako se očekuje od porodica ženske dece kada se raspoređuje porodično nasledstvo prilikom raspodele imovine.” - Žena, 44 godine

Žene od 40 do 60 godina iz ruralnih krajeva znaju za primere da su žene insistirale na podeli imovine po zakonu i tada bi najčešće pred sudom i ostvarile svoja prava, ali bi trajno narušile odnose sa svojom porodicom, što je uvek razlog zbog koje bi žene odustale od imovine:

“Ako se sestra meša bratu u nasledstvo, ona bude odbačena od porodice ili dela porodice koji se ne slažu sa njenom odlukom da ne poštuje volju svojih roditelja.” - Žena, 60 godina

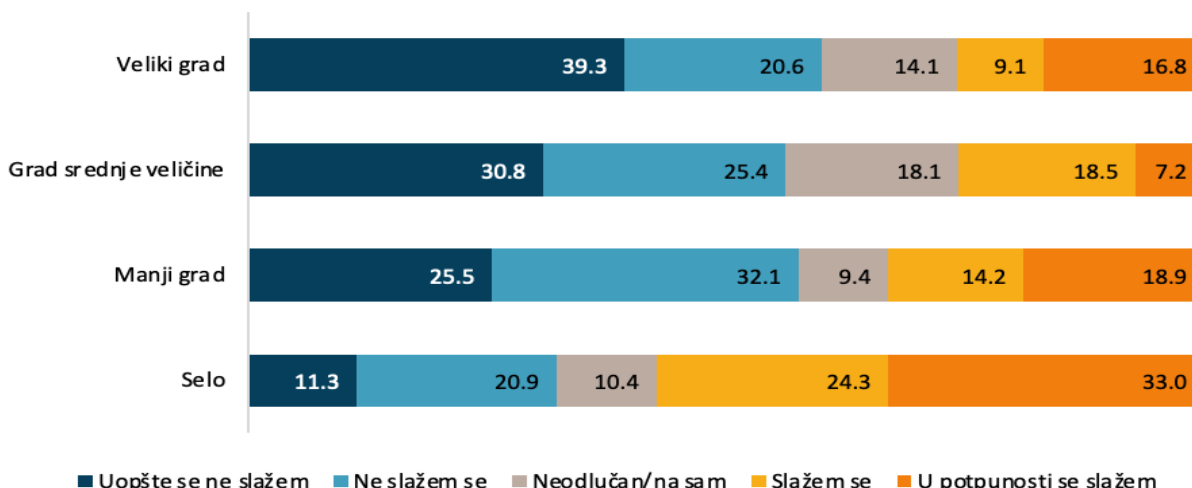
U mojoj porodici je uvek bilo jasno da muški imaju prednost nad ženskim naslednicima (prikazano po uzrastu)

Iako ovi podaci ukazuju na smanjenje predrasuda u odnosu na nasleđivanje među mlađim generacijama, i dalje četvrtina osoba ispod 55 godina navodi da je u njihovim porodicama jasno da muškarci imaju prednost u nasleđivanju. Razlika postoji u odnosu na obrazovanje ispitanika, pa tako duplo više ispitanika sa završenom osnovnom školom (40%) i trogodišnjom srednjom školom (37%) navodi da se u njihovoj porodici znalo da muškarci imaju prednost u nasleđivanju u odnosu na one sa visokim obrazovanjem (20%). Važan je nalaz i da se preko 63% mladih uzrasta od 18 do 25 godina ne slaže sa tvrdnjom (29% se uopšte i 24% se ne slaže sa ovom tvrdnjom) da je u njihovoj porodici uvek bilo jasno da muški naslednici imaju prednost nad ženskim naslednicima. Ovaj nalaz se poklapa i sa nalazom fokus grupe sa mladima. Ipak, i dalje postoji 1/4 mladih koja se slaže sa ovom tvrdnjom (13% se potpuno slaže i 12% se slaže), dok je čak 1/5 neodlučna u pogledu ovog pitanja (21%).

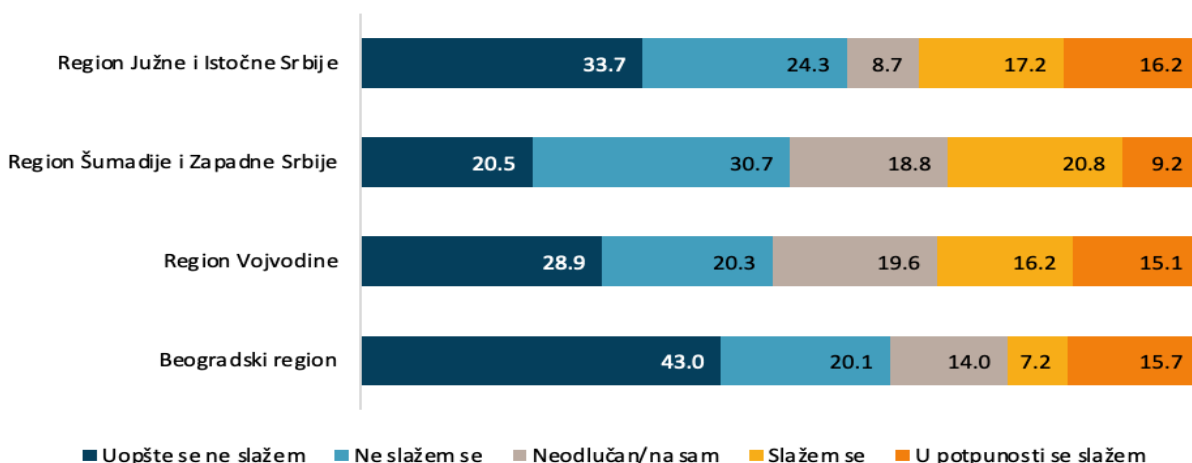
Značajna razlika u stavovima o nasleđivanju postoji i između ispitanika iz različitih tipova naselja, pri čemu su u selima tradicionalni stavovi o muškoj prednosti u nasleđivanju izraženiji nego u gradovima. Tako čak 57% ispitanika koji žive na selu navodi da se u njihovoj porodici uvek znalo da muškarci imaju prednost u nasleđivanju u odnosu na 33% koji žive u manjem gradu, i po 26% ispitanika koji žive u gradovima srednje veličine i velikim gradovima. Ipak, između ispitanika iz poslednje dve kategorije postoje razlike u tome da se 17% ispitanika iz velikih gradova u potpunosti slaže sa ovom tvrdnjom, a u gradovima srednje veličine 7%. Ovaj podatak ukazuje na manje prisutne tradicionalne stavove u gradovima srednje veličine u odnosu na velike gradove.

U mojoj porodici je uvek bilo jasno da muški imaju prednost nad ženskim naslednicima (prikazano po mestu življenja)

Analiza ukazuje i na razlike u percipiranim stavovima porodice u odnosu na region, pri čemu je u beogradskom regionu najniži procenat ispitanika koji se slažu sa tvrdnjom da u njihovoj porodici muškarci imaju prednost u nasleđivanju nad ženama, što ukazuje na manje tradicionalne stavove u odnosu na ostale regione. Zanimljiv je podatak i da je percipiran stav porodice manji u regionu Južne i Istočne Srbije, gde se skoro 34% uopšte ne slaže sa stavom o prednosti muških naslednika, i pored toga što je ovaj deo Srbije i manje ekonomski razvijen i sklon dužem životu u zajednici.

U mojoj porodici je uvek bilo jasno da muški imaju prednost nad ženskim naslednicima (prikazano po regiji)

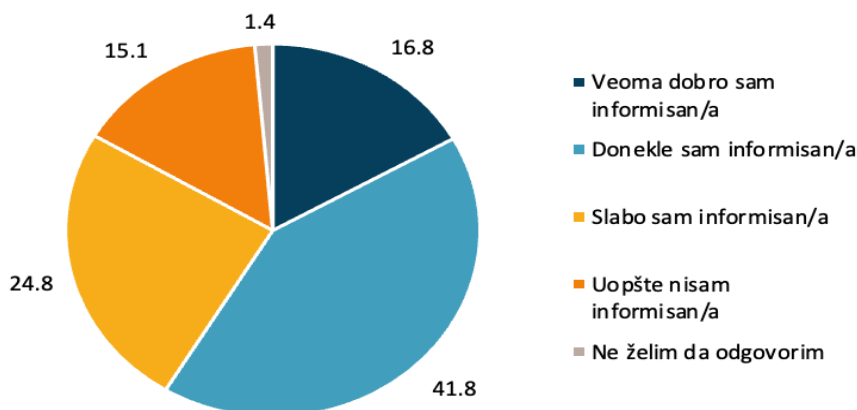

Pritisak porodice da se odreknu imovine u situaciji podele nasledstva prisutan je kod oba pola, ali je izraženiji kod žena. Iako većina ispitanika, bez obzira na pol, ne oseća pritisak porodice da se odrekne imovine, rezultati pokazuju da 9% žena oseća snažan pritisak u poređenju sa svega 5% muškaraca. Ova razlika je posebno izražena kod žena sa osnovnim i nezavršenim osnovnim obrazovanjem, kao i kod žena koje žive na selu, gde čak trećina njih navodi da oseća pritisak da se odrekne svog dela nasledstva.

5. Informisanost o postupku nasleđivanja

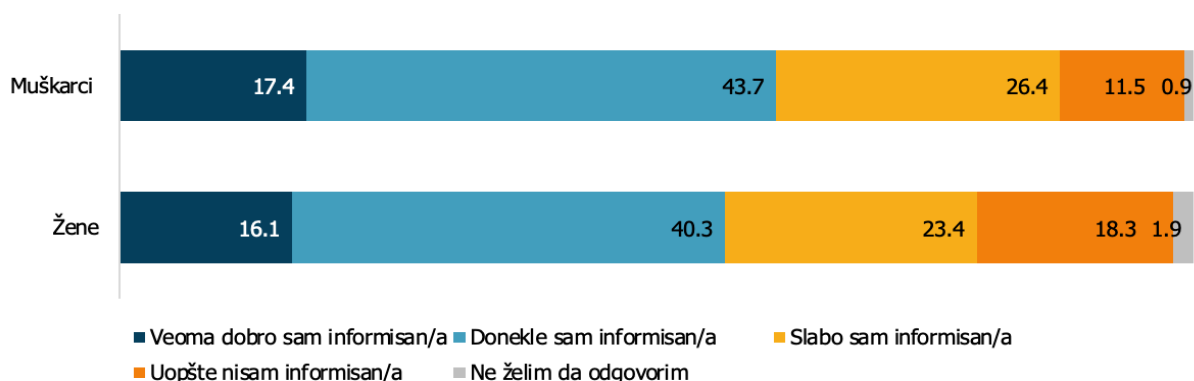
Svega 17% ispitanika smatra da je dobro informisano o propisima koji regulišu nasleđivanje u Srbiji, dok dodatnih 42% smatra da je donekle informisano. Ovde treba naglasiti i da jedna četvrtina ispitanika (25%) smatra da su slabo informisani, kao i gotovo jedna sedmina građana koja smatra da uopšte nije informisana (15%). Drugim rečima, čak 40% ispitanika smatra da nisu dovoljno informisani o svojim pravima u postupku nasleđivanja.

U kojoj meri smatrate da ste informisani o propisima koji regulišu nasleđivanje u Srbiji?

Detaljnija analiza ukazuje da postoje blage razlike u odnosu na pol u smislu informisanosti, pa tako 18% žena smatra da uopšte nije informisano o pravu na nasleđivanje, u odnosu na 12% muškaraca. Iako su razlike u pogledu informisanosti između muškaraca i žena relativno male, one ipak ukazuju na potencijalne rodne nejednakosti u pristupu informacijama o nasleđivanju, kao i potencijalnu potrebu za ciljanim informisanjem žena o njihovim pravima u nasleđivanju.

Stav o informisanosti o propisima koji regulišu nasleđivanje u Srbiji, prikazano po polu

Najveći procenat ispitanika, koji smatraju da su veoma dobro informisani, pripada starosnoj grupi od 46 do 55 godina (32%). S druge strane, ispitanici mlađi od 25 godina u najmanjoj meri su informisani o propisima koji regulišu nasleđivanje u Srbiji, sa samo 2% ispitanika koji smatraju da su veoma dobro informisani, a potom slede stariji od 65 godina (9,4%) i mladi uzrasta od 26 do 35 godina (10%).

Fokus grupe su pokazale da mladi iz Beograda znaju da je pravo nasledstva jednako za muškarce i za žene, te da treba više da se informišu o ovoj temi, kada za to dođe vreme:

“Nisam previše upoznat sa zakonom. Pretpostavljam da zakon postoji i da se deli jednako na naslednike. Mislim da vremenom, kada nasledim imovinu, treba da se informišem više o zakonu” - Muškarac, 19 godina

Pojedini učesnici fokus grupa smatraju i da je dobro da se što pre informišu o ovoj temi, ali je interesantan podatak da su mladići bolje informisani o zakonskim normama od devojaka:

“Mislim da postoji zakon, da se ravnopravno deli nasledstvo, odnosno da se deli po testamentu ukoliko on postoji. Zakon kaže da se imovina deli jednako. Mislim da je uvek bolje ranije se informisati” - Muškarac, 18 godina

“Postoji pravni okvir, onako sam informisana. Ne znam šta kaže zakon, nisam sigurna da li se sve deli podjednako, ali mislim da je bolje unapred se informisati o ovoj temi” - Žena, 18 godina

Što se informisanosti tiče, mladi smatraju da bi bilo poželjno predstaviti temu putem društvenih mreža ili je detaljnije objasniti u školi, kroz predmete kao što su sociologija ili građansko vaspitanje:

“Mislim da medijske kampanje i generalno društvene mreže mogu dopreti do većeg broja ljudi, a što se tiče naše generacije, treba ubaciti te teme u nastavni program, u vidu nekog predmeta kao što je građansko vaspitanje, na primer” - Žena, 18 godina

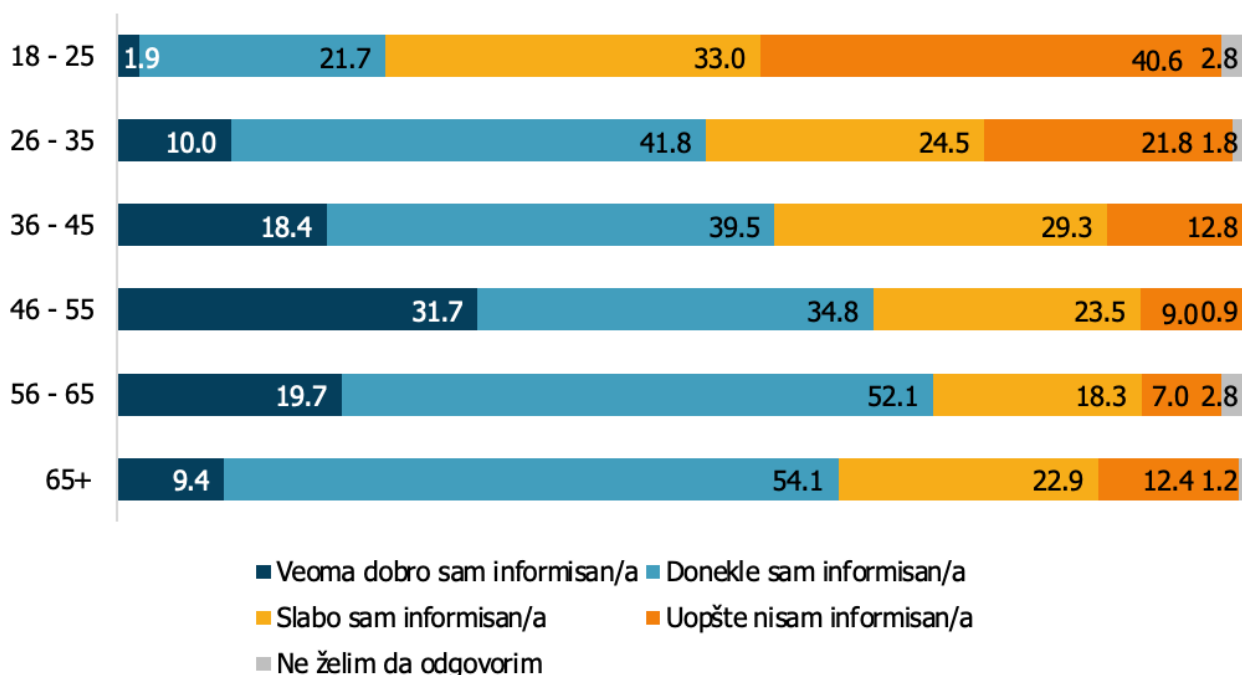
Zanimljiv je i stav nekoliko mladih da nasledstvo treba da dobije najsposobniji, koji neće izgubiti nasledstvo, nezavisno od pola. Kako se muškarci mahom percipiraju kao sposobniji u sticanju i održavanju imovine, ovakav stav ipak ima rodnu dimenziju.

S druge strane, fokus grupa sa mladima je pokazala i da mladi smatraju da je neinformisanost naslednika, posebno žena, jedna od glavnih prepreka ravnopravnom nasleđivanju u Srbiji. Ipak, s ozbriom na ove rezultate iznenađuje podatak da osobe od 40 do 60 godina iz urbanih krajeva nisu informisane o ovoj temi, osim što pretpostavljaju da zakon promoviše jednakost u oblasti nasleđivanja. Kao i mladi, i oni smatraju da bi se sa zakonom upoznali detaljnije kada bi došli u situaciju da rešavaju pitanje porodičnog nasleđa. Smatraju da bi pored aktivnije kampanje na društvenim mrežama i medijima bilo poželjno da se omogući pružanje besplatne pravne pomoći u institucijama koje vode ostavinski postupak (sud, javni beležnici), što bi u velikoj meri doprinelo ostvarivanju prava na nasleđivanje:

“Smatram da su mediji najbolji, društvene mreže, na Jutjubu danas možemo svašta da ukucamo i dobijemo informaciju, Instagram, Fejsbuk. Postoje posebno kreirane stranice koje se bave tim temama i to je pohvalno. Treba što više da se informišemo na vreme, jer može da se desi situacija i da mi imamo pogrešan korak zbog neke druge osobe, nebitno je da li je ta osoba vršila pritisak ili ne” - Muškarac, 47 godina

S druge strane, fokus grupa sa muškarcima od 40 do 60 godina iz urbanih sredina koji dele tradicionalne vrednosti pokazala je da su ispitanici imali iskustvo sa nasleđivanjem i da su dobro informisani o procedurama i zakonu koji reguliše ovu oblast. Informacije su mahom dobili od pravnika, odnosno advokata. Za razliku od njih, žene iz ove grupe nisu dovoljno informisane o zakonskim regulativama, čak i ako su imale iskustvo sa ostavinskim postupkom. Neke od žena su navele da za njih zakon i nije relevantan jer se nasleđivanje uređuje po porodičnim pravilima. I muškarci i žene predlažu da se pojača informisanje na društvenim mrežama, u javnobeležničkim kancelarijama ili sudovima. Ispitanice navode i radionice, javne debate, tribine, jer bi žene mogle da postavljaju pitanja na koja nemaju odgovore, a tiču se ostvarivanja prava na nasledstvo.

Stav o informisanosti o propisima koji regulišu nasleđivanje u Srbiji, prikazano po uzrastu

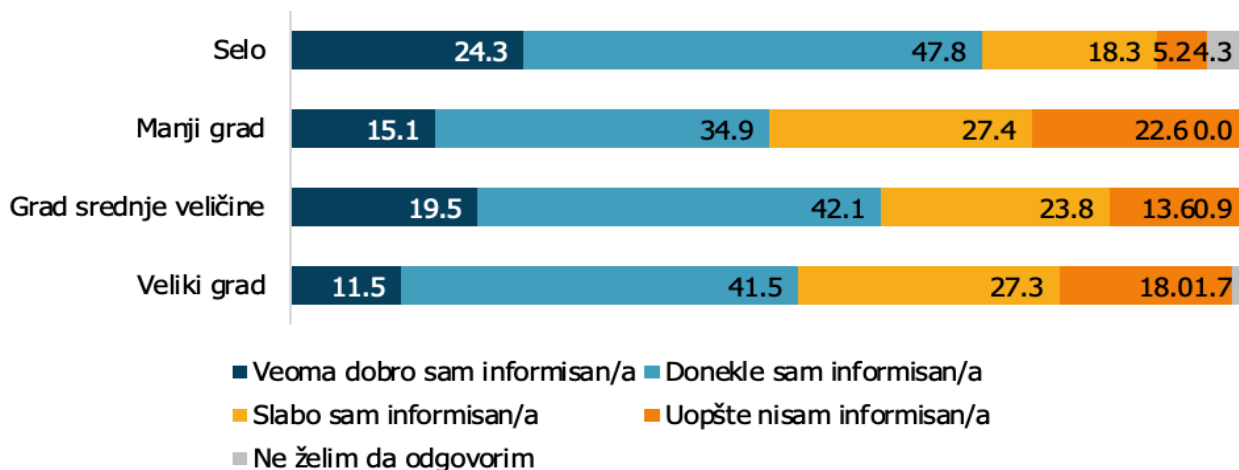
Treba naglasiti i da postoje razlike u nivou informisanosti o propisima koji regulišu nasleđivanje među ispitanicima sa različitim stepenom obrazovanja. Tako među onima koji imaju osnovnu ili nezavršenu osnovnu školu, čak 32% navodi da uopšte nije informisano o zakonima koji regulišu nasleđivanje, dok dodatnih 30% navodi da je slabo informisano. Istovremeno, svega 7% ovih ispitanika smatra da je dobro informisano o propisima koji regulišu nasleđivanje u Srbiji. Isto tako, u odnosu na zanimanje, najveće razlike javljaju se između učenika i studenata i ostalih ispitanika, pri čemu među učenicima i studentima čak 72% navodi da uopšte ili uglavnom nije informisano o pravnom okviru koji reguliše nasleđivanje, a tek 4% navodi da je dobro informisano.

Procenjen stepen informisanosti nije u velikoj meri povezan sa tipom naselja, pri čemu ispitanici koji žive na selu smatraju da su u najvećoj meri informisani o pravnom okviru (23%), a potom slede ispitanici koji žive u gradu srednje veličine (20%), manjem gradu (15%) i tek na kraju ispitanici koji žive u velikom gradu (12%). Ovaj podatak ne mora da znači da je u praksi tako, već da ispitanici imaju percepciju da su dobro informisani. Istovremeno, sličan je procenat ispitanika koji smatraju da su slabo informisani (24%), dok svega 18% onih koji žive na selu deli ovo mišljenje.

Međutim, fokus grupe pokazuju da su muškarci bolje informisani od žena, a naročito muškarci koji žive u ruralnim područjima. Tako muškarci od 40 do 60 godina iz ruralnih krajeva (Pčinjski okrug) ocenjuju da su dobro informisani o pravu na nasleđivanje i rešenjima iz zakona. Ovo objašnjavaju time da su odgovorni za upravljanje porodičnom imovinom, kao i da su već učestvovali u ostavinskim postupcima i da su se tom prilikom dodatno informisali i edukovali o postupku nasleđivanja i pravnim odredbama koje predviđa zakon. Pomoć u vidu konsultacija, pravnog saveta ili angažovanje zastupnika tražili su od advokata. Učesnici fokus grupe se slažu da je jako važno da građani budu informisani o svojim pravima, a ne da dođu u situaciju da učestvuju u postupku podele imovine, kako bi se izbegla mogućnost kršenja ili izbegavanja zakona dovođenjem u zabludu zakonskih naslednika od strane srodnika. Kao i u prethodnoj grupi, žene iz ruralnih krajeva Kolubarskog okruga uzrasta od 40 do 60 godina su vrlo malo ili nisu uopšte informisane o Zakonu o nasleđivanju:

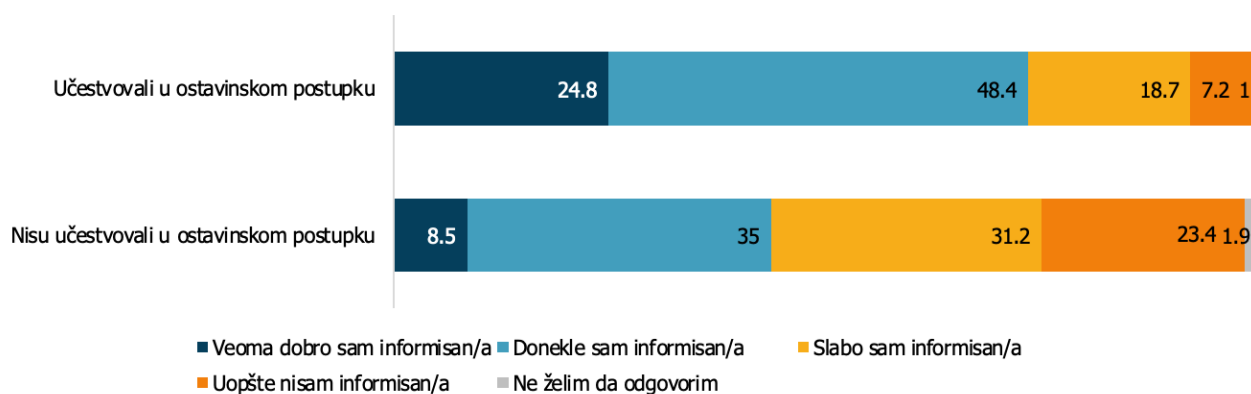
“Mlađe generacije će verovatno drugačije deliti imovinu, tako da je preporuka za sve žene da se detaljno informišu o pravima koje im po zakonu pripadaju”. - Žena, 55 godina

Stav o informisanosti o propisima koji regulišu nasleđivanje u Srbiji, prikazano po mestu življenja

Isto tako, učesće u postupku nasleđivanja u velikoj meri utiče na informisanost ispitanika o pravnom okviru koji reguliše nasleđivanje. Tako, 73% ispitanika koji su učestvovali u postupku nasleđivanja navodi da je informisano ili donekle informisano o pravnom okviru u odnosu na 46% koji nisu učestvovali u ostavinskom postupku. Ova razlika se ogleda i među onima koji uopšte nisu informisani (7.2% onih koji su učestvovali u ostavinskom postupku, naspram 23,4% onih koji nisu imali to iskustvo). Međutim, treba naglasiti da su fokus grupe pokazale da su žene manje informisane bez obzira na učesće u ostavinskom postupku, za razliku od muškaraca koji imaju više informacija iako još uvek nisu imali iskustvo sa nasleđivanjem.

Stav o informisanosti o propisima koji regulišu nasleđivanje u Srbiji, prikazano po mestu življenja

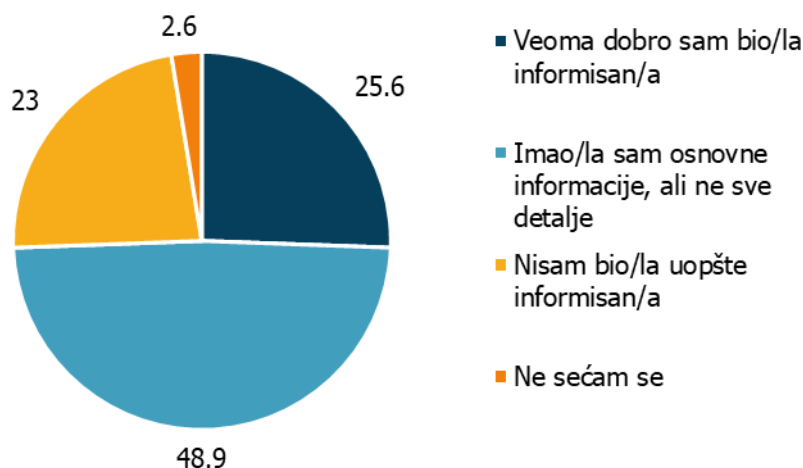
Među ispitanicima koji su učestvovali u ostavinskom postupku, 26% navodi da je bilo dobro informisano o postupku nasleđivanja, 49% da je imalo osnovne informacije, a čak četvrtina ispitanika tvrdi da nije uopšte bila informisana. Ovaj podatak zabrinjava jer je osnov donošenja razumnih odluka adekvatna informisanost o pravima, a državni organi i institucije imaju obavezu da obezbede adekvatne informacije građanima.

Kod ispitanika koji nisu učestvovali u ostavinskom postupku svega 8,5% smatra da je veoma dobro informisano o naslednim pravima, 35% ocenjuje ovu informisanost kao delimičnu, 31% da je ona slaba, dok 23% navodi da uopšte nisu informisani, što je ukupno 54% ili preko polovine ispitanika. Takođe, fokus grupa je pokazala da žene uzrasta od 40 do 60 godina koje žive u ruralnim krajevima i koje su učestvovali u ostavinskim postupcima znaju da se zakonom uređuje pitanje nasleđivanja i znaju koliko kome po zakonu pripada, ali s obzirom da se kod njih u porodici imovina nije delila po zakonu, već u skladu sa dogovorom, one nisu imale potrebu da budu detaljnije informisane o naslednom pravu. Izuzetak su činile učesnice koje su bile jedine naslednice ili imaju sestre:

“Sestra i ja smo pokrenule ostavinsku raspravu, jer smo nas dve i majke bile nasledna linija prvog reda, obzirom da je majka već stara prepustila je da sestra i ja sve završimo, sve je podeljeno po zakonu.” - Žena, 48 godina

Ispitanice posebno naglašavaju da informisanost o pravu na nasleđivanje ne bi značajno promenila način raspodele imovine, jer je nasleđivanje porodična stvar, koja se rešava u skladu sa porodičnim dogovorom. Žena obično odlazi u drugu porodicu, dok muškarac nastavlja da čuva roditelje i imanje. Zato je očekivano da porodična kuća ili stan ostaju muškom nasledniku, dok se ostala imovina može deliti na ravne delove.

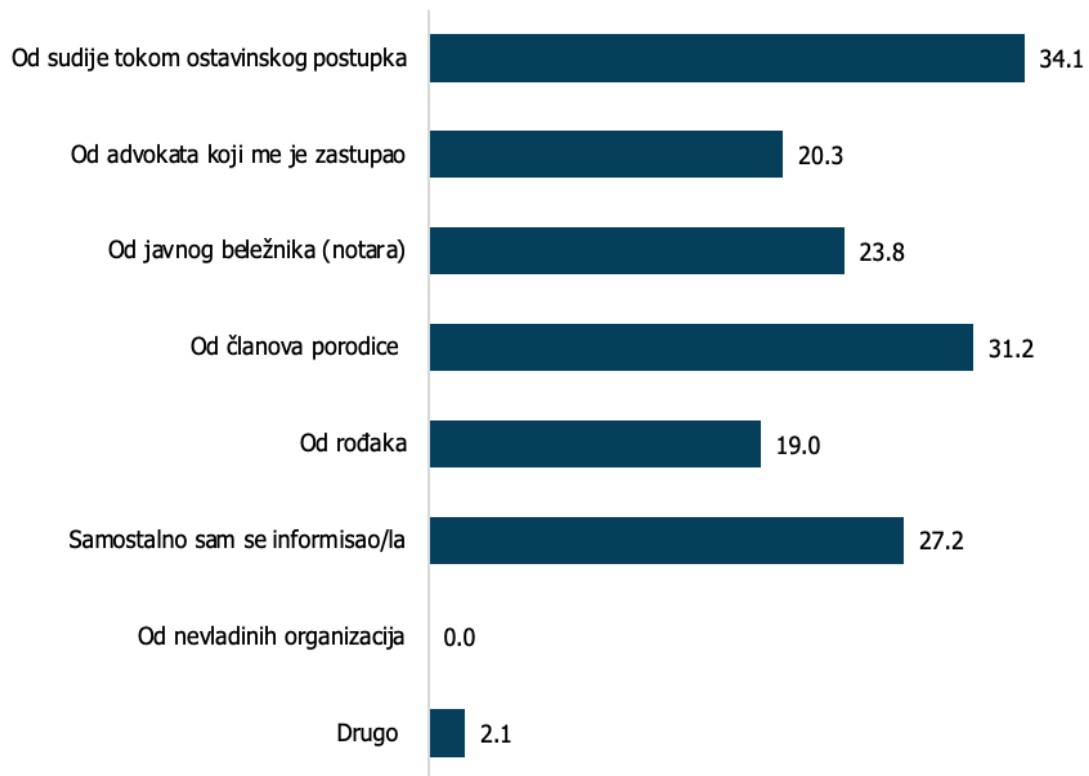
08. U kojoj meri ste u tom trenutku bili informisani o pravnim posledicama i postupku nasleđivanja? [N=610]

Posebno je bilo važno utvrditi od koga su ispitanici dobili najviše informacija o naslednim pravima i postupku nasleđivanja. Istraživanje pokazuje da je najviše ispitanika (34%) dobilo informacije od sudije tokom ostavinskog postupka. Značajan procenat ispitanika se informisao i od članova porodice (31%), kao i samostalno (27%). Tek je gotovo svaki peti ispitanik informacije dobio od javnog beležnika (24%), odnosno od advokata koji ih je zastupao (20%), što je takođe interesantan podatak, uzimajući u obzir broj postupaka koje vode javni beležnici i činjenice da advokat uvek treba da informiše stranku o njenim pravima.

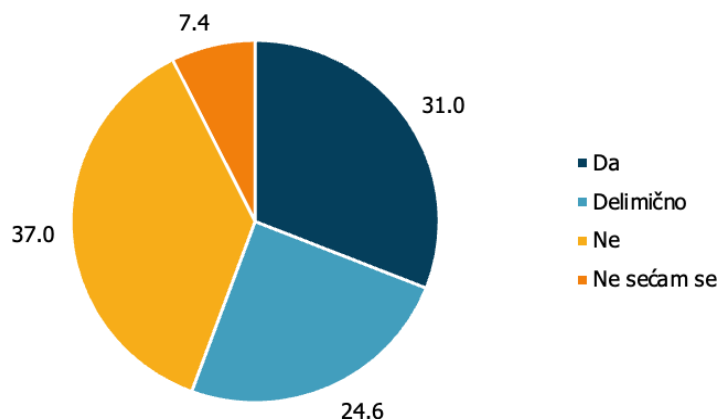
Fokus grupe su pokazale da muškarci prednjače u dobijanju informacija od advokata u odnosu na žene, naročito muškarci uzrasta od 40 do 60 godina iz ruralnih krajeva (Pčinjski okrug). Zanimljivo je i da nijedan ispitanik nije dobio informacije od nevladinih organizacija, što ilustruje da nevladine organizacije nisu u dovoljnoj meri prepoznate kao pružaoci besplatne pravne podrške za oblast nasleđivanja.

Od koga ste dobili najviše informacija o Vašim naslednim pravima i postupku nasleđivanja?

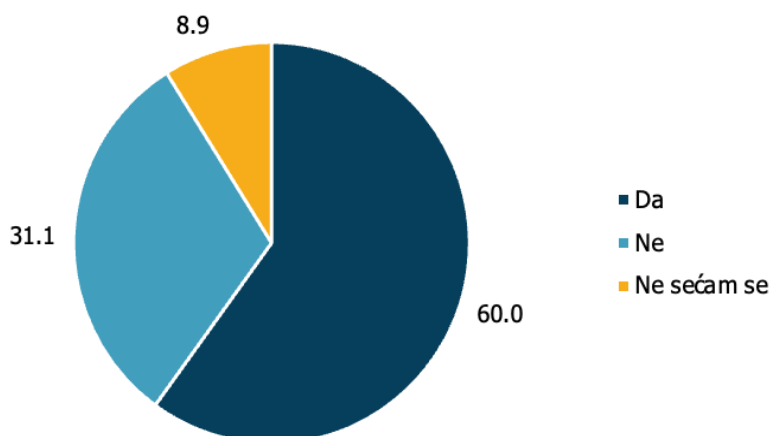
Većina ispitanika (31%) izjavila je da su tokom ostavinskog postupka bila u potpunosti informisana o pravnim posledicama odricanja i neprihvatanja nasledstva. Međutim, zabrinjavajući je podatak da je značajan deo ispitanika (37%) naveo da nije bio informisan o razlici između odricanja i neprihvatanja nasledstva, dok je 25% bilo samo delimično informisano o ovoj razlici. Ovakav nedostatak informacija može dovesti do ozbiljnih pravnih posledica i neželjenih ishoda za naslednike.

Da li Vam je neko objasnio razliku u pravnim posledicama između odricanja od nasledstva i neprihvatanja nasledstva?

Podatak da je 60% ispitanika bilo svesno posledica odricanja od nasledstva po potomstvo, dok 31% nije, donekle se poklapa sa prethodnim nalazom da 37% ispitanika nije bilo uopšte informisano o razlici između odricanja i neprihvatanja nasledstva. Ovi nalazi jasno ukazuju na potrebu za poboljšanjem informisanja građana o posledicama odricanja od nasledstva.

Da li ste bili svesni da odricanjem od nasledstva i vaša deca gube pravo na nasledstvo?

6. Uticaj ekonomskog faktora na ravnopravnost u nasleđivanju

Pitanje uticaja ekonomskog osnaživanja žena na ostvarenje ravnopravnosti u nasleđivanju nije bilo postavljeno u anketi. Međutim, to pitanje je bilo razmatrano u diskusiji koja se vodila u fokus grupama, na osnovu koje je utvrđeno da se gotovo svi učesnici slažu da je ekonomski faktor važan i da država treba da promoviše i pomogne ekonomsko osamostaljenje žena.

Fokus grupe sa mladima su pokazale da mladi smatraju da je ekonomska nezavisnost žena i muškaraca ključ uspeha svakog društva i glavni preduslov za dobro uređenje u državi i društvu, uređenosti sistema, poštovanje zakona, nestajanju podela u društvu, loših odnosa, diskriminacije, ali i načela ravnopravnosti ne samo u nasleđivanju, već i u svim ostalim sferama društva. Po njima, ekonomski samostalna žena dovoljno je jaka da zauzme položaj u zajednici koji joj pripada i izbori se sa svim izazovima. Mladi smatraju da će pitanje nasleđivanja drugačije biti tretirano, u pojedinim porodicama, ukoliko je žena osnažena, finansijski stabilna i ima svoju profesionalnu karijeru. Ekonomski zavisna žena je zbog svog lošeg materijalnog stanja u zavisnom i podređenom položaju u svojoj porodici, podložna je uticajima i nametanju tuđeg mišljenja i ponašanja:

“Utiče dosta čim kažemo da je osoba ekonomski zavisna, to je jedan od najvećih parametara, naravno da će uticati na nju, sposobnost pregovora biće pod uticajem osobe od koje zavisi. Nije u jednakom položaju kao ekonomski nezavisna. Nemaju jednaku slobodu izbora.” - Žena, 20 godina

Dok je za jednu grupu mladih ekonomska stabilnost faktor koji će uticati da žena razmisli i da li će prihvatiti nasleđstvo, jer već ima dovoljno stečene i zarađene imovine, drugi smatraju da ekonomska nezavisnost znači da će ona moći da nastavi da održava i brine o nasleđenoj imovini, jer je dokazala svoju sposobnost. Ona, takođe, ima mogućnost da “sačuva” porodično imanje i nekretnine od propadanja, što govori u prilog tome da stav mladih da imovinu treba da nasledi sposoban naslednik ipak i nije rodno neutralna, kako se čini na prvi pogled:

“Ako je finansijski nezavisna na primer, moći će da plaća porez na imovinu, to puno znači kada se nasleđuje, jer kako da obaveze reguliše žena koja nema uošte ili nema dovoljna primanja.” - Muškarac, 20 godina

Fokus grupa osoba od 40 do 60 godina koja ne deli tradicionalane vrednosti insistira na tome da je jako važna ekonomska samostalnost i stalan posao, kao i sposobnost da žene imaju kontrolu nad svojim životom, odlukama i mogućnostima. Posebno se insistira na tome da finansijska nezavisnost može povećati samopouzdanje i osećaj lične vrednosti i promeniti dinamiku porodičnih odnosa i način na koji se upravlja nasleđstvom. Takođe, žene koje su finansijski nezavisne lakše izražavaju svoje stavove i zahteve u procesu podele nasleđstva bez zavisnosti od drugih članova porodice. Smatra se i da običaj da žena udajom postaje “briga svog supruga” jeste relikv prošlosti, i postoji još u nekim malim nerazvijenim sredinama:

“Treba uvesti neke mere, na primer domaćice koje nemaju stalan posao, treba da dobiju pomoć države u vidu mesečnih primanja ili obezbeđivanja penzionog, zdravstvenog i socijalnog osiguranja”. - Muškarac, 47 godina

“Treba uvesti mere, bilo bi lepo da se uvede socijalna penzija, odnosno minimalna primanja, penzija za žene koje je nisu ostvarile tokom života, jer su se bavile kućom i decom.” - Žena, 53 godine

Međutim, bilo je i stavova koji su diskriminatorni jer zagovaraju raniji odlazak u penziju za žene, pored drugih mera koje bi bile poželjne. Zanimljivo je da su takve stavove iznele upravo žene:

“Treba uvesti mere. Ja bih na primer uvela da majkama sa više dece kojima treba pomoć, treba omogućiti raniju penziju. Na primer da se plata za svako dete poveća za nekoliko procenata.” - Žena 54 godina

“Olakšice ženama sa decom, finansijska pomoć...Trebala bi da se smanji starosna granica za odlazak žene u penziju, žena bi trebalo najduže da radi npr. do 60. godine.” - Žena, 53 godina

“Pitanje nasleđstva i podele među naslednicima obično je naglašeno u porodicama gde su naslednici nedovoljno finansijski stabilni, što smo siromašniji, to više delimo”. - Muškarac, 46 godina

Osobe od 40 do 60 godina koje žive u urbanoj sredini i dele tradicionalne vrednosti smatraju da će žena tražiti svoj deo nasleđa i ukoliko je ekonomski stabilna, ali muškarci posebno naglašavaju da poštovanje porodičnih pravila, dogovori i obaveze ne treba da zavise od finansijske situacije naslednika. Žene opet smatraju da njihova ekonomska stabilnost neće ojačati njihovu poziciju u porodici, jer se njihova ekonomska samostalnost koristiti kao argument više da ženskim naslednicima ne treba da pripadne jednak deo nasleđstva:

“Imovina svakako ide bratu, to što ja imam svoj stan i posao za moje roditelje je olakšanje, jer su sigurni da se neću mešati bratu u nasleđstvo.” - Žena, 46 godina

Ispitanice, takođe, smatraju da bi njihova finansijska stabilnost nametnula dodatni teret i očekivanja porodice da mogu i bez nasleđstva, jer su već dovoljno situirane. One posebno naglašavaju da argument da će muškarac brinuti o ženi više nije primenjiv, jer su se vremena promenila, brakovi nisu stabilni i održivi u meri u kojoj su bili ranije, a partneri sve manje imaju svest da su “glave porodice” u smislu da treba finansijski da je obezbede i brinu o ženama. Iz tog razloga, ispitanice kažu da bi trebalo i da njihove porodice više brinu o njima i da ih sagledaju prilikom raspodele imovine. Njihov stav je da država treba da pomogne ženama da se osnaže i osamostale kroz brigu o razvedenim i samohranim majkama, nezaposlenim ženama, ženama koje same vode biznis. Intervencija države je neophodna, a najbolje je da se ona ostvari kroz unapređenje socijalne zaštite, veća davanja za socijalno ugrožene kategorije i poreske olakšice za zaposlene žene ili žene koje imaju svoje male biznise. Važno je naglasiti da je pravo na socijalnu zaštitu povezano sa time da se osoba nije odrekla od nasleđstva, tako da se ovo pravo gubi datom slučaju.

Ispitanici iz ruralnih krajeva sa i bez iskustva u nasleđivanju kažu da ukoliko je žena zbrinuta od strane muža, verovatnoća da se insistira na udelu u nasleđu je značajno manja, a tada su i žene nezainteresovane da naslede. Takođe, ako je žena svojim finansijskim prihodima uspela da obezbedi dobre uslove za život, neće želeći da bude deo porodičnog nasleđa i da deli imovinu sa muškim naslednicima. Međutim, kada je žena finansijski zavisna, obaveza je porodice da o njoj brine i uključi je u nasleđstvo dobijanjem određenog dela imovine, a ređe podelom imovine na jednake delove:

“Ne ostavljaju se ženska deca bez ičega, ako već same nisu uspele da se snađu ili su se loše udale, brat i otac trebaju da brinu o njima i njihovoj deci.” - Žena, 53 godina

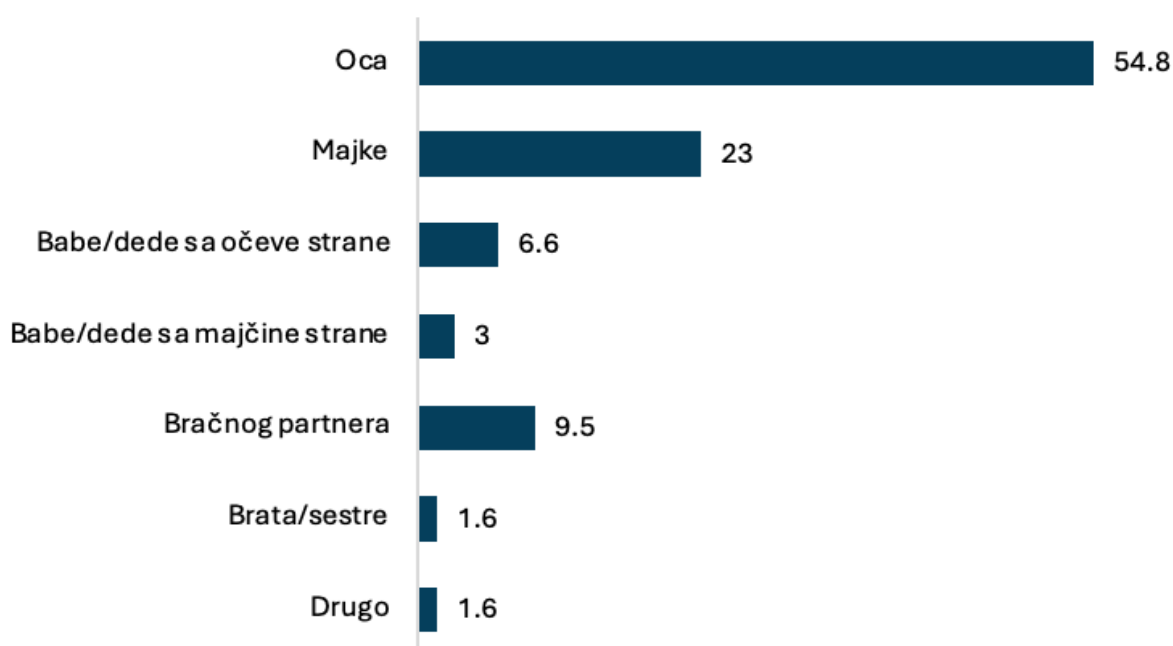
Ispitanice smatraju da je važno da se žene podrže da se osamostale i ojačaju svoje pozicije u društvu, pre svega u vidu pomoći države majkama da mogu da brinu o porodici i deci, a da ne ostanu bez sigurne penzije, zdravstvenog osiguranja i određene novčane pomoći. Takođe, žene treba da dobiju priliku da rade, ali da se poslodavci senzibiliju i da se za žene, posebno samohrane majke, majke sa više od troje dece i majke sa decom sa invaliditetom, obezbede uslovi koji će biti prilagođeni specifičnoj situaciji u kojoj se nalaze. Ispitanice konačno naglašavaju da je žensko preduzetništvo danas veoma popularno među mlađim generacijama, ali da započinjanje biznisa podrazumeva određena ulaganja, koja bi takođe mogla da budu podržana od strane lokalnih samouprava.

7. Iskustva u ostavinskom postupku

Od ukupnog broja ispitanika, polovina (51%) ima iskustvo učestvovanja u ostavinskom postupku. Od ovog broja, 60% je učestvovalo u ostavinskom postupku jednom, 33% dva puta, a 7% tri i više puta. Podaci u okviru ovog istraživanja odnose se na poslednji postupak u kojem su ispitanici učestvovali.

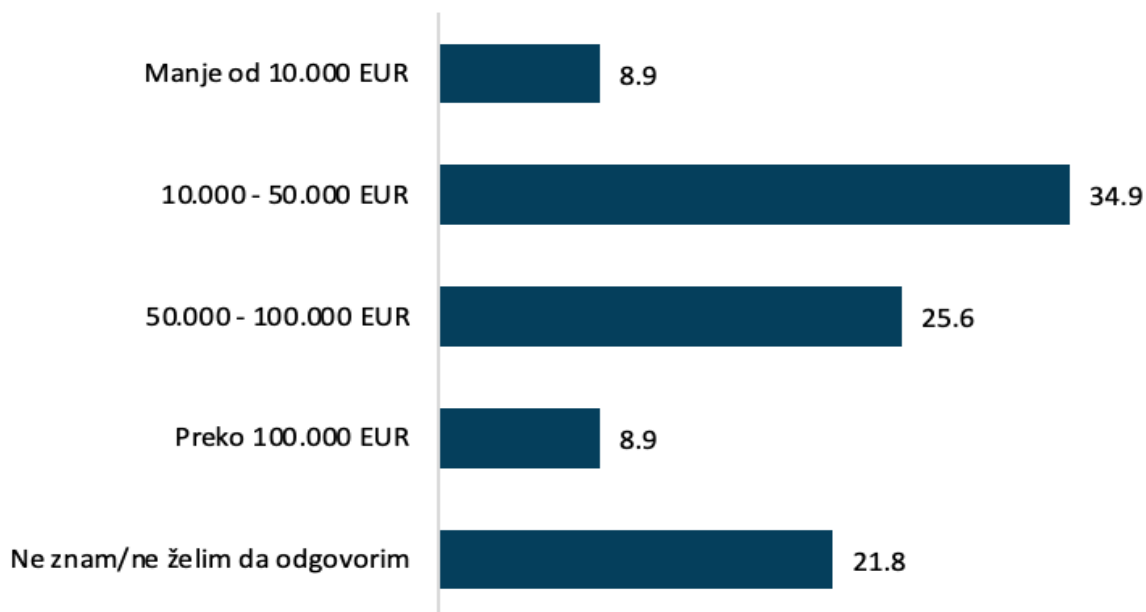
U najvećem broju slučajeva nasleđivala se imovina oca (55%), a zatim majke (23%) i bračnog partnera (10%). Ovaj podatak da se očeva imovina gotovo dvostruko više nasleđivala govori u prilog činjenici da su muškarci mnogo češće vlasnici imovine. Zanimljiv je i podatak da se imovina predaka sa očeve strane duplo češće nasleđivala (skoro 7%) od imovina majčinih predaka (3%).

Čija se imovina nasleđivala? [N=610]

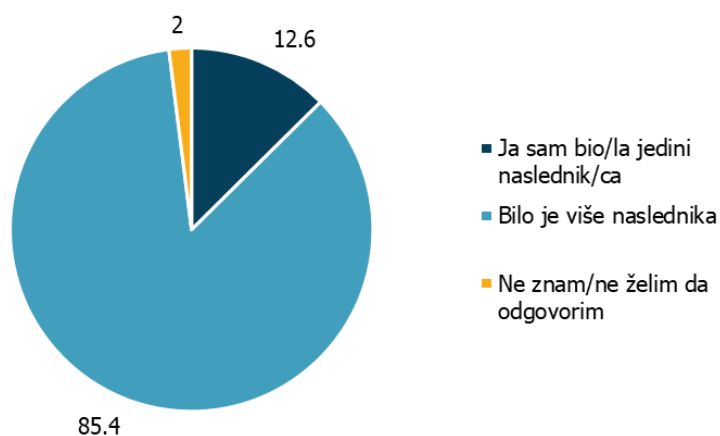
Najčešća vrednost imovine koja se nasleđivala u ostavinskom postupku bila je u rasponu od 10.000 do 50.000 EUR (35%), a zatim od 50.000 do 100.000 EUR (26%). Svega jedna desetina ispitanika (8,9%) je učestvovala u ostavinskom postupku u kojem je vrednost imovine bila preko 100.000 EUR. Takođe, jedna petina ispitanika nije odgovorila na ovo pitanje (skoro 22%).

Kolika je bila približna vrednost imovine koja se nasleđivala? [N=610]

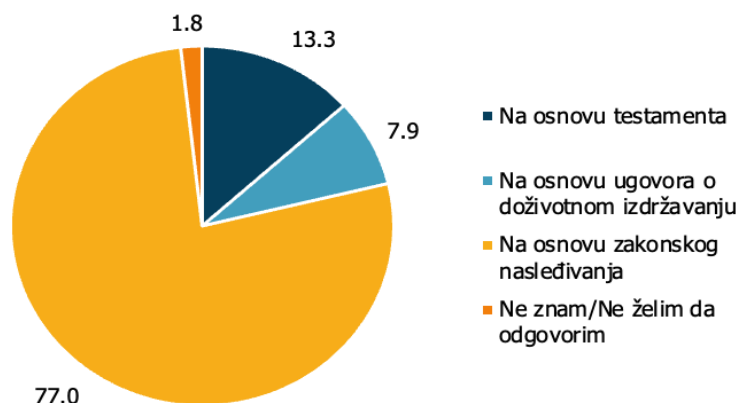
U najvećem broju ostavinskih postupaka (85%) učestvovalo je više naslednika, dok je u 13% postupaka bio samo jedan naslednik. Prosečan broj naslednika u ostavinskom postupku bio je 3, a najviše je bilo 12 naslednika.

Koliko je bilo naslednika u ostavinskom postupku? [N=610]

Ubedljivo najveći broj ostavinskih postupaka sprovodio se po osnovu zakonskog nasleđivanja (77%), dok je testamentarno nasleđivanje bilo zastupljno nešto malo više od svakog desetog ispitanika (13%).

Po kom osnovu je sproveden ostavinski postupak (po osnovu testamenta, ugovora o doživotnom izdržavanju ili na osnovu zakonskog nasleđivanja)? [N=610]

Ovaj podatak ilustruje činjenicu da se u Srbiji oblast nasleđivanja i dalje ne reguliše testamentom u značajnijoj meri, dok se ne spominje ugovor za života, kojem ostavilac faktički, još za života, daje svoju imovinu naslednicima i sprečava sukobe ili neznanje o volji ostavioca nakon smrti. Ovim se mogu sprečiti sukobi nakon smrti ostavioca. Istraživanje ukazuje i da je čak 8% ostavinskih postupaka sprovedeno na osnovu ugovora o doživotnom izdržavanju, što je gotovo jedna desetina ispitanika. Ovaj podatak je visok i iziskuje poseban oprez jer se najveće zloupotrebe dešavaju upravo kod ugovora o doživotnom izdržavanju, a naslednici često i ne znaju da je sklopljen. Podaci pokazuju da je većina ispitanika (72%) navela da nije imala problema u postupku nasleđivanja, dok je jedna petina ispitanika (21%) imalo nesuglasice među naslednicima oko podele imovine. Manji procenat ispitanika imao je poteškoća sa pribavljanjem dokumentacije (4%), ili je pokrenuo spor oko podele nasledstva (nešto više od 2%).

Da li ste se susreli sa nekim izazovima ili problemima tokom postupka nasleđivanja? [N=610]

Muškarci češće navode da su se suretali sa nesuglasticama tokom nasleđivanja, pa tako 24% muškaraca navodi da je bilo sukoba oko podele imovine u odnosu na 17% žena. I pojedini advokati naglašavaju da u sudu mnogo češće viđaju muškarce od žena, te da se braća znatno češće sukobe oko imovine od sestara, koja retko tuže braću.¹³ Isto tako, nesuglasice u nasleđivanju češće prijavljuju samostalni preduzetnici (36%), kao i poljoprivrednici (48%), a fokus grupe su pokazale da se pitanje zemlje i dalje tretira kao posebno važan predmet nasleđivanja. Zanimljiv nalaz je i da značajno manji deo ispitanika, koji žive u velikim gradovima, navodi da je bilo nesuglasica oko nasleđivanja. U skladu sa tim, nesuglasice su značajno manje prisutne u beogradskom regionu (10%), u odnosu na ostale regione.

Učestalost rasprave tokom postupka nasleđivanja povezana je sa stavovima o ravnopravnosti u nasleđivanju. Tako je svaki treći ispitanik (33%), koji zastupa stav da muškarci imaju prvenstvo u nasleđivanju, imalo nesuglasice prilikom podele imovine, u odnosu na 17% onih koji delimično podržavaju jednakost i 19% onih koji u punoj meri podržavaju jednakost u nasleđivanju.

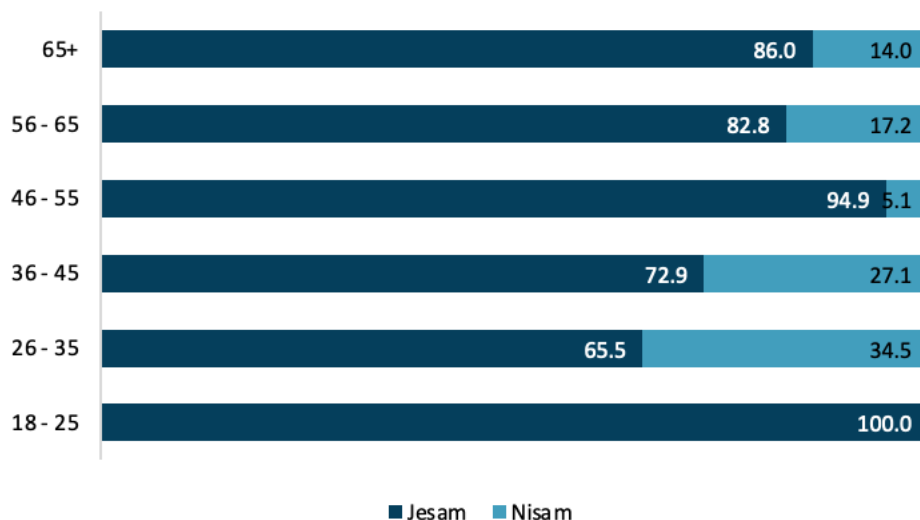
Među onima koji su učestvovali u ostavinskom postupku, 17% nije ostvarilo pravo na nasledstvo dok 83% jeste. Analiza ukazuje da postoji značajna razlika u ostvarivanju ovog prava na nasleđivanje između muškaraca i žena. Dok je 96% muškaraca ostvarilo pravo na nasledstvo, kod žena je taj postotak znatno niži i iznosi 72%. Drugim rečima, više od četvrtine žena (28%) nije ostvarilo pravo na nasledstvo, u odnosu na samo 4% muškaraca. Ovi podaci ukazuju na potencijalnu rodnu nejednakost u ostvarivanju naslednih prava u Srbiji, koje treba dalje ispitati.

¹³ Nisu mogli da se dogovore o podeli kuće pa povukli šokantan potez, 30. januar 2024, dostupno na: <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/4348462/advokat-o-nasledstvu-i-porodicama-u-srbiji>.

8. Iskustva osoba koje su se odrekle nasljedstva

Među onima koji su učestvovali u ostavinskom postupku, njih 83% je ostvarilo pravo na nasljeđivanje, dok 17% nije. Uzimajući u obzir uzrast, najveći udeo onih koji nisu ostvarili pravo na nasljedstvo pripada grupi od 26 do 45 godina. Čak skoro 35% ispitanika starosti od 26 do 35 godina i 27 % ispitanika starosti od 36 do 45 godina nije ostvarilo ovo pravo. Navedeni podatak otvara pitanje da li postoje specifični faktori koji utiču na ostvarivanje nasljednih prava kod mlađe populacije. Istovremeno, pravo na nasljedstvo u najvećoj meri ostvarili su ispitanici uzrasta od 46 do 55 godina (95%), kao i usrasta preko 65 godina (86%), a potom usrasta od 56 do 65 godina (83%). Fokus grupe su i pokazale da su osobe uzrasta od 40 do 60 godina dobro informisane o nasljednim pravima, za razliku od mladih. Ipak, treba uzeti u obzir i podatak da je 100% ispitanika uzrasta od 18 do 25 godina ostvarilo ovo pravo jer ih je svega šestoro učestvovalo u anketi, što onemogućava izvođenje zaključaka.

Da li ste ostvarili pravo na nasljedstvo u tom postupku? [N=610]

Veći procenat odricanja od nasljedstva među ispitanicima mlađeg uzrasta može se tumačiti time što se češće nego drugi odriču nasljedstva u korist svojih roditelja, dok se stariji ispitanici češće odriču u korist muških nasljednika.

Zanimljiv je nalaz da iako obrazovanje, zanimanje i mesto stanovanja igraju značajnu ulogu u oblikovanju stavova o nasljeđivanju, ovi faktori nisu u značajnoj meri povezani sa odlukom ispitanika da se odrekne svojih nasljednih prava.

Među onima koji nisu ostvarili pravo na nasljedstvo, najveći broj se odrekao nasljedstva u korist drugog nasljednika (68%), 12% je dalo negativnu nasljedničku izjavu, dok je 10% navelo da je nasljedstvo pripalo drugoj osobi po ugovoru o doživotnom izražavanju. Takođe, svaki deseti ispitanik nije naveo tačan razlog zbog kojeg nije ostvario pravo na nasljedstvo (skoro 11%).

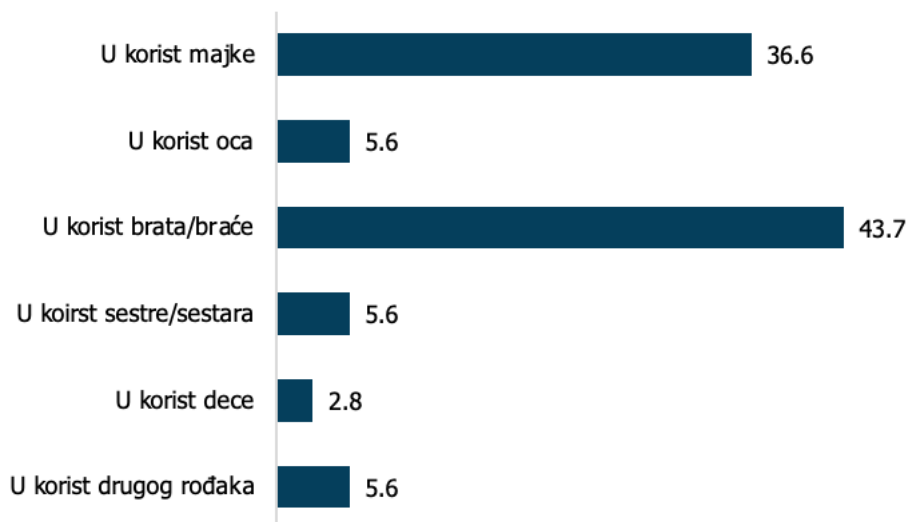
Zbog čega niste ostvarili pravo na nasljedstvo? [N=104]

Kako se čak jedna trećina ispitanika odrekla imovine u korist drugog nasljednika, važno je naglasiti

da je najveći broj ispitanika to učinio u korist braće (44%) i u korist majke (37%), dok se tek oko 6% ispitanika odreklo imovine u korist oca, sestara ili nekog drugog rođaka. Zanemarljiv je procenat onih koji su se odrekli imovine u korist dece (oko 3%).

U čiju korist ste se odrekli nasljedstva? [N=71]

Rezultati pokazuju i da postoji povezanost između uzrasta i srodnika u čiju korist se ispitanik odrekao nasleđa. Tako se 50% ispitanika uzrasta od 26 do 35 godina odreklo nasljedstva u korist majke i 13% u korist oca. Istovremeno, 78% ispitanika uzrasta od 36 do 45 godina odreklo se nasleđa u korist majke, a 11% u korist oca. Podaci ukazuju da se žene značajno češće odriču nasljedstva u korist majke (39%) u odnosu na muškarce (22%), dok se muškarci češće odriču nasljedstva u korist očeva (22%) u odnosu na žene (3%).

Žene i muškraci iz fokus grupe osoba od 40 do 60 godina iz urbanih sredina koje dele tradicionalne vrednosti svedoče da su se sestre mahom odrekle svog prava u korist brata ili braće, dok su neke ispitanice istakle da su svakako ostvarile pravo na nasledstvo, ali da je to bilo u skladu sa porodičnim dogovorom i da su značajno manji deo imovine nasledile u odnosu na muške naslednike iz porodice, mahom braću:

"Sestra se odrekla u korist braće, to se kod nas u porodici ne dovodi u pitanje, i moj otac je tako rešio sa svojim sestrama, majka sa braćom, znali smo svi da sestra nikada neće tražiti svoj deo." - Muškarac, 45 godina

"Kod nas u porodici brat je uvek imao značajniju ulogu, ali sam ja ostala da živim sa roditeljima tako da ću ostati u porodičnom stanu posle njihove smrti, ali će stan biti bratov svakako." - Žena, 45 godina

"Delili smo imovinu tako što su dve manje nekretnine podeljene na pola, a treća najveća i najvrednija je pripala meni, jer sam ja muški naslednik." - Muškarac, 51 godina

Analiza otkriva i složenu dinamiku u procesu donošenja odluka o odricanju od nasledstva. Tradicionalne i porodične vrednosti najčešće su ključni motivi za odricanje od nasledstva, pri čemu 59% ispitanika ističe moralnu dužnost, a 51% želju za očuvanjem dobrih porodičnih odnosa. Gotovo jedna petina ispitanika (17%) navodi pritisak porodice kao faktor, što ukazuje na potrebu za unapređenjem zaštite prava naslednika. Ovo ukazuje i na snažan uticaj emocionalnih faktora nad materijalnim interesima.

Značajan procenat ispitanika (44%) navodi želju da se imovina ne raspoređuje kao razlog odricanja, što sugerise da mnogi cene celovitost nasleđa iznad lične koristi. Ipak, ovde je značajno primetiti da se nijedan ispitanik muškog pola nije odrekao imovine iz ovog razloga, dok se čak 50% žena odreklo nasleđa kako bi se očuvala celovitost imovine. Ovo ukazuje na tradicionalne razloge koji su vekovima bili osnov za diskriminisanje odnos prema ženama u oblasti nasleđivanja.

Takođe, interesantno je primetiti da niko nije naveo bezvrednost imovine kao razlog odricanja, dok je samo 17% ispitanika izjavilo da im imovina nije bila potrebna. Ovo implicira da se većina odriče potencijalno korisnih ili vrednih dobara, naglašavajući primat nematerijalnih faktora u odlučivanju. Važan je podatak i da je 20% ispitanika bilo motivisano željom da se naslednik dobro i sigurno oseća, što je najčešći razlog kada se imovina odriče u korist roditelja, posebno majke. I ovo ukazuje na činjenicu da su žene u mnogo manjoj meri vlasnice imovine od muškaraca. Isto tako, 14% ispitanika je izjavilo da nije želelo da se bavi administracijom i podelom imovine, što često jeste razlog da se žene odreknu nasleđa. Iako procenat nije prevelik, ipak je značajno istaći da je 7% ispitanika smatralo da nije bilo dovoljno informisano o pravima, dok je 4% bilo izloženo pritisku sredine. Iako zanemarljiv, pritisak sredine i dalje postoji kao faktor koji može uticati na odluku o odricanju od nasleđa.

Muškarci i žene iz ruralnih krajeva sa i bez iskustva nasleđivanja ističu da običajnoppravna pravila u vranjskoj oblasti nalažu da se u slučaju kada na nasledstvo pretenduju sinovi uzima u obzir sledeće: sin koji živi u zajednici sa roditeljima, nasleđuje kuću i imanje. On ima pravo na veći deo nasledstva u odnosu na sina koji nije živeo sa roditeljima. Takođe, sin koji je pomagao roditeljima u očuvanju i sticanju imovine, stiče pravo na veći deo nasledstva u odnosu na ostalu braću, odnosno sinove koji to nisu činili; pravo na celokupnu imovinu, odnosno na njen veći deo u odnosu na ostale, ima i onaj sin koji se starao o roditeljima i sahranio ih, iako nije živeo u zajednici sa njima. Kada se sin preseli u drugi grad ili državu, ćerka ostaje da brine o roditeljima i u dogovoru sa bratom nasleđuje porodičnu kuću, dok ostalu imovinu dele jednako.

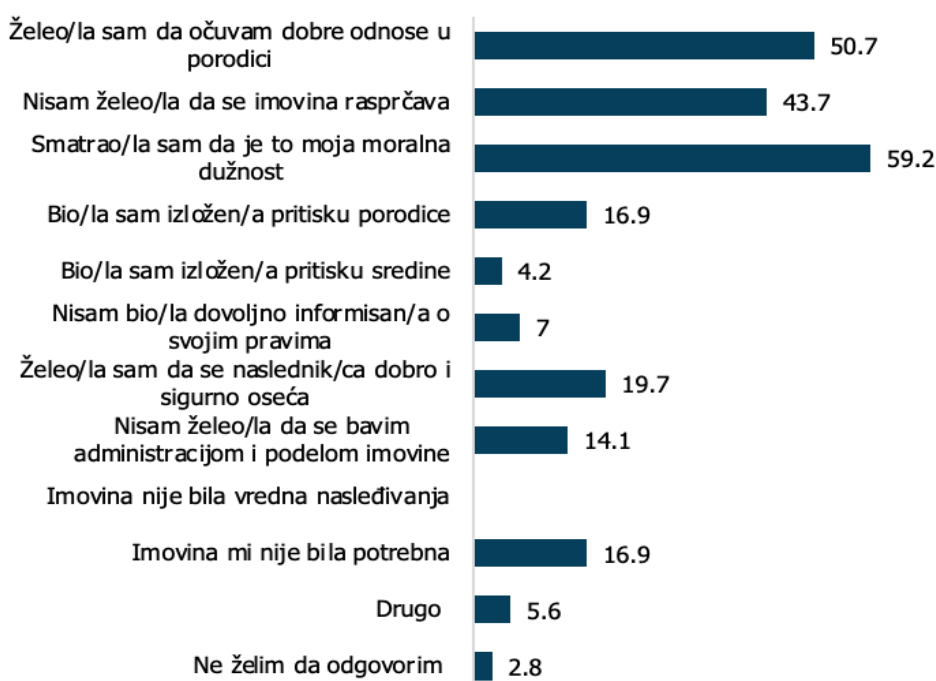
Razlozi zbog koji se žene odriču nasljedstva jesu porodični dogovor, običaj i tradicija koja se prenosi generacijama unutar porodice, a kojem su žene izložene još tokom odrastanja. Među ispitanicama nije bilo slučaja da je nepoštovanjem njihove volje i bez njihovog pristanka postupak nasleđa sproveden tako da većina imovine pripadne muškom nasledniku, već su se sestre dobrovoljno odricale nasljedstva u korist svoje braće. Ipak, u najvećem broju slučajeva bi žene dobile deo nasleđa:

“I moja tetka je sve ostavila mom ocu, nisam ni razmišljala da treba da podelimo imovinu na pola, brat i otac su se dogovorili da lokal u gradu nasledim ja, jer ću moći da ga izdajem i imam siguran mesečni prihod, i da ću na taj način da budem trajno osigurana i zbrinuta. Bila sam zadovoljna, kuća, njive i sve ostalo je ostalo bratu i on brine o tome i održava.” - Žena, 45 godina

“Tražila sam od roditelja da i ja budem uključena u podelu imovine, kako bih imala nešto da ostavim svojoj deci. Imam dve ćerke i volela bih da budu na neki način osigurane, deda je unukama ostavio po jedan plac, zadovoljna sam, moja deca imaju ako budu htele da naprave kuće ili prodaju, pa kupe sebi stan i čime da raspolažu.” - Muškrac, 60 godina

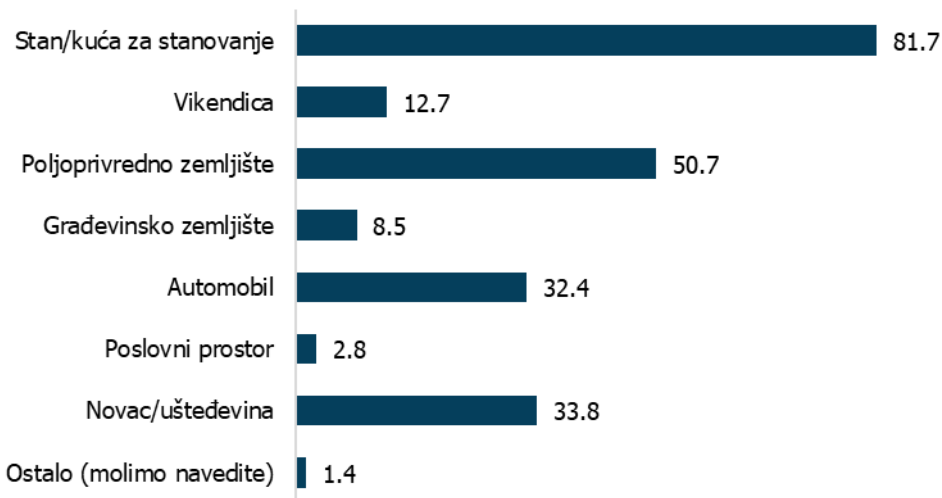
Takođe, ukoliko se ćerke ne udaju ili razvedu, po običajnom pravu i porodičnom dogovoru, roditelji i braća brinu o njima, kako “ne bi ostale na ulici”.

O17. Koji su bili glavni razlozi za odricanje? [N=71]

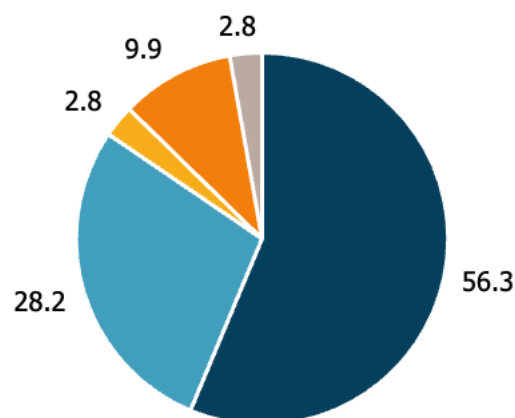
Rezultati anketiranja pokazuju da se najveći procenat ispitanika (82%) odrekao stana/kuće. Ovo ukazuje da je nekretnina za življenje najčešća vrsta imovine koje se osobe odriču. Često je i inače prisutan stav da braća treba da naslede stan/kuću jer se sestra/e udaju i odlaze da žive kod supruga. Isto tako, polovina ispitanika odrekla se poljoprivrednog zemišta (51%). Nije zanemarljiv ni procenat onih koji se odriču novca (34%) i automobila (32%), dok je značajno manji broj onih koji su se odrekli vikendice (oko 13%) i građevinskog zemljišta (8,5%).

Molimo navedite koje vrste imovine ste se odrekli (moguće je izabrati više odgovora):[N=71]

Preko jedne polovine ispitanika (56%) ističe da je odluka da se odreknu nasljedstva bila u potpunosti u skladu sa njihovim željama, 28% da je uglavnom bila u skladu sa njima, dok 13% navodi da uglavnom ili uopšte nije bila u skladu sa njihovim željama.

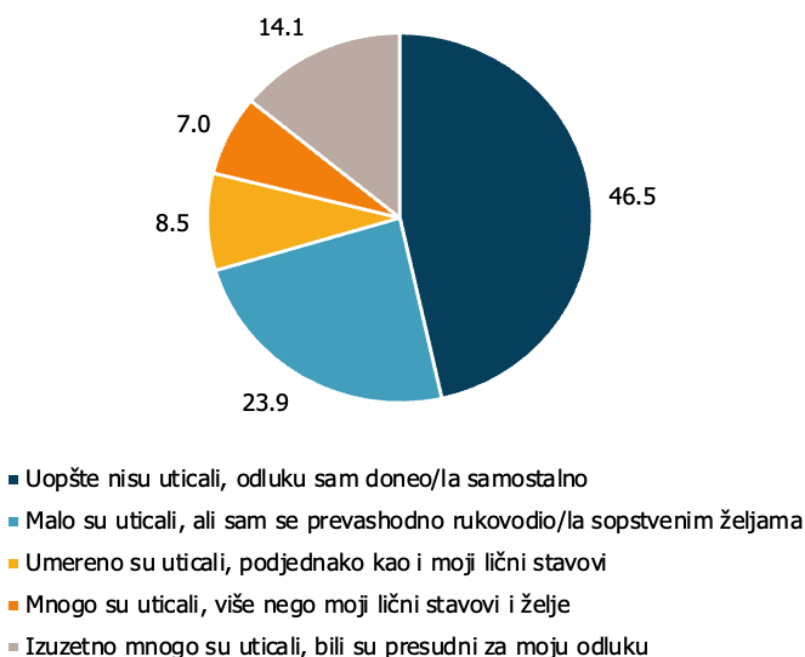
Koliko je, po Vašem mišljenju, Vaša odluka o nasljedstvu bila u skladu s Vašim stvarnim željama? [N=71]

- U potpunosti je bila u skladu s mojim željama
- Uglavnom je bila u skladu s mojim željama
- Uglavnom nije bila u skladu s mojim željama
- Uopšte nije bila u skladu s mojim željama
- Ne znam/ne želim da odgovorim

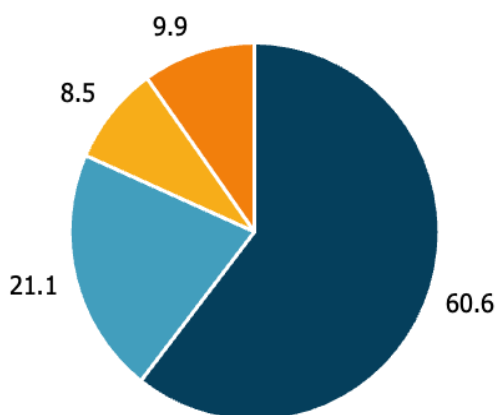
Stavovi porodice su imali značajan uticaj na odluku o odricanju od nasljedstva kod 30% ispitanika, pri čemu je 21% navelo da su stavovi porodice bili presudni (14%), ili da su imali veći uticaj od njihovih ličnih stavova i želja (7%). Međutim, većina ispitanika (47%) je donela odluku o odricanju od nasljedstva potpuno samostalno, dok je 24% navelo da su stavovi porodice imali uticaj, ali da su se prevashodno rukovodili svojim željama. Naravno, i kod onih koji su odluku doneli samostalno, pitanje je koliko je vaspitanje i sredina uticala na ishod takve odluke.

U kojoj meri su očekivanja i stavovi Vaše porodice i zajednice uticali na Vašu odluku o nasljedstvu? [N=71]

Većina ispitanika smatra da je raspodela imovine bila pravična (61%), dok 21% navodi da je uglavnom bila pravična, uz manje nejednakosti. Ovo ukazuje na to da većina ispitanika ima pozitivan stav o pravičnosti raspodele imovine, iako su se odrekli svog dela nasljedstva. Međutim, skoro petina ispitanika smatra da raspodela nije bila pravična, pri čemu 9% smatra da je bilo značajnih nejednakosti u raspodeli, ali su to prihvatili, dok 10% smatra da raspodela uopšte nije bila pravična.

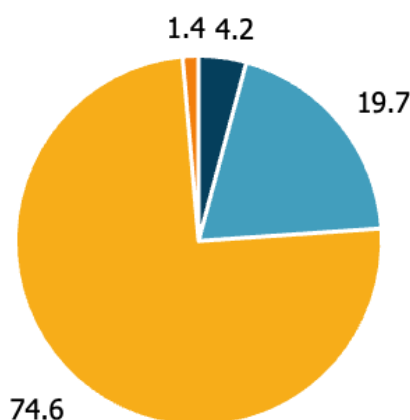
Kako ocenjujete pravičnost raspodele nasledstva? [N=71]

- Smatram da je raspodela bila potpuno pravična
- Uglavnom je bila pravična, uz manje nejednakosti
- Bilo je značajnih nejednakosti u raspodeli, ali sam to prihvatio/la
- Smatram da raspodela uopšte nije bila pravična

Odluka da se odreknu nasledstva imala je uticaja na trenutnu finansijsku situaciju kod skoro četvrtine ispitanika, pri čemu 4% navodi da je ova odluka značajno uticala na njihovu finasijsku situaciju, dok 20% smatra da je donekle uticala. Ipak, velika većina ispitanika (75%) naglašava da ova odluka nije imala uticaja na njihovu finansijsku situaciju. Ovi podaci ukazuju da, iako je odricanje od nasledstva imalo finansijske posledice za deo ispitanika, za većinu to nije bio slučaj.

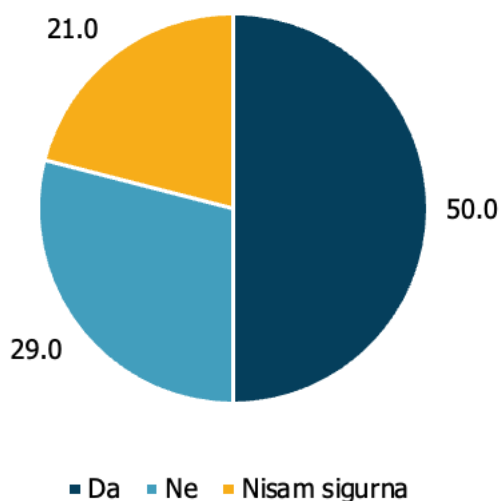
Da li odluka da ne prihvatite nasledstvo ima uticaja na Vašu trenutnu finansijsku situaciju? [N=71]

- Da, značajno je uticala
- Da, donekle je uticala
- Ne, nije imala uticaja
- Nisam siguran/a

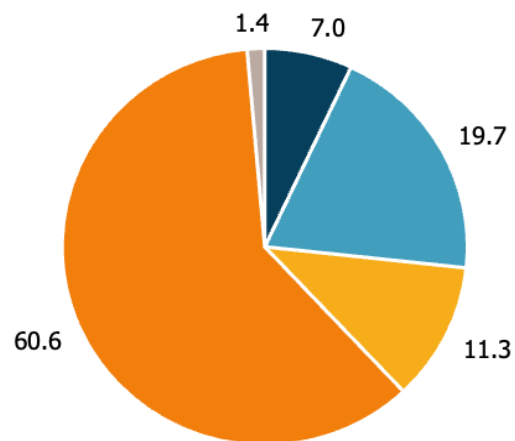
Dok bi polovina žena (50%) donela istu odluku o odricanju od nasledstva da su muškarci, gotovo trećina (29%) veruje da bi njihova odluka bila drugačija, dok 21% nije sigurno da li bi njihova odluka bila ista, što čini ukupno 50% ispitanica. Ovaj podatak ukazuje na to da pol i rodne uloge imaju značajnu ulogu kod odlučivanja o nasledstvu, pri čemu žene osećaju veći pritisak ili obavezu da se odreknu nasledstva u poređenju sa muškarcima. Dakle, ovaj podatak još jednom ilustruje postojanje porodičnog i društvenog pritiska za žene da se odreknu nasleđa. Takođe, ovaj podatak je značajan jer može biti povod za izmenu postojećeg zakonodavstva i uvođenje roka u kojem žena može promeniti svoju izjavu odricanja od nasleđa.

Da li mislite da biste doneli istu odluku da ste muškarac? [N=62]

Na pitanje da li bi u ovom trenutku donele drugačiju odluku po pitanju nasledstva, odnosno prihvatile nasledstvo, svega 7% smatra da bi to učinile, zajedno sa skoro 20% ispitanica koje bi verovatno promenile odluku. Drugim rečima, svega 1/4 ispitanica bi sigurno ili verovatno promenila odluku o nasledstvu, što je zabrinjavajući podatak, jer ukazuje na činjenicu da iako imaju više informacija i svesne su posledica odricanja od nasleđa, žene i dalje nisu spremne da svoju odluku promene. Tako čak 60% žena izjavljuje da bi postupile na isti način, dok 11% žena smatra da verovatno ne bi promenile odluku, što čini preko dve trećine ispitanica (preko 71%).

Gledajući unazad, da li biste sada, u ovom trenutku, doneli drugačiju odluku po pitanju nasledstva? [N=71]

- Da, sada bih se sigurno prihvatio/la nasledstva
- Verovatno bih, ali nisam siguran/a
- Verovatno ne bih, i dalje bih doneo/la istu odluku
- Ne, sigurno bih postupio/la isto kao i ranije
- Ne želim da odgovorim

9. Iskustva osoba koje su prihvatile nasljedstvo

Za istraživanje je bilo značajno i kako se osećaju osobe koje su tokom ostavinskog postupka donele odluku da prihvate nasleđe.

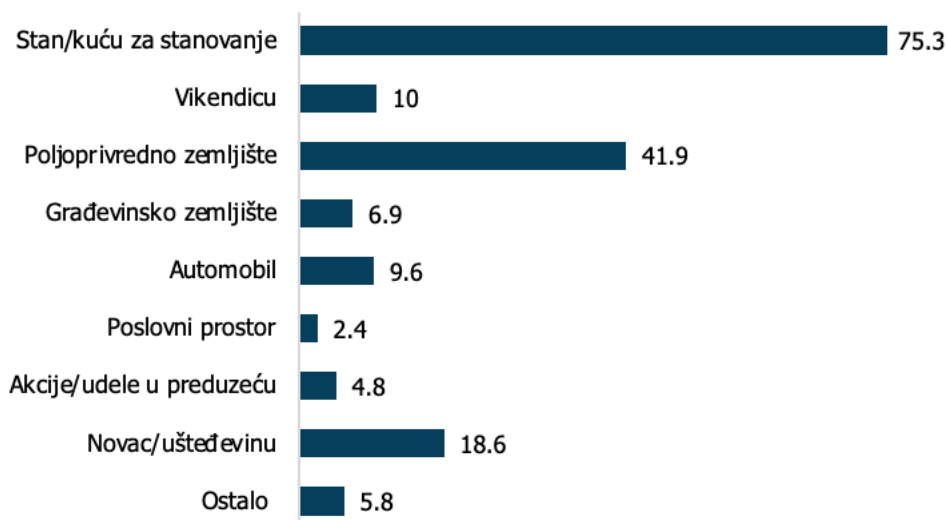
Najveći broj ispitanika je nasledio deo koji mu/joj po zakonu pripada (68%). Nešto manje od desetine ispitanika nasledilo je više od onoga što im po zakonu pripada (8%), dok je malo veći broj onih koji su nasledili manje od onoga što im po zakonu pripada (9%). Takođe, preko 7% ispitanika nije bilo sigurno koliko je po zakonu trebalo da naslede, dok istovetan broj ispitanika nije želeo da odgovori na ovo pitanje.

Koliki je bio Vaš nasledni deo u odnosu na zakonski deo koji Vam je pripadao?
[N=539]

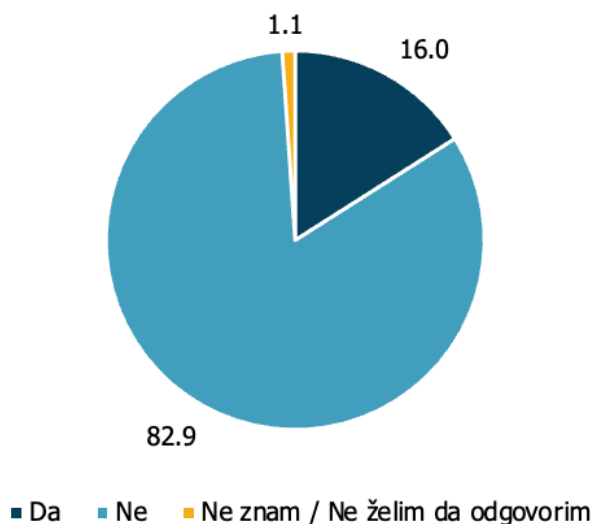
Najveći broj ispitanika je nasledio kuću, odnosno stan (75%) i poljoprivredno zemljište (42%), a potom i novac (preko 18%), vikendicu (10%) i automobil (preko 9%). Ispitanici su najmanje nasledivali građevinsko zemljište (7%), akcije/udele u preduzeću (5%) i poslovni prostor (preko 2%). Ovaj podatak ne iznenađuje, imajući u vidu da su stambeni objekti i poljoprivredno zemljište najvrednija imovina za nasleđivanje.

**Molimo navedite koju vrstu imovine ste nasledili (moguće je izabrati više odgovora)
[N=539]**

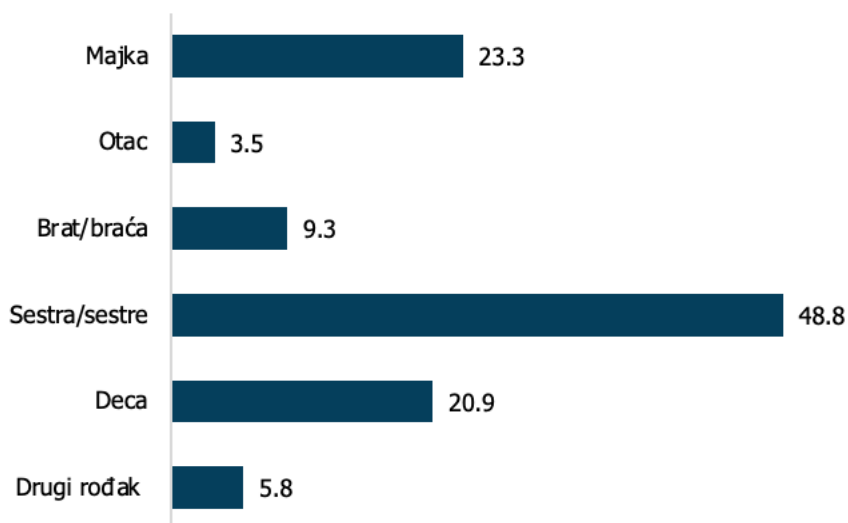
Ispitanici koji se nisu odrekli nasleđa tvrde da se u 83% slučajeva niko od naslednika nije odrekao nasledstva u njihovu korist. Ipak, iskustvo 16% ispitanika pokazuje da se neko od naslednika odrekao nasledstva u njihovu korist.

Da li se neko od naslednika odrekao svog dela nasledstva u Vašu korist? [N=539]

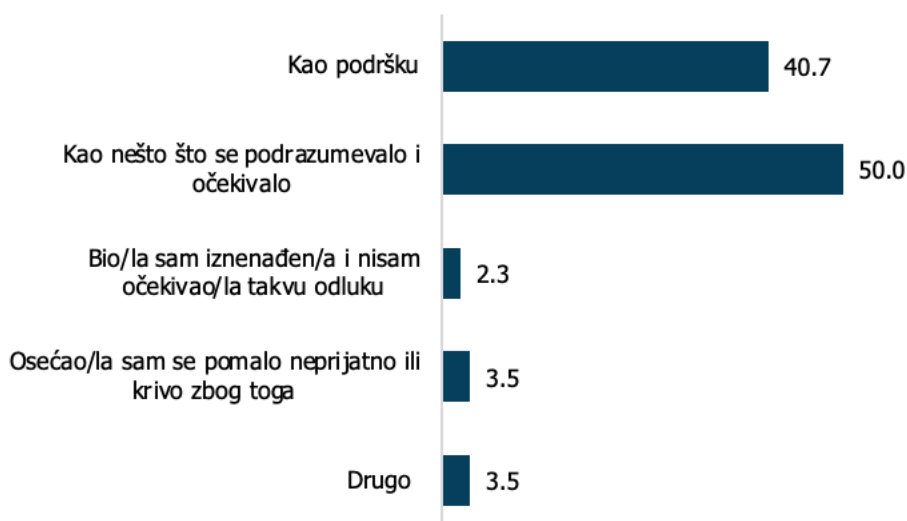
Za 16% ispitanika koji su imali iskustvo da se neko od naslednika odrekao nasleđa u njihovu korist, podaci opet pokazuju rodnu dimenziju odricanja od nasleđa. U skoro polovini slučajeva (49%) to su činile sestre, a u gotovo 1/4 predmeta (23%) to su činile majke. Potom su se nasleđa odricala deca (21%) ili neki drugi rođak (6%), dok su se brat/braća i otac odricali nasleđa u nešto malo više od 12% slučajeva- brat/braća u 9% slučajeva i otac preko 3% ispitanika.

Ko se odrekao nasljedstva u Vašu korist? [N=86]

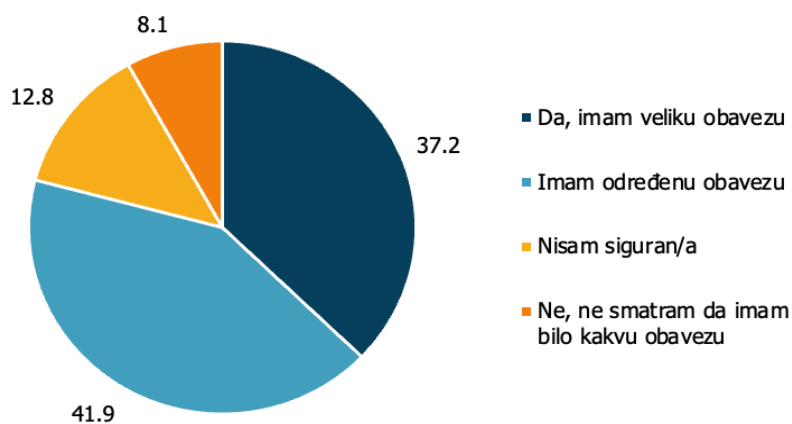
Bilo je važno istražiti i kako su se nasljednici osećali u pogledu toga što se neko od drugih nasljednika odrekao nasleđa u njihovu korist. Polovina ispitanika smatra da je to bilo očekivano i da se podrazumevalo (50%), što pokazuju i rezultati fokus grupa. Nešto preko 40% ispitanika je izjavilo da je to doživelo kao podršku. Ostali odgovori su zanemarljivi jer se svega malo više od 3% ispitanika izjasnilo da se osećalo neprijatno zbog toga, dok je još manji broj (malo više od 2%) izjavilo da je bilo iznenađeno i da je očekivalo takvu odluku. Drugim rečima, najveći broj ispitanika je smatrao da je ovakva odluka drugih nasljednika očekivana i vid podrške, odnosno nešto što je uobičajeno za takvu situaciju.

Kako ste Vi doživeli tu odluku? [N=86]

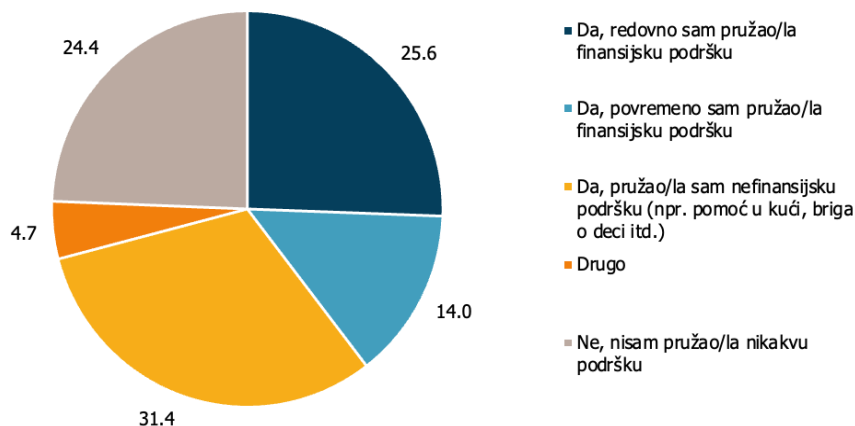
Rezultati fokus grupa su pokazali da, naročito u ruralnim područjima, postoji praksa da se nasljednice izdržavaju i da im se prizna deo nasleđa, ili da se izdržavaju ukoliko su finansijski zavisne. I terensko anketiranje je potvrdilo ovu praksu, te tako 37% ispitanika smatra da ima obavezu da finansijski pomogne osobi koja se odrekla nasljedstva, a 42% da ima određenu obavezu. Svega 8% smatra da nema bilo kakvu obavezu u ovakvoj situaciji, dok 13% nije sigurno u odgovor.

Da li smatrate da imate obavezu da finansijski pomognete osobi koja se odrekla nasledstva u Vašu korist ukoliko joj je to potrebno? [N=86]

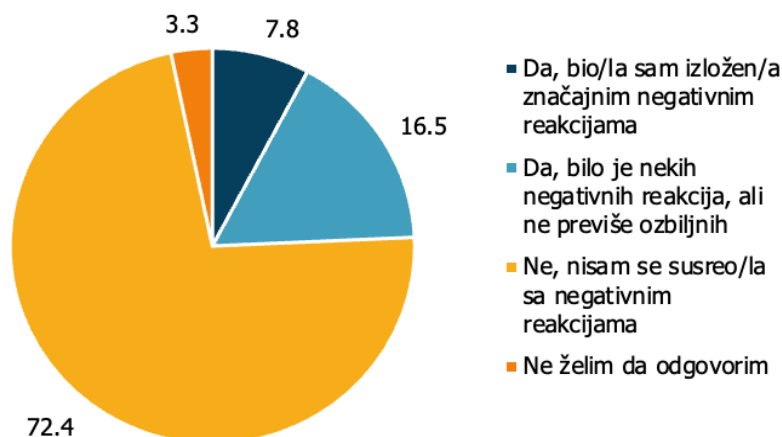
Na pitanje da li su pružili vid podrške osobi/ama koje su se odrekle nasledstva u njihovu korist, preko 25% ispitanika navodi da redovno pruža finansijsku pomoć, 14% da to čine povremeno, preko 31% pruža pomoć nefinansijske prirode (pomoć u kući, briga o deci i sl.), dok preko 24% navodi da nije pružala nikakvu podršku u ovoj situaciji.

Da li ste zbog toga pružali neki vid podrške osobi/ma koje su se odrekle nasledstva u Vašu korist? [N=86]

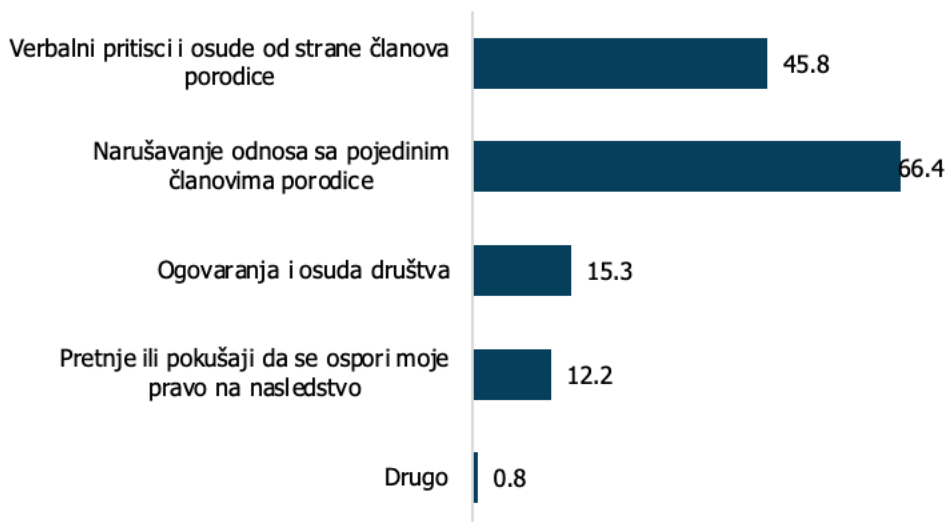
Posebno ohrabruje podatak da čak 72% ispitanika navodi da se nisu suočili s negativnim reakcijama od strane porodice ili zajednice zbog odluke da prihvate nasledstvo. Tako, oko 8% ispitanika navodi da je bilo izloženo značajnim negativnim reakcijama, a preko 16% da je bilo nekih reakcija, ali koje nisu bile ozbiljne.

Da li ste se susreli sa nekim negativnim reakcijama od strane porodice ili zajednice zbog odluke da prihvatite nasledstvo? [N=539]

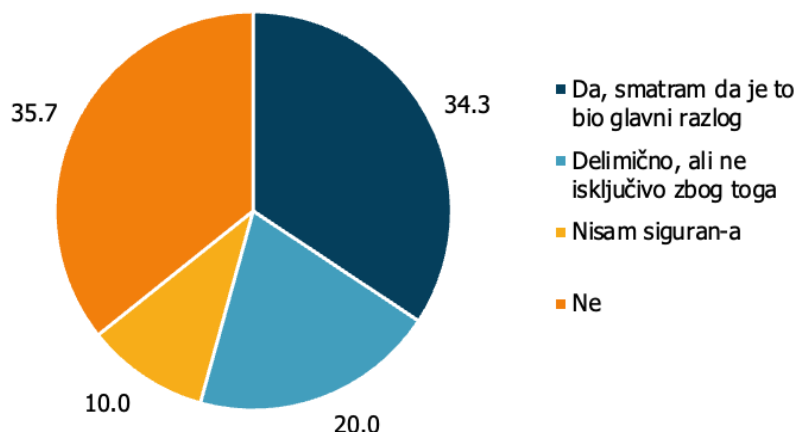
Dalji razgovor na ovu temu pokazao je da su se reakcije ogledale u narušavanju odnosa sa pojedinim članovima porodice (preko 56%), kao i verbalnim pritiscima i osudama članova porodice (46%). U značajno manjem broju ispitanici su bili izloženi ogovaranjima i osudi zajednice (15%) i pretnjama, odnosno pokušajima da se ospori pravo na nasledstvo (12%).

U čemu su se negativne reakcije najviše ogledale? [N=131]

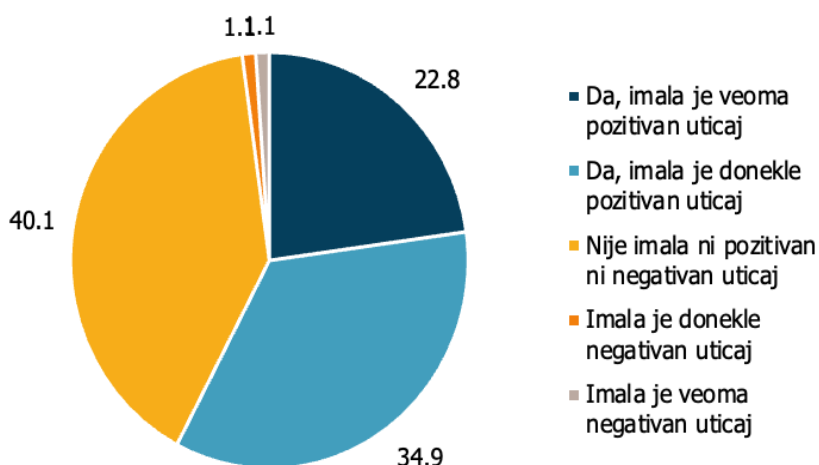
Preko polovine ispitanika (54%) ističe da je motiv za negativnu osudu naslednika taj što su žene odlučile da se prihvate nasleđa (34% smatra da je to bio glavni razlog i još 20% da je to delimičan razlog), dok 10% ispitanika nije sigurno u odgovor. Istovremeno, gotovo 36% ispitanika smatra da negativna reakcija na prihvatanje nasleđa nema veze sa polom naslednika.

Da li smatrate da su negativne reakcije na Vašu odluku da prihvatite nasledstvo bile motivisane time što ste žena? [N=70]

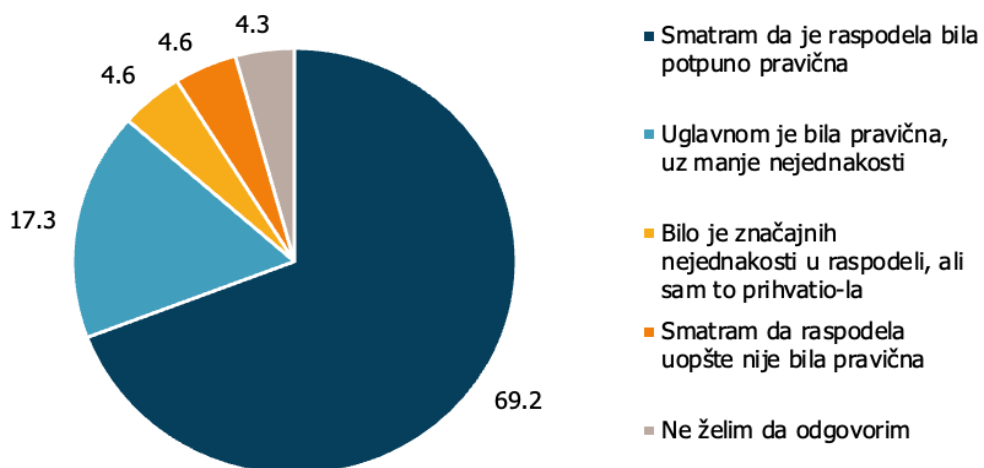
Rezultati fokus grupa su pokazali da veći broj ispitanika smatra da se nasledstvo deli ravnopravno samo tamo gde ima dosta imovine, odnosno delimično za žene ako su finansijski zavisne. Takođe, neki primeri su pokazali da su žene išle protiv volje porodice iz finansijskih razloga. Bilo je važno istražiti da li je odluka o prihvatanju nasleđa finansijski uslovljena i preko 23% je istaklo da je ovo bio glavni razlog, 35% da je ovo bio dodatni razlog, dok je 40% istaklo da odluka nije imala veze sa finansijskom situacijom.

Da li je odluka da prihvatite nasledstvo imala uticaj na Vašu ukupnu finansijsku situaciju i ekonomsku nezavisnost? [N=539]

Veliki procenat ispitanika smatra da je podela imovine bila pravična (skoro 70%), a još 17% naglašava da je bila uglavnom pravična, uz neke manje nejednakosti. Da je bilo značajnih nejednakosti navodi gotovo 5%, dok isti taj broj smatra da raspodela imovine uopšte nije bila pravična. Gotovo isti broj ispitanika nije želelo da odgovori na ovo pitanje.

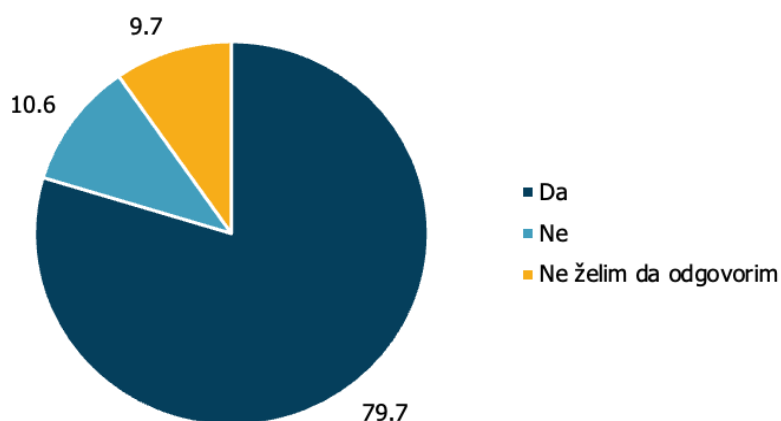
Kako ocenjujete pravičnost raspodele nasledstva? [N=539]

10. Stavovi osoba koje nisu učestvovala u ostavinskom postupku

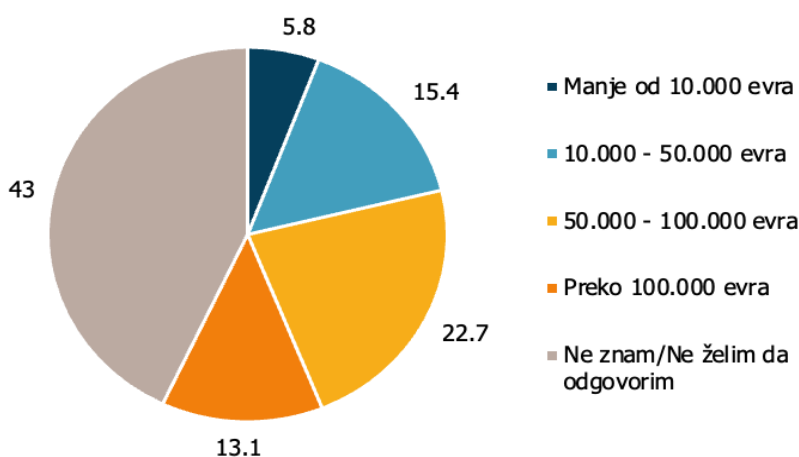
Među osobama koje nisu do sada učestvovala u ostavinskom postupku, velika većina ispitanika (80%) navodi da će naslediti imovinu od roditelja, bliskih rođaka ili partnera. Ovaj podatak se poklapa sa nalazima fokus grupa da će žene u većini slučajeva naslediti deo imovine.

Da li Vaši roditelji, odnosno bliski rođaci ili parnter/partnerka poseduju imovinu koju biste u budućnosti mogli da nasledite?

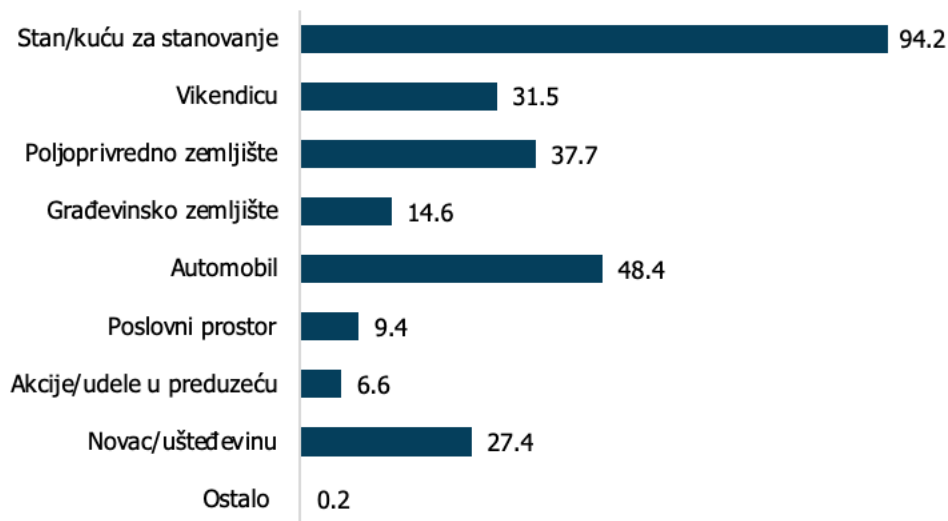
Među ispitanicima koji očekuju da će naslediti imovinu postoji značajna neizvesnost kada je u pitanju njena vrednost. Skoro polovina ispitanika (43%) nije mogla ili nije želela da pruži procenu. Među onima koji su dali procenu, najveći deo (23%) očekuje nasledstvo u rasponu od 50.000 do 100.000 evra, dok (13%) očekuje nasledstvo vredno preko 100.000 evra.

Kolika je približna vrednost imovine koja biste mogli da nasledite? [N=467]

Da se radi o vrednoj imovini ukazuje i to da najveći broj ispitanika (94%) očekuje da će naslediti stambeni objekat (stan ili kuću). Isto tako, skoro polovina ispitanika očekuje da nasledi automobil (preko 48%), oko trećine ispitanika navodi da očekuje da nasledi i poljoprivredno zemljište (38%), ili vikendicu (32%), odnosno novac (27%). Građevinsko zemljište se očekuje među skoro 15% ispitanika, potom poslovni prostor (preko 9%) i akcije/udeo u preduzeću (skoro 7%).

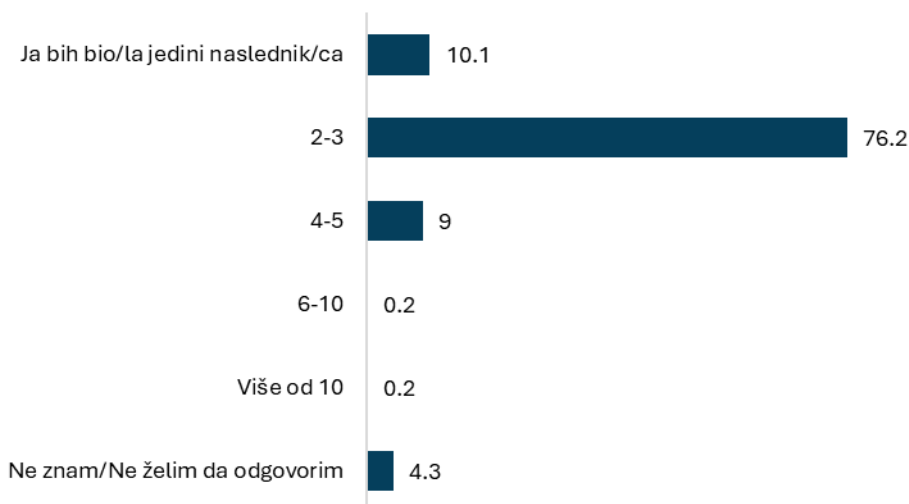
Molimo navedite koju vrstu imovine biste mogli da nasledite [N=467]

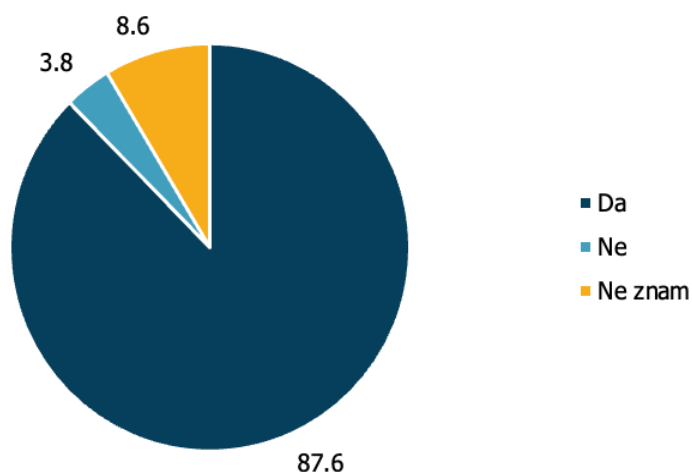
Pitanje o broju naslednika u ostavinskom postupku ukazuje da većina ispitanika (76%) očekuje da će biti dva do tri naslednika. Ovo sugeriše da će nasledstva najčešće biti podeljena između manjeg broja naslednika. U jednoj desetini postupaka ispitanik bi bio jedini naslednik, a u 9% bilo bi 4 do 5 naslednika.

Koliko bi naslednika bilo u ostavinskom postupku? [N=467]

Velika većina ispitanika (88%) planira da prihvati nasledstvo. Međutim, postoji i mali procenat ispitanika (4%) koji ne planiraju da prihvate nasledstvo, a ima i onih i koji su neodlučni po ovom pitanju (9%).

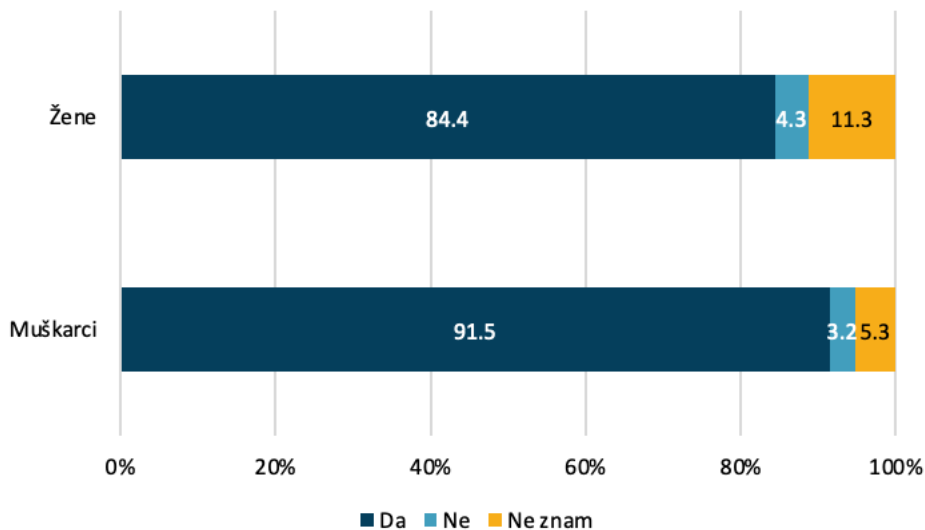

Da li planirate da prihvatite nasledstvo ili ne? [N=420]

Istraživanje ukazuje da je nešto više žena u odnosu na muškarce spremno da se odrekne imovine, pa tako 92% muškaraca planira da prihvati nasleđe u odnosu na 84% žena. Rezultati fokus grupa pokazuju da su žene značajno spremnije da se odreknu nasleđa ili prihvate deo koji je značajno manji od zakonskog dela.

Da li planirate da prihvatite nasledstvo ili ne? [prikazano po polu, N=420]

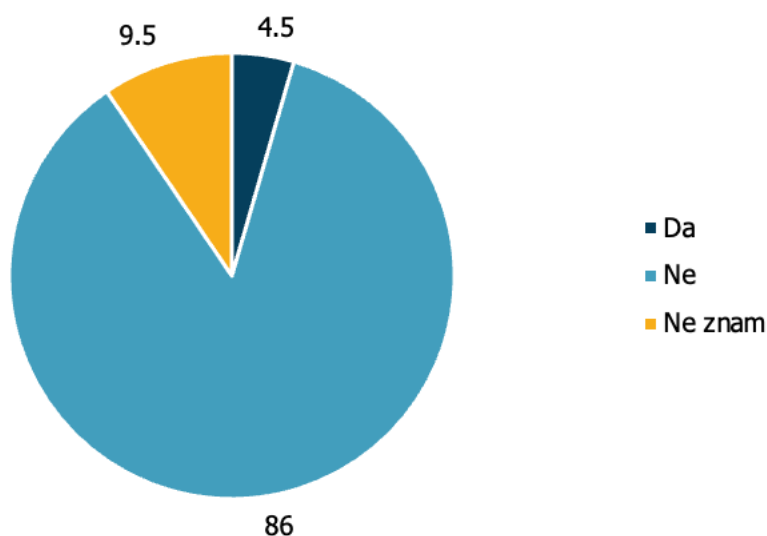
Istraživanje je pokazalo i da postoji značajna povezanost između spremnosti da se prihvati nasledstvo i obrazovanja, pri čemu su osobe sa osnovnom i nezavršenom osnovnom školom značajno češće spremne da se odreknu nasledstva u odnosu na ostale. Tako bi se više od 64% ispitanika sa osnovnom i nezavršenom osnovnom školom prihvatilo nasledstva, 86% sa trogodišnjom školom, nešto više od 91% sa četvorogodišnjom školom i 93% sa višom školom. Iznenaduje podatak da bi se svega 82% sa fakultetom prihvatilo nasledstva, iako se ovaj podatak može tumačiti i na način da su ove osobe situirane i da im ne treba nasledstvo.

Da li planirate da prihvatite nasledstvo ili ne? [prikazano po obrazovanju, N=420]

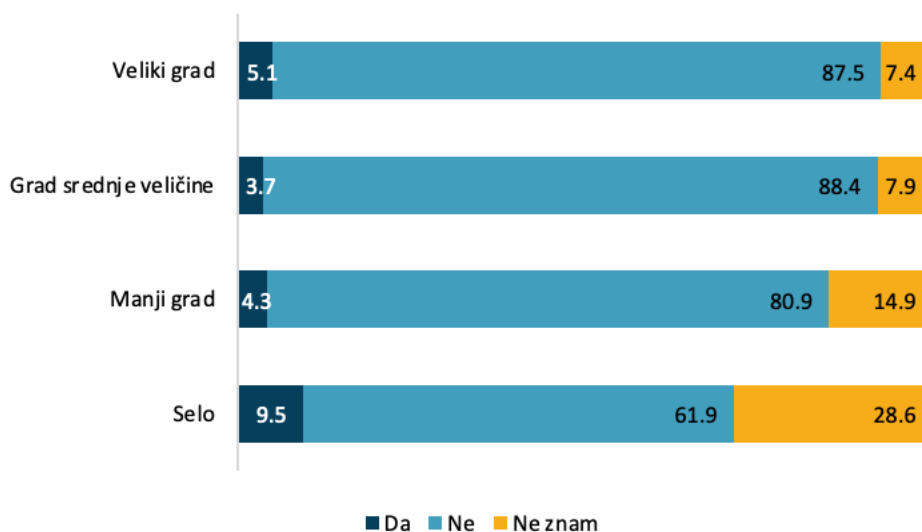
Najveći broj osoba koje su potencijalni naslednici imovine ne očekuju da se bilo ko odrekne nasledstva u njihovu korist (86%), 10% ispitanika nije sigurno u to, dok 5% očekuje da se neko odrekne nasledstva u njihovu korist.

Da li očekujete da se neko odrekne nasledstva u Vašu korist? [N=420]

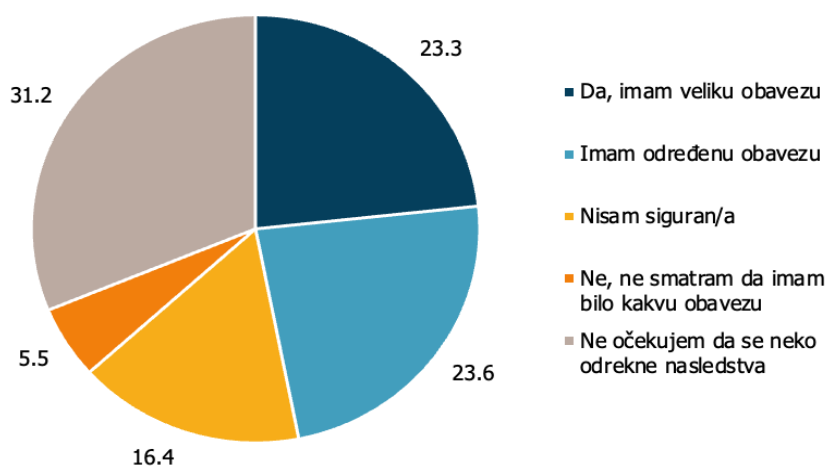
Analiza ukazuje i da osobe sa sela češće očekuju da će se neko odreći imovine u njihovu korist (10% ispitanika), za razliku od onih koji žive u velikom gradu (5%), manjem gradu (preko 4%), odnosno gradu srednje veličine (skoro 4%). Istovremeno, veliki je procenat i osoba sa sela (skoro 29%) i manjeg grada (15%) koje nisu sigurne u odgovor.

Da li očekujete da se neko odrekne nasledstva u Vašu korist? [prikazano po mestu življenja; N=420]

Iako većina ispitanika ne očekuje da će se neko odreći nasledstva u njihovu korist, značajan deo navodi da bi osećali određenu moralnu ili društvenu obavezu da finansijski pomognu takvoj osobi (47%), dok tek 6% navodi da ne bi osećalo nikakvu obavezu. Ovo ukazuje na to da, uprkos promenama u društvu, tradicionalne vrednosti solidarnosti i podrške porodici i dalje igraju važnu ulogu u stavovima ljudi o nasleđivanju. Na ovo ukazuju i stavovi onih koji očekuju da će se neko odreći nasledstva u njihovu korist. Među njima, 42% smatra da ima veliku obavezu da finansijski pomogne osobi koja se odrekne nasledstva, dok 37% smatra da ima određenu obavezu, što čini ukupno 79% ispitanika. Dodatno 11% onih koji očekuju da će se neko odreći nasledstva u njihovu korist nije sigurno da li ima obavezu da pomogne osobi koja bi se odrekla nasledstva, dok dodatnih 11% ne smatra da ima bilo kakvu obavezu.

Da li smatrate da imate obavezu da finansijski pomognete osobi koja bi se odrekla nasledstva u Vašu korist ukoliko joj je to potrebno? [N=420]

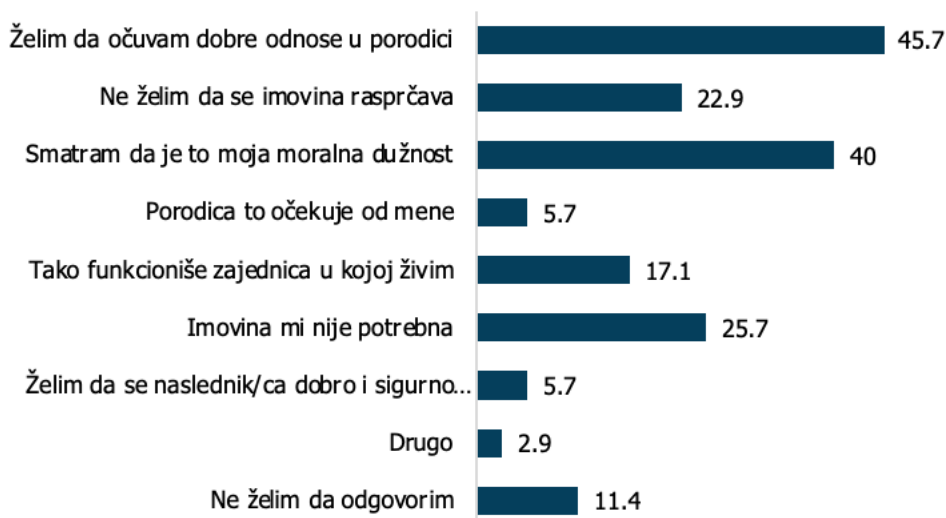

Iako se radi o malom broju osoba koje bi se odrekle nasleđa, a koje su obuhvaćene istraživanjem (n=35), zabrinjavajuće je da među osobama koje planiraju da se odreknu nasledstva, većina (70%) nije upoznata sa pravnim posledicama neprihvatanja ili odricanja od nasledstva. Tek 12% osoba navodi da je upoznato sa ovom razlikom, dok 18% nije sigurno koja je razlika između neprihvatanja i odricanja od nasleđa. Ovo ukazuje na značajan nedostatak informacija i potencijalne rizike za ove pojedince.

Najveći deo osoba bi se odreklo nasledstva u korist brata/braće (40%), dok bi se 14% odreklo u korist sestre/sestara. U korist dece odreklo bi se 29% osoba, dok 17% nije htelo da odgovori na ovo pitanje. Navedeni podaci ukazuju na to da su najbliži srodnici, posebno braća i sestre, najčešći primaoci nasledstva u slučaju odricanja.

Kada je reč o razlozima zbog kojih bi se ispitanici odrekli nasledstva, najčešće se navodi očuvanje dobrih odnosa u porodici (46%). Sledeći najčešći razlog je stav da je to moralna dužnost (40%), što sugerise da neki ispitanici osećaju obavezu da se odreknu nasledstva u korist drugih članova porodice. Takođe, kao razlozi se navode i nemanje potrebe da se imovina nasledi (skoro 26%), želja da se imovina ne rasparčava (23%), te funkcionisanje zajednice u kojoj lice živi (17%). Najmanji procenat ispitanika navodi da su razlozi za odricanje od nasledstva očekivanje porodice i potreba da se naslednik dobro oseća (po skoro 6%). Ne treba zanemariti ni da svaki deseti ispitanik ne želi da odgovori na ovo pitanje (preko 11%).

Koji su glavni razlozi zbog kojih biste se odrekli nasledstva? [N=35]

Fokus grupe sa mladima su pokazale da je za njih tema odricanja od nasledstva potpuno nepoznata i da jedan deo učesnika u diskusiji ne zna da postoji ta mogućnost, dok ostali učesnici pretpostavljaju da svako može da se odrekne nasledstva i da se imovina deli na preostale naslednike u tom slučaju, ali ne znaju koje su posledice i da li se odricanjem uopšte nešto gubi, osim što se gubi pravo na nasledstvo.

Glavni razlozi za odricanje od nasledstva, prema mišljenju mladih, su očuvanje dobrih porodičnih odnosa, moralne obaveze, pritisak:

“Mislim da se to dešava da bi sačuvale dobre odnose u porodici i da je to moralna obaveza. A čak i ako smatraju to kao moralnu obavezu opet to rade jer imaju neki pritisak.” - Muškarac, 19 godina

“Mislim da je do toga da ostane mir u porodici, ja to ne bih radila.” – Žena, 19 godina

“Oni to gledaju kao moralnu obavezu zbog pritiska. Ja to ne bih radila. Očuvanje porodičnih odnosa jeste glavni razlog.” - Žena, 20 godina

“Ne slažem se sa tim. Jeste to glavni razlog, da bi se sačuvao mir u kući, ali i žene i porodica trebaju da se edukuju po tom pitanju.” - Žena, 20 godina

“Od malena se ćerke odgajaju kao da je to normalno da se odreknu svog dela. To možemo da posmatramo kao pritisak, jeste ona odgajana tako i jeste njena odluka, ali to je ipak pritisak. Treba ići na neko savetovanje oko toga.” - Muškarac, 23 godina

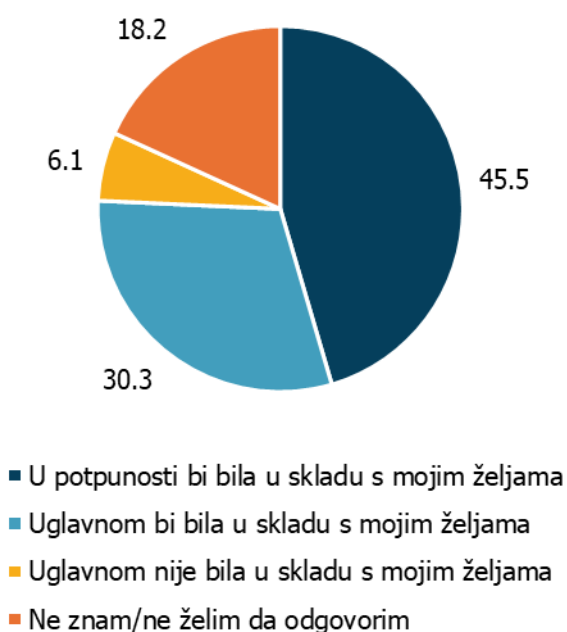
Fokus grupa sa osobama od 40 do 60 godina iz urbanih sredina, koje ne uvažavaju tradicionalne vrednosti u nasleđivanju, znaju da se odricanjem od nasledstva ono gubi, a jedan učesnik je znao i da se time gubi ostvarivanje prava na socijalnu pomoć. Učesnici ove fokus grupe smatraju da je najvažniji razlog odricanja od nasledstva poštovanje porodičnog dogovora, gde porodice koje imaju složenije i kompleksnije odnose rešavaju pitanje nasledstva na osnovu internih porodičnih pravila i dogovora. Za ispitanike je ovakav način podele imovine pravedan i opravdan u slučaju kada porodice zbog loše finansijske situacije jednog člana odlučuju da imovinu podele tako što će onaj kome je pomoć najpotrebnija naslediti veći deo od onih koji su finansijski nezavisni i obezbeđeni. Takođe, ukoliko neko od članova porodice ne želi da preuzme brigu o porodičnoj imovini jer živi dugo u inostranstvu, drugom gradu, ima dovoljno svoje stečene imovine, a u porodici odlučuje da to budu ostali članovi koji će brinuti o imanju, nekretninama ili drugom predmetu nasledstva, opravdano je uvažiti porodične razloge ispred zakonskih regulativa.

Učesnici ove fokus grupe smatraju da moralna obaveza žena da se odreknu nasledstva sve više nestaje u društvu, posebno kod mlađih generacija, ali da se žene još uvek nalaze pod pritiskom, uglavnom indirektnim, u manjim i manje razvijenim mestima u Srbiji, gde običaji i tradicija i dalje imaju vodeću ulogu u društvu i lokalnoj zajednici. Konačno, ističu da će zavisno od ženinog ekonomskog položaja, obrazovanja i informisanosti zavisiti i da će taj pritisak biti direktan ili indirektan.

Muškraci od 40 do 60 godina iz urbanih sredina koji uvažavaju tradicionalne vrednosti, za razliku od žena iz ove grupe, dobro su poznati sa posledicama odricanja od nasledstva - gubitak prava na socijalnu pomoć i odricanje se odnosi i na drugu naslednu liniju (deca roditelja koji se odrekao prava na nasledstvo takođe gube ovo pravo). Žene iz ove grupe uopšte nisu bile upoznate sa posledicama odricanja od nasledstva.

Većina ispitanika koji planiraju da se odreknu nasledstva navodi da je to ili u potpunosti (46%) ili gotovo u potpunosti (30%) u skladu sa njihovim željama, 18% nije htelo da odgovori na ovo pitanje, dok 6% navodi da ovo uglavnom ne bi bilo u skladu sa njihovim željama.

U kojoj meri je, po Vašem mišljenju, takva odluka u skladu s Vašim stvarnim željama? [N=35]

Iako većina ispitanika koji planiraju da se odreknu nasledstva navodi da je to u potpunosti ili uglavnom u skladu sa njihovim željama (ukupno 76%), direktno pitanje o rodnom uticaju otkriva kompleksniju sliku.

Zabrinjavajuć je podatak da čak 31% žena navodi da se ne bi odrekle nasledstva da su muškog pola, dok 39% nije sigurno u odgovor. Ovo ukazuje na potencijalni uticaj rodni normi i očekivanja na odluke o nasleđivanju, čak i kada se one čine dobrovoljnim i u skladu sa ličnim željama. Moguće je da žene osećaju veći pritisak da se odreknu nasledstva u korist muških članova porodice, ili da imaju manje slobode da samostalno raspoložu imovinom.

Fokus grupe sa mladima su pokazale da većina mladih smatra da bi se žena odrekla nasledstva zbog porodičnog pritiska, što podrazumeva da odluka nije u skladu sa njihovim stvarnim željama.

Ispitanici iz grupe muškaraca i žena od 40 do 60 godina iz urbanih sredina koji dele tradicionalne vrednosti smatraju da je pitanje nasleđivanja stvar dogovora i porodične konvencije:

“Kada se delila imovina između mog oca, stričeva i tetke znalo se kako se deli i kome šta pripada, tako da smo braća, sestra i ja samo primenili isti obrazac podele, sve je podeljeno na tri dela između nas trojice, dok smo mi sestri dali određeni novčani iznos, da i ona dobije neki deo porodičnog nasleđa.” - Muškarac, 47 godina

Žene uglavnom ne insistiraju na svojim naslednim pravima jer u suprotnom mogu da se suoče sa značajnim porodičnim pritiscima, posebno od starijih članova porodice, dok istovremeno ne bi ništa postigle, i mogu da budu osuđene i izolovane od ostalih članova porodice. Pritisak je posebno usmeren ka udatim ženama, koje odlaze u novu porodicu i zbog toga ne treba da zadrže imovinu, dok sin produžava lozu i treba da zadrži porodičnu kuću/imanje:

“Imam sina i ćerku, podeliću imovinu ravnopravno između njih dvoje, ali porodična kuća mora da ostane sinu, on će da živi u njoj i da stvara svoju porodicu.” - Muškarac, 43 godina

“Od kada smo bili mali roditelji su nam govorili da stan u kome živimo pripada bratu, i to je tako i podeljeno, mislim biće podeljeno. Ja sam se udala, ne živim više u tom stanu, brat je tamo i verovatno će kada se oženi tu da živi tu sa svojom porodicom.” - Žena, 34 godina

Žene posebno ističu da su odrastale i vaspitavane na način da porodična imovina, imanje, po pravilu ostaje muškom nasledniku, ali kažu da će njima ipak biti obezbeđen neki deo. One naglašavaju da ne vide razlog da “idu protiv volje” svojih roditelja, a pritom nisu neobezbeđene i nisu na ulici. Isto tako, smatraju i da je to pravedno jer braća mahom ostaju u porodičnim kućama sa roditeljima o kojima brinu:

“Sestra i ja ćemo da se odrekemo nasledstva u korist brata, jer ne živimo sa roditeljima, imamo svoje porodice i kuće, dok on živi u roditeljskoj kući sa svojom porodicom.” - Žena, 52 godina

Pojedine ispitanice su podelile svoja iskustva o tome kako su tokom odrastanja uvek bile u podređenom položaju u odnosu na brata, te da iako se ne osećaju prijatno zbog toga i smatraju to nepravdom, nikada ne bi uticale na roditelje da promene svoju odluku:

“Jednostavno tako sam navikla, za njega je uvek ostavljan poslednji kolač, čaša soka, iako sam ja starija on je prvi položio vožnju, jer je muško, tako da sam znala da će porodični stan da pripadne njemu i nisam ni očekivala da roditelji podele drugačije.” - Žena, 46 godina

Muški ispitanici smatraju da su oni glavni nosioci porodične imovine i poslova, primarni naslednici imovine, jer oni bolje upravljaju i održavaju imovinu u okviru porodičnog sistema. Jedan od učesnika je rekao da je bolje da se imovina prenosi na muške naslednike, kako bi se izbeglo moguće deljenje imovine sa drugim porodicama (muževi ženskih naslednika). Cilj je da se održi porodična imovina unutar muške linije. Ispitanici smatraju i da je ekonomska sigurnost žena obezbeđena putem muževih prihoda ili dobitaka, čime se opravdava njihovo odricanje od nasledstva.

11. Ključni nalazi i preporuke

11.1. Ključni nalazi terenskog istraživanja

Stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju

Istraživanje pokazuje da 53% ispitanika potpuno podržava ravnopravnost muškaraca i žena u nasleđivanju, 33% donekle podržava ili je neodlučno, a 14% smatra da muškarci treba da imaju prednost prilikom nasleđivanja. Ovo ukazuje da i dalje postoji značajan deo populacije (47%) koji ima stereotipne stavove o ravnopravnosti u nasleđivanju. Većina žena (66%) podržava punu ravnopravnost, dok je među muškarcima taj procenat znatno niži (39%). Ova razlika ukazuje na to da su muškarci više skloni da zadrže tradicionalne stavove o nasleđivanju. Mlađi ispitanici i ispitanici stariji od 55 godina pokazali su nižu podršku punoj ravnopravnosti u oblasti nasleđivanja, pri čemu tek nešto više od 40% njih pruža punu podršku jednakosti, u odnosu na ispitanike uzrasta od 26 do 45 godina, među kojima dve trećine pruža punu podršku jednakosti u nasleđivanju. U urbanim sredinama, podrška ravnopravnosti u oblasti nasleđivanja je znatno veća nego u ruralnim oblastima, gde tradicionalni stavovi prevladavaju. Tako u velikim gradovima 64% ispitanika podržava punu ravnopravnost, u odnosu na samo 26% onih sa sela.

Ispitanici sa višim obrazovanjem pokazuju veću podršku ravnopravnosti u nasleđivanju, dok oni sa nižim obrazovanjem više podržavaju prvenstvo muškaraca. Poljoprivrednici pružaju najmanju podršku ravnopravnosti (23%), dok nezaposleni pokazuju visoku podršku (59%), što verovatno ima veze sa njihovom ekonomskom situacijom. Zabrinjavajuće je da je čak 36% ispitanika neinformisano o zakonskim odredbama u oblasti nasleđivanja. Fokus grupe su pokazale da žene, i to iz svih starosnih grupa i sredina, često nisu upoznate sa svojim pravima zbog društvenih normi, a njihova neinformisanost uglavnom potiče od toga da su u ovoj oblasti društvene norme daleko važnije i da poznavanje zakona neće uticati na porodičnu dinamiku i očekivanja.

Tradicionalne vrednosti snažno utiču na stavove u vezi s nasleđivanjem, posebno u ruralnim sredinama gde se često nasleđuje po običajima, a ne po zakonu. Zabrinjavajuće je što samo 23% ispitanika smatra da u praksi postoje jednaka prava, što ukazuje na razliku između zakonskih prava i stvarne primene unutar porodica. Ovo istraživanje pruža značajne uvide u stavove i percepcije o ravnopravnosti u nasleđivanju i ukazuje na potrebu za promenama u društvenim normama, ali i zakonodavstvu.

Percepcija porodičnog i društvenog uticaja

Postoje značajni stavovi prema rodnoj nejednakosti u nasleđivanju, pri čemu 28% ispitanika smatra da žene koje traže da ostvare svoje nasledno pravo rizikuju da budu odbačene od strane zajednice. U porodicama se često čini da muškarci imaju prednost u nasleđivanju i 29% ispitanika potvrđuje ovu dinamiku. Pritisak porodice na odricanje od imovine posebno oseća 14% ispitanika, sa izraženijim osećajem pritiska kod žena.

Stavovi o rodnoj nejednakosti variraju prema nivou obrazovanja i vrsti naselja. Žene sa osnovnom školom, kao i one koje žive na selu, sklonije su verovanju da muškarci imaju prednost u nasleđivanju (43%). Stariji ispitanici (preko 55 godina) više se slažu sa tradicionalnim stavovima o nasleđivanju u poređenju sa mlađim generacijama.

Postoje razlike u stavovima o nasleđivanju po regionima, pri čemu grad Beograd ima najniži procenat ispitanika koji veruju u mušku prednost prilikom nasleđivanja, što ukazuje na poštovanje ravnopravnosti u urbanim sredinama, za razliku od urbanih krajeva gde dominiraju tradicionalne norme. Iako su i muškarci pod pritiskom da se odreknu imovine, razlike pokazuju da se pritisak snažnije oseća kod žena, posebno onih s osnovnim ili nezavršenim osnovnim obrazovanjem, kao i kod žena iz ruralnih područja.

Ovi nalazi osvetljavaju kompleksne percepcije i uticaje koji oblikuju stavove o nasleđivanju, ukazujući na potrebu za daljim radom na promovisanju rodne ravnopravnosti i razbijanju tradicionalnih normi.

Informisanost o postupku nasleđivanja

Istraživanje je pokazalo nizak nivo informisanosti o nasleđivanju. Tako, svega 17% ispitanika smatra da je dobro informisano o propisima koji regulišu nasleđivanje u Srbiji, dok čak 40% ispitanika smatra da su slabo ili uopšte nisu informisani o svojim pravima. Iako su razlike u informisanosti između muškaraca i žena minimalne, 18% žena se izjašnjava da uopšte nije informisano o pravu na nasleđivanje, u poređenju sa 12% muškaraca. Ovo sugeriše na moguće rodne nejednakosti u pristupu informacijama, koje su posebno došle do izražaja u fokus grupama.

Starija populacija (46-55 godina) je bolje informisana, dok su najmlađi ispitanici (mlađi od 25 godina) najmanje informisani. Mnogi mladi smatraju da treba da se informišu o pravima na nasleđivanje kada za to dođe vreme, ali su prepoznali potrebu za boljim informisanjem. Takođe, ispitanici s nižim obrazovanjem (osnovna ili nezavršena osnovna škola) su u velikoj meri neinformisani, ali je i među studentima i učenicima 72% navelo da nije informisano o pravnom okviru koji reguliše nasleđivanje.

Ispitanici iz ruralnih područja su izjavili da su bolje informisani o pravnom okviru u oblasti nasleđivanja u poređenju s onima iz gradova, iako to ne mora nužno odražavati stvarnu informisanost. Ipak, ovaj podatak može ukazati i na njihovu potrebu da budu bolje informisani, što je u fokus grupama naročito došlo do izražaja kod muškaraca koji su često pomoć i podršku dobijali od advokata.

Ispitanici koji su učestvovali u ostavinskim postupcima su u većoj meri informisani o pravima i procedurama, dok je među onima koji nisu učestvovali 54% njih ocenilo svoju informisanost kao slabu ili nepostojeću. Najčešći izvor informacija o naslednim pravima za ispitanike su sudije tokom ostavinskog postupka, dok su informacije od advokata i javnih beležnika manje zastupljene, što naglašava potrebu za boljom dostupnošću pravne pomoći.

Posebno zabrinjava podatak da 37% ispitanika nije bilo informisano o razlici između odricanja i neprihvatanja nasleđivanja, što može imati ozbiljne pravne posledice. Većina ispitanika (60%) nije svesna da odricanjem od nasleđivanja njihova deca takođe gube ovo pravo, što naglašava potrebu za boljim informisanjem o posledicama odricanja od nasleđivanja. Ovi nalazi ukazuju na kritičnu potrebu za povećanjem informisanosti o propisima koji regulišu oblast nasleđivanja, s posebnim fokusom na žene, mlade, i manje obrazovane grupe, kao i na jačanje pristupa pravnim informacijama kroz različite kanale, uključujući društvene mreže i obrazovne programe.

Iskustva u ostavinskom postupku

Iz analize proizlaze različiti obrasci nesuglasica u odnosu na pol, uz zanimljive podatke o učestalosti pravnih sporova i ostvarivanju prava na nasleđivanje. Prvo, jasno se vidi da muškarci češće izveštavaju o nesuglasticama tokom nasleđivanja u odnosu na žene. Razlike u postotku nesuglasica između muškaraca (24%) i žena (17%) sugeriše da su društveni i kulturni faktori relevantni. Osim toga, podatak da se braća više sukobljavaju oko imovine nego sestre može ukazivati na jaču vezanost muških naslednika za nasleđenu imovinu, ili na očekivanja koja društvo postavlja pred njih.

Takođe, vidljiva je razlika u prijavljivanju nesuglasica između različitih zanimanja, te tako preduzetnici i poljoprivrednici prijavljuju u većem procentu probleme u nasleđivanju. Ova razlika može biti rezultat ekonomskih pritisaka ili vrednosti koje se vezuju za zemlju i imovinu u poljoprivredi.

Interesantan je i nalaz da su nesuglasice ređe u urbanim sredinama u poređenju sa ruralnim, kao i to da su stavovi o ravnopravnosti u nasleđivanju povezani sa učestalošću sukoba. Ispitanici koji smatraju da muškarci treba da imaju prvenstvo u nasledstvu doživljavaju veće nesuglasice. Konačno, značajna razlika u ostvarivanju prava na nasledstvo između muškaraca (96%) i žena (72%) ukazuje na potencijalnu rodnu nejednakost. Ovi podaci su izazovni i otvaraju pitanja o pravima žena i mogućim zakonodavnim reformama koje bi mogle doprineti smanjenju ovih razlika.

Iskustva osoba koje su se odrekle nasledstva

Analiza rezultata iskustava osoba koje su se odrekle nasledstva otkriva složenu dinamiku i različite razloge koji utiču na ovu odluku. Većina ispitanika koji nisu ostvarili pravo na nasledstvo pripada mlađim generacijama, posebno grupi od 26 do 45 godina, gde je 62% ispitanika izjavilo da se nije prijavilo za nasledstvo. U ovoj situaciji, često su se odricali svojih prava u korist roditelja ili muških naslednika, što ukazuje na postojanje tradicionalnih vrednosti i porodičnih normi koje i dalje čvrsto utiču na proces nasleđivanja. Većina ispitanika ističe moralnu dužnost i želju za očuvanjem dobrih porodičnih odnosa kao primarne razloge za odricanje od nasledstva. Takođe, značajan broj ispitanika smatra zaštitu celovitosti imovine važnijom od lične koristi, što odražava duboko ukorenjene običaje i tradicije. Analiza ukazuje i na razlike u odricanju od nasledstva između polova, gde se žene češće odriču nasledstva u korist roditelja ili muških naslednika, dok muškarci imaju veću autonomiju kada su u pitanju ovakve odluke. Konačno, većina ispitanika (61%) smatra da je raspodela imovine bila pravična, iako je nekoliko njih osećalo pritisak porodice ili zajednice prilikom donošenja odluke. Ovaj nalaz ukazuje na potrebu za boljim informisanjem o pravima na nasledstvo i zaštitu prava ženskih naslednika, kao i razmatranju mogućih reformi zakonodavstva kako bi se osigurala veća pravna sigurnost i ravnoteža u odlukama o nasleđivanju.

Iskustva osoba koje su prihvatile nasledstvo

Većina ispitanika (68%) nasledila je deo koji im po zakonu pripada, dok je manji deo nasledio više (8%) ili manje (9%) od zakonskog dela. Nešto više od 7% ispitanika nije bilo sigurno u pogledu svog naslednog dela. Najčešće, nasledna imovina su stambeni objekti (75%) i poljoprivredno zemljište (42%), dok se ređe nasleđuje novac (18%), vikendice (10%) i automobili (9%).

Istraživanje je pokazalo da 83% ispitanika nije imalo iskustvo da se neko od naslednika odrekao nasledstva u njihovu korist. Od onih koji su imali ovo iskustvo, najveći broj odricanja od nasledstva dolazi od sestara (49%) i majki (23%), što ukazuje na jasnu rodnu dimenziju odricanja od nasledstva. Polovina ispitanika je smatrala da je odricanje od nasledstva bilo očekivano i da predstavlja vid podrške, dok je samo manji deo ispitanika doživeo ovo kao neprijatnost ili iznenađenje.

Važno je naglasiti da 37% ispitanika smatra da imaju obavezu da finansijski pomognu osobama koje su se odrekle nasledstva, dok 8% smatra da nemaju nikakvu obavezu. Takođe, oko 25% ispitanika redovno pruža finansijsku pomoć, dok više od 31% pruža nefinansijske oblike pomoći osobama koje su se odrekle nasledstva u njihovu korist. Skoro 2/3 ispitanika (72%) se nije suočilo s negativnim reakcijama zbog prihvatanja nasledstva, iako su neke osobe doživele verbalne pritiske ili narušavanje odnosa u porodici. Veći deo ispitanika veruje da su negativne reakcije motivisane time što su žene prihvatile nasledstvo, dok 36% ne vidi povezanost s polom.

Odluka da se prihvati nasledstvo je bila finansijski uslovljena za 23% ispitanika, dok 40% smatra da finansijska situacija nije bila odlučujući faktor, ukazujući na neracionalne i emotivne odluke koje se donose po ovom pitanju. Konačno, većina ispitanika (70%) smatra da je podela imovine bila pravična, dok mali deo (oko 5%) veruje da su postojale značajne nejednakosti. Ovi zaključci ukazuju na kompleksnost emocija i društvenih dinamika koje prate proces prihvatanja nasledstva, kao i na značaj rodni i finansijskih faktora u ovom procesu.

Stavovi osoba koje nisu učestvovalе u ostavinskom postupku

Većina ispitanika (80%) smatra da će naslediti imovinu od rodbine ili partnera. Istraživanje je pokazalo da postoji značajna neizvesnost u vrednosti očekivanog nasledstva, pri čemu 43% ispitanika nije moglo ili želelo da pruži procenu vrednosti. Oni koji su dali procenu, najčešće očekuju nasledstvo u iznosu od 50.000 do 100.000 evra. Takođe, ispitanici najčešće očekuju da će naslediti stambene objekte (94%), automobile (48%), kao i poljoprivredno zemljište (38%) ili vikendice (32%). Isto tako, većina ispitanika (76%) očekuje da će biti dva do tri naslednika, dok manji deo smatra da će nasledstvo deliti samo jedan ili više od pet naslednika.

Velika većina ispitanika (88%) planira da prihvati nasledstvo, uz razlike po osnovu pola i obrazovanja. Muškarci su znatno spremniji da prihvate nasledstvo u odnosu na žene. Većina ispitanika (86%) ne očekuje da će se neko odreći nasledstva u njihovu korist. Međutim, postoji velika moralna obaveza da se pomogne osobi koja se odrekne nasledstva, što pokazuje važnost porodične solidarnosti.

Među onima koji planiraju da se odreknu nasledstva, 70% nije upoznato sa pravnim posledicama odluke, što ukazuje na potrebu za edukacijom o pravnim aspektima nasledstva. Glavni razlozi za odricanje od nasledstva su očuvanje dobrih odnosa u porodici i morala, a ispitanici se najčešće odriču u korist najbližih srodnika, poput braće ili dece. Istraživanje otkriva da se žene suočavaju s većim pritiskom da se odreknu nasledstva zbog rodniх stavova, pri čemu tvrde da se ne bi odrekle nasledstva kada bi bile muškarci, ukazujući na postojanje duboko ukorenjenih stereotipa u ovoj oblasti. Mnoge porodice odlučuju o podeli imovine bez oslanjanja na zakonske regulative, pri čemu se poštuju unutrašnji dogovori. Ovi zaključci naglašavaju kompleksnu dinamiku vezanu za nasledstvo u našim društvenim i porodičnim strukturama, zajedno sa izazovima vezanim za rodne norme, obrazovanje i informisanost o pravima i obavezama oko nasledstva.

11.2 Ključni nalazi fokus grupa

Uticaj ekonomskog faktora na ravnopravnost u nasleđivanju

Gotovo svi učesnici fokus grupa smatraju da je ekonomsko osnaživanje žena ključno za postizanje ravnopravnosti u nasleđivanju i da država treba aktivno da promoviše tu samostalnost. Mladi veruju da ekonomska nezavisnost doprinosi društvenom uspehu, smanjenju diskriminacije i unapređenju poštovanja zakona, a istovremeno jača poziciju žena unutar porodice. Istaknuto je da je ekonomski stabilna žena u većoj meri sposobna da se bori za svoja prava kada je u pitanju nasledstvo, a i lakše upravlja nasleđenom imovinom. Suprotno tome, ekonomski zavisne žene su u slabijem položaju, često podložne tuđim uticajima.

Osobe starije generacije s tradicionalnim vrednostima veruju da finansijska nezavisnost povećava samopouzdanje žena i poboljšava porodične odnose, ali neki i dalje zadržavaju diskriminatorne stavove. U porodicama gde su muškarci dominantni, ekonomska stabilnost žena može biti shvaćena kao olakšanje za porodicu da ne podeli imovinu, što može dodatno održati rodnu nejednakost. Mnogi ispitanici smatraju da je nužno obezbediti državnu pomoć ženama, naročito majkama, kako bi se osnažile i obezbedile socijalnu zaštitu i finansijsku sigurnost.

Navedeno je da je u ruralnim područjima verovatnije da će žena koja je zbrinuta od strane muža izabrati da se ne uključuje u nasleđivanje, dok su u urbanim sredinama ekonomska stabilnost i nezavisnost često povezane sa većim pravima u nasledstvu. Posebno je važno naglasiti da postoji porast interesa za žensko preduzetništvo, što bi moglo doprineti boljoj ekonomskoj nezavisnosti, ali su potrebna dodatna ulaganja i podrška države i lokalnih samouprava. Na osnovu ovih saznanja, jasno je da ekonomska stabilnost i nezavisnost igraju ključnu ulogu u jačanju ravnopravnosti žena u procesu nasleđivanja.

Mladići i devojke uzrasta od 18 do 25 godina

- Mladi nisu dovoljno informisani o Zakonu o nasleđivanju jer smatraju da su suviše mladi da bi se interesovali za pitanje nasleđivanja. Ipak, smatraju da bi mogli biti informisani o novoj temi i to kako kroz školski program (posebno u predmetu građansko vaspitanje), tako i putem društvenih mreža.
- Mladi su stava i da žene koje se nalaze u neravnopravnom položaju u svojoj porodici treba dodatno informisati o njihovim pravima, ali i dobiti veću podršku lokalne zajednice kako bi se iskorenila tradicija neravnopravnog položaja žene u takvim sredinama.
- Većina mladih je izrazila stav da su nejednakost i diskriminacija žena u ostvarivanju naslednog prava stvar prošlosti, koja se danas pojavljuje samo u pojedinim ruralnim krajevima u Srbiji, dok moderne porodice uređuju svoje odnose na principu jednakosti i ravnopravnosti.
- Mladi u svojim primarnim porodicama nemaju primere diskriminacije prilikom nasleđivanja, ali poznaju i navode neke porodice iz okruženja u kojima je to slučaj, iako je toga sve manje.
- Mladi smatraju da su glavni razlozi zbog kojih se žene odriču nasledstva pritisak porodice i porodični običaji, pravila koja se neguju i deo su duge porodične tradicije.
- Mladi ističu da je ekonomski nezavisna žena manje podložna ovakvim pritiscima i ima drugačiji tretman u porodici od žene koja je finansijski zavisna od porodice, ili je nedovoljno finansijski osnažena i ostvarena, zbog čega treba da postoje posebni programi podrške za žene iz ranjivih kategorija usmereni ka sticanju ekonomske nezavisnosti.

Muškarci i žene starosti od 40 do 60 godina iz urbanih sredina koji ne podržavaju tradicionalne vrednosti

- Učesnici iz grupe muškarci i žene starosti od 40 do 60 godina su nedovoljno informisani o nasleđivanju i ne znaju na koji način zakoni uređuju ovu oblast, zbog čega predlažu uvođenje teme kroz komunikaciju na društvenim mrežama i generalno u medijima, ali i pružanje besplatnih pravnih saveta u institucijama gde se vodi ostavinski postupak (sud, javni beležnik), posebno prema ženama iz ruralnih krajeva.
- Porodična iskustva kod ove grupe ispitanika su skoro identična jer su svi članovi porodice mogli da ostvare jednako pravo na nasledstvo.
- Učesnici u diskusiji zagovaraju ravnopravnost u naslednim odnosima, ali smatraju da porodični odnosi i dogovori unutar porodice po pitanju ostvarivanja prava na nasledstvo i podele imovine još uvek imaju dominantnu ulogu u porodici i društvu.
- Kao glavni razlog za odricanje od nasledstva učesnici vide ekonomsku zavisnost žena, jer su ekonomski nedovoljno osnažene žene podložne raznim vidovima pritiska i manipulacije. Zbog toga je potrebno uvesti niz mera kojima će država da interveniše i zaštiti žene, posebno domaćice, one koje imaju više dece i koje nisu ostvarile pravo na penziju.

Muškarci i žene iz urbanih sredina sa tradicionalnim vrednostima

- Žene iz urbanih sredina sa tradicionalnim vrednostima nisu dovoljno informisane o Zakonu o nasleđivanju, kao i o svojim pravima u postupku podele imovine, imajući u vidu da u njihovim sredinama porodično pravo i običaji imaju prednost u odnosu na zakon. Ipak, naglašavaju da je bolja informisanost neophodna, zbog čega je potrebno pokrenuti promotivne kampanje i uključiti sve članove zajednice u rasprave i odlučivanje o promeni tradicionalnih normi, kako bi se podstaklo aktivno učešće u stvaranju pravednijeg društva. S druge strane, muškarci su dovoljno dobro informisani o svojim pravima i zakonskim odredbama u naslednom postupku, s tim što se u njihovim porodicama raspodela imovine odvija na osnovu porodičnog dogovora.

- U porodicama ispitanika iz ove grupe naslednici muškog pola imaju prednost u odnosu na žene iz prve nasledne linije, što je porodična tradicija koja se i danas jednako poštuje. Žene posebno naglašavaju da je potrebno podsticati otvorenu komunikaciju unutar porodica o pravima na nasleđe i važnost ravnopravnosti i podržati primer porodica koje poštuju ravnopravnost, a koje mogu ilustrovati da je moguće i korisno slediti principe ravnopravnosti u oblasti nasleđivanja.
- Muškarci smatraju da su naslednici porodičnog prezimena koji nastavljaju porodičnu lozu, zbog čega treba da naslede i porodično imanje, dok žene imaju pravo na manji deo nasleđa, koje se ne odnosi na porodičnu kuću. Takođe, žene su stava da porodično imanje i kuća treba da ostanu muškim naslednicima jer oni nastavljaju da žive sa svojim porodicama i brinu o imanju, ali da i one treba da dobiju svoj deo nasledstva.
- Ekonomska nezavisnost/zavisnost žena ne utiče na podelu imovine i ostvarivanje prava na nasleđivanje jer u porodicama sa tradicionalnim vrednostima, žena se najčešće ne pritiska da prihvati porodičnu odluku, već je takva odluka zasnovana na vaspitanju, kulturi, običajima i porodičnom dogovoru koji se poštuje u većini slučajeva od strane i muških i ženskih naslednika. Ipak, potrebno je podržati ekonomsku nezavisnost žena kroz obrazovanje, obuku i pristup resursima koji mogu pomoći u poboljšanju njihove pozicije u društvu i u procesu nasleđivanja.

Muškarci i žene iz ruralnih sredina sa i bez icksustva nasleđivanja

- Žene gotovo da nisu upoznate sa propisima koji se tiču nasleđivanja, dok su muškarci dobro informisani o svojim pravima. Žene smatraju da je potrebno pružiti informacije o značaju ravnopravne podelu imovine, kao i pokrenuti kampanje i razgovore o važnosti poštovanja zakona i promovisanja jednake podelu.
- I kod muškaraca i kod žena naučeni kulturni obrasci utiču na formiranje vrednosnih stavova i na praksu u oblasti nasleđivanja. Muškarci smatraju da oni imaju prioritet u nasleđivanju, dok su žene pomirljive prema praksi po kojoj dobijaju uglavnom samo deo nasleđa.
- Glavni razlog zbog kojeg se žene odriču prava na nasledstvo jeste porodični dogovor i želja da ne budu odbačene. Pritisak se ostvaruje tokom odrastanja i vaspitanja modelima ponašanja koje formira porodica i koji su kao takvi nametnuti ženama.
- Ovaj model nasleđivanja se vremenom menja i razlike između polova u nasleđivanju se smanjuju, ali su i dalje deo tradicije koja će biti nastavljena u njihovim porodicama.
- Država treba da pruža subvencije, olakšice ili beneficije koje će biti na raspolaganju ženama prilikom podelu nasledstva (na primer; oslobađanje od plaćanja takse u ostavinskom postupku, umanjenje poreza na imovinu za određeni period od okončanja ostavinskog postupka, dodatno bodovanje prilikom ostvarivanja prava na subvencije i podsticaje za poljoprivrednike).

11.3. Ključne preporuke

U Republici Srbiji i dalje postoji veliki uticaj rodni stereotipa koji i pored zakonske jednakosti muškaraca i žena u praksi dovodi do diskriminacije žena i odricanja od nasleđa, a time i od prava. Prihvatanje dole navedenih preporuka zahteva zajedničko delovanje svih sektora društva i odlučnost vlade, nevladinih organizacija, obrazovnih institucija i lokalnih zajednica da se suoče sa izazovima i unaprede ravnopravnost u oblasti nasleđivanja. Kroz sveobuhvatan pristup, moguće je postići značajnu promenu i stvoriti pravednije društvo za sve.

Društveni nivo:

1. Svi relevantni akteri treba da rade na suprotstavljanju negativnim tradicionalnim obrascima ponašanja i podizanju svesti i muškaraca i žena o jednakim pravima propisanim zakonom.
2. Uključiti u obrazovne programe i materijale temu ravnopravnosti, prava žena, značaj nasleđivanja, osnažujući mlade ljude da preispitaju tradicionalne norme i uloge.
3. Pružiti podršku nevladinim organizacijama koje se bave pravima žena i rodnom ravnopravnošću da unaprede svoje programe i usluge.

4. Organizovati javne debate i forume na temu nasleđivanja i rodne ravnopravnosti, gde građani mogu da izraze svoja mišljenja, iskustva i imaju aktivnu ulogu u predlaganju načina za prevazilaženje problema.
5. Snimiti dokumentarni film o temi odricanja od nasleđa i uticaju rodnih stereotipa i važnosti prevazilaženja rodnih stereotipa, radi ostvarenja sopstvenih prava.

Državni nivo:

1. Unaprediti normativu u oblasti nasleđivanja kako bi se osigurao ravnopravan položaj žena u postupku nasleđivanja.
2. Organizovati obuke i kurseve za javne beležnike, sudije i druge profesionalce kako bi se osiguralo da su upoznati sa izazovima u oblasti nasleđivanja i posledicama odricanja od nasleđa, a radi pružanja adekvatne pravne pomoći i zaštite.
3. Pokrenuti nacionalne kampanje za informisanje građana o pravima u oblasti nasleđivanja i važnosti ravnopravnosti, koristeći različite kanale (medije, društvene mreže, javne događaje).
4. Unaprediti sistem besplatne pravne pomoći i osnažiti službenike u jedinicama lokalne samouprave i advokate da u većoj meri štite interes naslednika koji želi ili planira da se odrekne nasleđa.

Lokalni nivo:

1. Podsticati gradove i opštine da organizuju lokalne inicijative i radionice koje se fokusiraju na pružanje potpore ženama u vezi sa pravima u oblasti nasleđivanja.
2. Pružiti lokalne resurse i informacije o postupcima u oblasti nasleđivanja, posebno o pravima žena i drugih manjinskih grupa; ovo podrazumeva i ulaganje većih finansijskih resursa i edukaciju pravnika u službama pravne pomoći u jedinicama lokalne samouprave.
3. Kreirati lokalne programe koji će pružiti podršku ženama (i muškarcima) koje se suočavaju sa izazovima u pogledu nasleđivanja, kao što su pravni saveti, psihološka podrška ili ekonomski resursi.
4. Organizovati grupe u lokalnim sredinama, koje će omogućiti razmenu informacija, posebno o najboljim praksama, izazovima i ograničenjima za žene u oblasti nasleđivanja, gde će osobe otvoreno razgovarati o pitanjima nasleđivanja, rodnim ulogama i pristupu imovini, čime će se smanjiti stigmatizacija i stvoriti prostor za razumevanje.